

Feminismens problematiske kvinnebegrep

Amund Rake Hoffart

Mastergradsoppgave i filosofi
Veileder: Tove Pettersen
Institutt for filosofi, ide- og kunsthistorie og klassiske språk
Universitetet i Oslo

15. november 2012

Sammendrag

I denne oppgaven undersøker jeg hvorfor kvinnebegrepet har framstått som problematisk for feminister. Jeg skisserer to spenninger som eksisterer i relasjonen mellom feminismen og kvinnebegrepet. Den ene oppstår fordi feminister har behov for både et *avgrenset* og et *inkluderende* kvinnebegrep. Den andre oppstår fordi feminister har behov for et kvinnebegrep som er forankret både i en *teoretisk* og en *hverdagslig* forståelse.

Takk

Takk til Tove Pettersen for lange veiledningstimer og uvurderlig faglig hjelp.

Takk til Sissel Redse Jørgensen for råd, støtte og oppmuntring.

Takk til Ellen Voldstad og Ida Helene Henriksen for feministisk inspirasjon.

Takk til familien hjemme på Øst-Modum.

Takk til Admir.

Innholdsfortegnelse

<i>Sammendrag</i>	iii
<i>Takk</i>	v
<i>Innholdsfortegnelse</i>	vii
Innledning	1
1 Feminismens problematiske kvinnebegrep	7
1.1 Kvinnebegrepet som sentralt i feminismen.....	7
1.2 Kvinnebegrepet som problematisk for feminismen.....	12
1.3 Den feministiske tenkningens kjønningssprosjekt.....	15
1.4 Ønsket om et inkluderende kvinnebegrep.....	18
1.5 To strategier for inklusjon.....	20
2 Butler og kvinnebegrepet	25
2.1 Butler om feminismens identitetspolitiske utforming	27
2.2 Identitet som et normativt ideal.....	31
2.3 Kvinnebegrepets rolle i en subversiv feminisme.....	36
3 Butler og kritikerne	43
3.1 «En underminering av feminismens frigjørende potensial»	44
3.2 «En avskjæring fra hverdagserfaringer og dagligspråket»	52
4 Et nytt blikk på feminismens problematiske kvinnebegrep	61
4.1 Spenningen mellom et avgrenset og et inkluderende kvinnebegrep	61
4.2 Spenningen mellom et teoretisert og et hverdagslig kvinnebegrep.....	67
4.3 Den strategiske splitten og spenningene	72
Avslutning	75
<i>Litteraturliste</i>	77

Innledning

«Feminismens problematiske kvinnebegrep». Oppgavens tittel forteller det meste om oppgavens tema. Jeg vil undersøke relasjonen mellom *feminismen* og *kvinnebegrepet*. Det er vanlig å tenke på feminismen som en politisk bevegelse «på vegne av» kvinner. Hvis feminismen forstås slik, innebærer det at feminismens oppgave er å representere kvinner. Denne representasjonen foregår ved at man framsetter politiske krav basert på kvinners interesser. Fra et slikt perspektiv kan relasjonen mellom feminismen og kvinnebegrepet framstå som uproblematisk. Men ved å se på relasjonen som uproblematisk, forutsetter man at det er avgjort hva en kvinne er og hvem som teller som kvinner.

Ser vi på relasjonen mellom feminismen og kvinnebegrepet fra et feministisk perspektiv fortøner det seg derimot annerledes. Fra et feministisk perspektiv synes problemene nærmest å velte mot oss. For hva er en kvinne? Helt siden Simone de Beauvoir stilte dette spørsmålet i *Det annet kjønn* (1949)¹, har et kjennetegn ved feminismen vært en grunnleggende uenighet om hva en kvinne er, og om hvem som teller som kvinner. Temperamentsfulle debatter om kvinnebegrepets innhold og ekstensjon har dominert den feministiske tenkningen de siste førti årene. Interessant i denne sammenheng er hvordan denne uenigheten synes å være på kollisjonskurs med feministers politiske behov for å fremme krav på vegne av kvinner. Hvis vi tenker de feministiske feidene om kvinnebegrepet inn i samme bilde som feminismens politiske behov for å representere kvinner, gir det oss en fornemmelse av at relasjonen mellom feminismen og kvinnebegrepet er spenningsfylt. Målet med denne oppgaven er å undersøke *hvilke* spenninger som eksisterer i denne relasjonen, og i tillegg forsøke å si noe om *hvorfor* disse spenningene eksisterer, altså si noe om hva det er som gir opphav til dem. På den måten håper jeg å klargjøre noen av grunnene til at kvinnebegrepet har framstått så problematisk fra et feministisk perspektiv. Samtidig vil jeg mot slutten av oppgaven foreslå at spenningene ikke kun er kilder til problemer.

I *Gender Trouble* (1990) tar Judith Butler konsekvensen av at relasjonen mellom feminismen og kvinnebegrepet har framstått så problematisk.² Hun foreslår at feminismen ikke lenger kan basere sin politiske praksis på identitetskategorien «kvinner», siden denne kategorien uunngåelig fungerer normativt. Allerede i formuleringen av kvinnekategorien ekskluderes noen av individene som feminismen egentlig har som mål å representere. Framfor

¹ Simone de Beauvoir, *Det annet kjønn* [1949], overs. av Bente Christensen (Oslo: Bokklubben, 2005), 5.

² Judith Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* [1990] (New York: Routledge, 2006).

å basere seg på en normativ og ekskluderende kvinnekategori, mener Butler at feminismens oppgave bør være å bidra til en subversjon av identitetskategorier. Dette er kjent som Butlers kritikk av antakelsen om at kvinnekategorien utgjør «feminismens subjekt».

Jeg har sagt at målet mitt er å undersøke hvilke spenninger som eksisterer i relasjonen mellom feminismen og kvinnebegrepet. Dette vil jeg gjøre *gjennom* en analyse av Butlers kritikk av kvinnekategorien som feminismens subjekt. Denne oppgaven beveger seg slik mellom to diskusjonsnivåer: et generelt nivå der jeg behandler den feministiske tenkningen som helhet (første og siste del), og et mer spesifikt nivå der jeg ser nærmere på *Gender Trouble* og reaksjonene Butler vekket med denne boka (midtdelene). Det er to grunner til at Butler har fått en sentral rolle i denne oppgaven. For det første har *Gender Trouble* hatt stor innflytelse på den feministiske tenkningen, og den fortjener derfor oppmerksomhet. For det andre, og viktigst, mener jeg at de kritiske reaksjonene som *Gender Trouble* har vekket i den feministiske tenkningen kan hjelpe oss til å se hvilke spenninger som eksisterer i relasjonen mellom feminismen og kvinnebegrepet.

Hvordan kan det ha seg at reaksjonene Butler vekket kan fortelle oss noe generelt om spenningene? Jeg tror det har å gjøre med at Butlers forslag i *Gender Trouble* på samme tid er radikalt og innflytelsesrikt; det er med andre ord et radikalt forslag som, til tross for sin radikalitet, har blitt tatt på alvor. Denne kombinasjonen er gunstig, fordi hun dermed så sterkt har vekket til live grunnene feminister har for å mene at vi *ikke* kan løsrive feminismen fra kvinnekategorien. Reaksjonene Butler har vekket kan slik fortelle oss noe om hvor «grensen går» for feminister: Hvor grundig kan vi problematisere og distansere oss fra kvinnebegrepet, før vi når punktet der mange feminister begynner å bekymre seg for at vi har gått for langt? Mitt fokus på Butler er rettet mot *Gender Trouble*, siden det er denne boken som har hatt størst innflytelse på feministisk teori. Jeg gjør med andre ord ikke et forsøk på å dekke Butlers helhetlige forfatterskap. Denne avgrensningen er naturlig, siden dette ikke er en oppgave om Butlers filosofi, men en oppgave om relasjonen mellom feminismen og kvinnebegrepet. Analysen av Butlers *Gender Trouble* er et middel til målet om å identifisere spenningene i denne relasjonen.

Del 1 fungerer som en utvidet innledning. Her vil jeg gi leseren en innledende forståelse av feminismens relasjon til kvinnebegrepet. Særlig tre spørsmål blir sentrale: Hvorfor er kvinnebegrepet viktig for feminister? Hvorfor er kvinnebegrepet problematisk for feminister? Hvordan har feministiske tenkere forholdt seg til at kvinnebegrepet både er et sentralt og et problematisk begrep? Jeg behandler disse spørsmålene etter tur. Først etablerer jeg hvorfor kvinnebegrepet er *sentralt i* feminismen (1.1), deretter hvorfor kvinnebegrepet er

problematiske for feminismen (1.2). Til slutt inntar jeg et historisk perspektiv og skisserer en historisk utvikling i de feministiske debattene om kvinnebegrepet (1.3, 1.4, 1.5).

Denne historiske utviklingen ender i Butlers radikale forslag om at feminismen ikke er avhengig av en tilgrunnliggende kvinnekategori. Dette forslaget lar jeg så danne utgangspunktet for oppgavens to neste deler. I del 2 og 3 forlater jeg med andre ord et generelt feministisk diskusjonsnivå, til fordel for en spesifikk undersøkelse av Butlers *Gender Trouble* og de kritiske reaksjonene hun har vekket. I del 2 forklarer og undersøker jeg Butlers forslag om at feminismen ikke bør basere seg på en normativt fungerende kvinnekategori. I del 3 diskuterer jeg to typer innvendinger som kan rettes mot Butlers forslag. Den første typen fokuserer på faren for en underminering av feminismens frigjøringspotensial (3.1), mens den andre typen fokuserer på hvordan Butlers forslag kan bidra til å avskjære feminismen fra hverdagserfaringer og dagligspråket (3.2).

I del 4 vender jeg tilbake til et generelt nivå og kaster et nytt blikk på feminismens problematiske kvinnebegrep, nå *i lys av* diskusjonen av Butler. Jeg skisserer to spenninger som jeg mener ble tydelige i utvekslingen mellom Butler og kritikerne, og jeg foreslår noen sannsynlige forklaringer på hvorfor disse spenningene eksisterer. Først hevder jeg at det eksisterer en spenning mellom feminismens behov for et *avgrenset* og et *inkluderende* kvinnebegrep (4.1). Deretter hevder jeg at det eksisterer en spenning mellom feminismens behov for å beholde kontakten med en *teoretisert* og en *hverdagslig* forståelse av kvinnebegrepet (4.2).

Før vi nærmer oss feminismens problematiske kvinnebegrep, ønsker jeg å avklare tre forhold. Den første avklaringen gjelder forholdet mellom (den politiske) feminismen og den feministiske tenkningen. Selv om det er relasjonen mellom feminismen og kvinnebegrepet som er objekt for min undersøkelse, er det den feministiske tenkningen jeg kommer til å engasjere i forsøket på å forstå denne relasjonen. I det øyeblikk man inntar et metaperspektiv på feminismen, slik jeg gjør i denne oppgaven, er man over i den feministiske tenkningens virkeområde. Samtidig ser jeg ikke poenget i å opprettholde et skarpt skille mellom feministisk tenkning og feministisk politisk praksis. Det finnes selvfølgelig feminister som ikke bryr seg om teori, og det finnes feministiske tenkere som knapt engasjerer seg i politisk aktivisme. Likevel vil den politiske feminismen alltid være knyttet til en teori om at det eksisterer illegitim undertrykkelse av kvinner, og feministisk tenkning vil alltid være forpliktet til det politiske prosjektet som denne tenkningen springer ut av.

Den andre avklaringen gjelder forholdet mellom feministisk tenkning og feministisk filosofi. Den feministiske tenkningen strekker seg over en lang rekke fagdisipliner. Selv om

jeg har et primærfokus på filosofiske spørsmål, ville en avgrensning av oppgavens fokusområde til kun å berøre den feministiske filosofien være uheldig. Dette fordi mange sentrale feministiske tenkere ikke identifiserer seg som filosofer, til tross for at de arbeider fram teorier av filosofisk relevans. Derfor skal jeg her forholde meg til den spesialiserte feministiske filosofien som en del av den feministiske tenkningen, forstått som en mer overordnet kategori. Det er denne overordnede kategorien, feministisk tenkning, jeg kommer til å henvende meg til i oppgaven.

Den siste avklaringen gjelder metodologi. Sally Haslanger har skissert tre ulike måter å nærme seg spørsmålet «Hva er en kvinne?» på.³ En måte, *conceptual*, er å bedrive begrepsanalyse. Denne tilnærmingen innebærer forsøk på å eksplisere våre hverdagslige begreper om kjønn. Hva mener vi med begrepet «kvinne»? En annen måte, *descriptive*, er å undersøke størrelsen («the kind») som vi forsøker å treffe med vårt hverdagslige begrepsapparat. Med andre ord undersøker vi våre begrepers ekstensjon. Hva eller hvem forsøker vi å referere til med kvinnebegrepet? En tredje måte, *analytical*, undersøker de pragmatiske hensynene som ligger til grunn for vår bruk av kjønnsbegreper. Hva er hensikten med kvinnebegrepet? I hvilken grad oppfyller begrepet det vi ønsker av det? I konkrete undersøkelser av spørsmålet «Hva er en kvinne?» vil disse tilnærmingene overlappe, men det er likevel nyttig å se at dette er tre forskjellige måter å nærme seg spørsmålet på.

Spørsmålet jeg stiller i denne oppgaven er ikke «Hva er en kvinne?». Men måten feministiske tenkere har undersøkt dette spørsmålet, er relevant for min undersøkelse av relasjonen mellom feminismen og kvinnebegrepet. Slik jeg ser det, har de fleste feministiske tenkeres undersøkelser av kvinnebegrepet vært drevet av den tilnærmingen som Haslanger kaller *analytical*. I en annen artikkel bruker Haslanger et annet ord om samme tilnærming; hun kaller den *ameliorative*,⁴ som betyr «å forbedre noe» eller «å gjøre noe utilfredstillende bedre». Jeg mener at dette uttrykket er treffende for måten feministiske tenkere har undersøkt kvinnebegrepet. For de har ikke kun ønsket å eksplisere hva som ligger i vårt dagligdagse begrep om kvinnen, og de har heller ikke kun ønsket å forstå hvem vi forsøker å referere til med begrepet. I stedet har feministiske tenkeres undersøkelser av kvinnebegrepet vært drevet av et ønske om både å forstå og forandre. Som Christine Di Stefano bemerker: «In asking how basic gender differences *are*, we are also asking how basic *we want them to be* for

³ Sally Haslanger, «Gender and Race: (What) Are They? (What) Do We Want Them To Be?», *Noûs* 34, nr. 1, (2000), 32–35.

⁴ Sally Haslanger, «What Are We Talking About? The Semantics and Politics of Social Kinds», *Hypatia* 20, nr. 4, (2005), 11.

particular purposes and ends.»⁵ Min oppgave synes å forutsette at det er en «forbedrende», revisjonsorientert dimensjon ved feministers undersøkelser av kvinnebegrepet. Dette fordi jeg skal knytte problemene som feminister har med kvinnebegrepet til feministiske behov som strider mot hverandre. Jeg forutsetter slik at feministiske behov, altså hva feminister kan se ut til å *treng*e av kvinnebegrepet, har innvirkning på feministers undersøkelser av dette begrepet. Likevel kan ikke disse undersøkelsene foretas uavhengig av begrepsanalytiske og deskriptive måter å tilnærme seg spørsmålet på.⁶ Som vi skal se, blir også spørsmål om hva som ligger i vårt hverdagslige begrep om kvinner og spørsmål om begrepets ekstensjon viktige i de feministiske undersøkelsene av kvinnebegrepet.

⁵ Christine Di Stefano, «Dilemmas of Difference: Feminism, Modernity, and Postmodernism» i *Feminism/Postmodernism*, red. av Linda J. Nicholson, 63–82 (New York: Routledge, 1990), 66.

⁶ Feministers revisjonsorienterte undersøkelser må, som Haslanger påpeker, «be responsive to some aspects of ordinary usage (and to aspects of both the connotation and extension of the terms)». «Gender and Race», 34.

1 Feminismens problematiske kvinnebegrep

I denne delen vil jeg etablere to generelle poeng om feminismens relasjon til begrepet «kvinne». Det første poenget er at kvinnebegrepet er *sentralt* i feminismen (1.1). Selv om det feministiske feltet er mangfoldig, vil enhver som forsøker å si noe om hva feminisme er vanskelig kunne unngå begrepet «kvinne». Det andre poenget er at kvinnebegrepet har framstått som *problematiske* for feminister (1.2). Jeg skal vise hvordan dette begrepet har generert en rekke problemdebatter innen den feministiske tenkningen. Dersom kvinnebegrepet både er sentralt i og problematisk for feminismen, slik jeg vil hevde, gir det begrepet en særegen posisjon innen den feministiske bevegelsen. Siden enhver feministisk teori påkaller dette begrepet, samtidig som det ikke eksisterer noen konsensus om dets betydning, blir spørsmålet om hvordan kvinnebegrepet bør forstås et presserende problem – et problem som krever feministers oppmerksomhet.

1.1 Kvinnebegrepet som sentralt i feminismen

La oss begynne med spørsmålet om hva feminisme er. På et generelt nivå kan feminismen beskrives som en historisk konstituert, sosial og politisk bevegelse med et frigjørende mål.⁷ Men hvilket frigjørende mål har feminismen? Jeg skal nå undersøke et svar som det har vært vanlig å gi på dette spørsmålet – et svar som gir begrepet «kvinne» en sentral posisjon i det feministiske prosjektet. Deretter skal jeg se nærmere på et alternativt svar og diskutere om dette svaret kan rokke ved kvinnebegrepets sentrale posisjon i feminismen.

Det vanlige svaret er følgende: Feminismen er en bevegelse med *mål om å bringe undertrykkelsen av kvinner til opphør*.⁸ Dette svaret virker enkelt, men dersom man undersøker det nærmere ser man at det har en rekke implikasjoner. For det første impliserer svaret en deskriptiv påstand om at det eksisterer undertrykkelse av kvinner.⁹ Dersom feminismens mål meningsfullt skal kunne være å bringe undertrykkelsen av kvinner til

⁷ Mary G. Dietz, «Current Controversies in Feminist Theory», *Annual Review of Political Science* 6, (2003), 399.

⁸ Alison M. Jaggar påpeker at «‘feminism’ is commonly used to refer to all those who seek, no matter on what grounds, to end women’s subordination». *Feminist Politics and Human Nature* (Lanham: Rowman & Littlefield, 1983), 5. Toril Moi gir en lignende karakteristik: «Feminister skal vise hvordan kvinneundertrykkelse foregår, og foreslå løsninger.» Christiane Jordheim Larsen, «Simone de Beauvoirs største fan», *Klassekampen*, 09.01.2008.

⁹ I denne konteksten kan ikke undertrykkelse forstås som overlatt, bevisst maktmisbruk. Det står sjelden en enhetlig gruppe undertrykkere til en gruppe undertrykte. Man kan heller ikke anta at visse privilegerte individer bevisst opprettholder undertrykkende systemer for egen vinnings skyld. For en viktig feministisk undersøkelse av undertrykkelse, se Iris Marion Young, «Five Faces of Oppression» i *Feminist Theory: A Philosophical Anthology*, red. av Ann E. Cudd og Robin O. Andreasen, 91–104 (Malden: Blackwell, 2005).

opphør, avhenger dette av at det faktisk eksisterer kvinneundertrykkelse. For det andre impliserer svaret en normativ påstand om at undertrykkelse av kvinner er galt, umoralsk eller urettferdig. Dersom feminister ikke hadde hatt en normativ oppfatning om at undertrykkelse av kvinner er galt, hadde de heller ikke hatt noen grunn til å ønske å bringe den til opphør.

For det tredje impliserer svaret at feminismen er et endringsprosjekt, og at feminister er forpliktet til å arbeide for å skape endring i verden. Haslanger, Tuana og O'Connor påpeker at de fleste former for feminisme involverer en grunnstruktur av oppfatninger som kan deles inn i en normativ og en deskriptiv komponent.¹⁰ Den deskriptive komponenten sier noe om hvordan kvinner faktisk blir sett på og behandlet, mens den normative komponenten sier noe om hvordan kvinner bør bli sett på og behandlet. Ved å vise uoverensstemmelsen mellom moralstandarden påkalt i den normative påstanden og beskrivelsen av status quo i den deskriptive, gir de normative og deskriptive påstandene, sett under ett, *grunner* til å endre status quo. Slik tar feminismen på et grunnleggende definatorisk nivå form som et endringsprosjekt. Hvis den normative og den deskriptive komponenten skulle sammenfalle, ville samtidig grunnlaget for et feministisk endringsprosjekt, for en kvinnefrigjørende bevegelse, forsvinne. At feminismen på et definatorisk nivå er et endringsprosjekt har konsekvenser for relasjonen mellom teori og praksis innen den feministiske tenkningen. Feministiske tenkere har aldri kun et mål om å forstå verden, men de ønsker i tillegg å forandre den.¹¹ Diskusjonene som oppstår innen den feministiske tenkningen vil derfor sjelden være rent teoretiske; de er som regel teoretiske og politiske.

Det er likevel ikke slik at feminismen er en enhetlig bevegelse preget av indre stabilitet og konsensus. Derimot har et kjennetegn ved den feministiske bevegelsen vært dens diversitet. For eksempel virker det å være stor forskjell på en likhetsfeministisk tanke om at kvinner og menn burde likebehandles på alle områder og en forskjellsfeministisk tanke om kvinners distinkte egenskaper, trekk og erfaringer – i sin forskjell – burde verdsettes like høyt som menns. Det finnes også andre skillelinjer innen feminismen. Det har vært vanlig å skille mellom liberalfeminisme, sosialistisk feminisme og radikalfeminisme. I dag vil mange si at en form for postmoderne feminisme står sterkt, en feministisk retning som ofte blir forbundet med skeiv teori og Judith Butler. Den feministiske bevegelsens diversitet gjenspeiles i den feministiske teoriproduksjonen. Feministisk teori er preget av et mangfold metodiske

¹⁰ Sally Haslanger, Nancy Tuana og Peg O'Connor, «Topics in Feminism» i *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2012 Edition)*, red. av Edward N. Zalta.

¹¹ Dietz, «Current Controversies in Feminist Theory», 399–400.

tilnærminger og plasserer seg innen svært ulike teoretiske diskurser.¹² Gitt diversiteten i feministiske perspektiver kan man spørre seg om det er villedende å spørre etter en feminisme i entall, og om karakteristikken av feminisme gitt over er en homogeniserende karakteristik som kan bidra til å usynliggjøre eksisterende feministisk uenighet.

I møtet med dette diversitetsproblemet bør man merke seg at man kan argumentere for at feminister er forpliktet til samme generelle mål, uten å på den måten utelukke muligheten for at intern uenighet kan eksistere på et mer spesifikt nivå. Alison Stone hevder at det som splitter feminismen opp i feminismer (i flertall) ikke er den generelle oppfatningen om at det eksisterer undertrykkelse av kvinner, og at dette bør endres, men heller en uenighet om akkurat hva undertrykkelsen består i og akkurat hva som vil kunne bringe den til opphør.¹³ Selv om man hevder at alle feminister er forpliktet til den generelle oppfatningen om at det eksisterer undertrykkelse av kvinner, og at dette bør endres, er det som Stone påpeker likevel ingen som *kun* holder oppfatningen i en så generell form. Feminister legger til grunn sine spesifikke tolkninger av hva undertrykkelsen består i og hva slags endring det er behov for. En forskjellsfeminist kan for eksempel si at undertrykkelsen av kvinner består i at kvinnens særegne trekk eller egenskaper ikke blir verdsatt, og at opphør av undertrykkelse vil innebære at disse trekkene blir verdsatt på lik linje med menns. En likhetsfeminist kan, på sin side, hevde at undertrykkelsen består i at kvinnen blir tvunget inn i en underlegen kvinneverole, og at opphør av undertrykkelse vil innebære en overskridelse av det som i dag er assosiert med det kvinnelige. Likevel kan vi meningsfullt hevde at begge er forpliktet til den generelle oppfatningen om at det eksisterer undertrykkelse av kvinner, og at dette bør endres.

Hvis vi for en stund tar for gitt at feminismens generelle mål er å bringe undertrykkelsen av kvinner til opphør, framstår begrepet «kvinne» som et feministisk kjernebegrep. En slik karakteristik av feminismens mål virker også å støtte opp under den intuitive, utbredte antakelsen om at feminismen er en bevegelse på vegne av kvinner. At ordet «kvinne» dukker opp som en sentral komponent i beskrivelser av feminisme burde selvfølgelig ikke komme som en overraskelse. Ordet «feminisme» har nettopp sin etymologiske opprinnelse i den latinske ordet *femina* som betyr «kvinne»,¹⁴ og historisk sett har feminismen hatt kvinners undertrykte situasjon som sitt primære fokus. Men det finnes et konkurrerende perspektiv på feminisme som bør tas med i betraktning, og som ved første øyekast virker å utfordre kvinnebegrepets sentralitet i det feministiske prosjektet. De som

¹² Dietz, «Current Controversies in Feminist Theory», 400.

¹³ Alison Stone, *An Introduction to Feminist Philosophy* (Cambridge: Polity Press, 2007), 17.

¹⁴ Cathrine Holst, *Hva er feminisme* (Oslo: Universitetsforlaget, 2009), 9.

inntar dette perspektivet mener at feminismens fokusområde egentlig er bredere enn i svaret undersøkt over; de vil heller si at feminismens mål er å bringe all undertrykkelse basert på kjønn til opphør. Hvis vi så tenker oss at «sexisme» er et begrep som, selv om det ofte har blitt brukt til å referere til undertrykkelse av kvinner spesielt, kan referere til alle former for undertrykkelse basert på kjønn, så kan man ifølge dette alternative perspektivet si at det er feminismens mål å *bringe alle former for sexisme til opphør*.¹⁵ Feminismen blir her gitt en bredere definisjon enn kun med fokus på kvinneundertrykkelse. Feminismens fokusområde utvides til også å gjelde undertrykkelse av menn, transkjønnede, tvekjønnede – alle mennesker som på en eller annen måte er undertrykt på grunnlag av sitt kjønn.¹⁶

Avgjørende for min diskusjon er om dette bredere svaret står i motsetning til det snevrere svaret som jeg undersøkte over, og i hvilken grad det bredere svaret utfordrer kvinnebegrepets sentralitet i det feministiske prosjektet. For å avgjøre dette er det relevant å stille spørsmålet: *Hvem* blir i størst grad rammet av sexisme? Ser man på ett og ett individ, kan selvfølgelig mange menn hevdes å være undertrykt basert på sitt kjønn. Men også hvis man systematisk sammenlikner kvinner og menn som grupper, har filosofer argumentert for at menn kan sies å være undertrykte så lenge kvinner er undertrykte. Allerede i 1869 argumenterte John Stuart Mill for at både menn og kvinner hemmes av en situasjon der kvinner er plassert i en underlegen posisjon, og at det er til det beste for menneskeheten – for både kvinner og menn – om kjønnene blir likestilte.¹⁷ Simone de Beauvoir fulgte i 1949 opp Mills argument ved å påpeke at også menn er forhindret fra å leve autentiske liv så lenge kvinner er undertrykte.¹⁸ Men selv om det er mulig å hevde at også menn er undertrykt på en systematisk måte, er et svært viktig poeng at det er en klar *gradsforskjell* i den undertrykkelsen som gruppen kvinner er underlagt sammenliknet med gruppen menn. Dersom man lar tallene tale og ser til statistikk, ser man at i Norge, som er et av landene i verden som kommer best ut i likestillingsmålinger, er kjønnsskjevhetene store: kvinner tjener systematisk mindre, de er i mindre grad representert på Stortinget, innen rettsvesenet, i professorstillinger,

¹⁵ «Feminism is the struggle to end sexist oppression.» bell hooks, *Feminist Theory: From Margin to Center* [1984], 2. utg. (Cambridge: South End Press, 2000), 28. hooks er imidlertid tydelig på at kvinner i størst grad er ofre for sexisme (43).

¹⁶ Har feminister et ansvar for andre former for undertrykkelse i tillegg? Holst bemerker at selv om feminister har vært opptatt av å skape et rettferdig samfunn for alle, uansett etnisk bakgrunn, klassebakgrunn og seksuell orientering, så har det sentrale målet for feminister vært å bekjempe undertrykking og urettferdighet knyttet til kjønn (*Hva er feminisme*, 10). Likevel har feministiske tenkere vært uenige om i hvilken grad det er mulig å separere sexisme fra andre undertrykkelsesformer. Se Elizabeth Spelman, *Inessential Woman: Problems of Exclusion in Feminist Thought* (Boston: Beacon Press, 1988), 13–14.

¹⁷ John Stuart Mill, «The Subjection of Women» [1869] (utdrag) i *History of Ideas on Woman: A Source Book*, red. av Rosemary Agonito, 225–248 (New York: G. P. Putnam's Sons, 1977).

¹⁸ Beauvoir, *Det annet kjønn*, 741–755.

i lederstillinger, i næringsliv, kulturliv, medier og innen idretten.¹⁹ I tillegg er kvinner i overveldende flertall blant volds- og voldtektsofre. Dersom man hever blikket utover Norge, tyder tall på at kjønnskjevhetene er enda større i kvinners disfavør.²⁰ Så selv om kjønnsurettferdighet også rammer menn, er det en gradsforskjell som kommer til syne når man kvantitativt sammenlikner menn og kvinner som grupper. Det er nettopp denne gradsforskjellen som Haslanger, Tuana og O'Connor viser til når de påpeker at selv om sexisme også innskrenker menns muligheter, og på den måten kan sies å skade menn, så er det totalt sett slik at kvinner som gruppe lider mest.²¹

Jeg har påpekt at det er en gradsforskjell mellom den undertrykkelsen kvinner og menn som grupper opplever. Men det er også noen, for eksempel Butler, som vil hevde at en sentral del av undertrykkelse basert på kjønn ligger i vår dikotome inndeling av individer i kategoriene «kvinner» og «menn». Dette er et interessant perspektiv og en kritisk utfordring av feminismens sammenliknende fokus på relasjonen mellom kategorien «kvinner» og kategorien «menn», som om alle rettmessig skulle kunne plasseres i enten den ene eller den andre kategorien. Når man etter en fødsel opererer mennesker født med tvetydige kjønnskjenntegn, eller når man påstår at transkjønnethet er en identitetsforstyrrelse som oppstår når en person som *er* en mann føler seg som en kvinne, eller når en person som *er* en kvinne føler seg som en mann, er dette klare uttrykk for vår trang til å plassere alle kjønnsuttrykk innenfor en strikt, dikotom ramme. Dersom dette kategoriseringsregimet har frihetsinnskrenkende, undertrykkende virkninger framstår det som en feministisk forpliktelse å arbeide for å bringe denne undertrykkelsen til opphør. Det er likevel verdt å legge merke til at, gitt dette butlerske perspektivet, vil det fortsatt være feminismens oppgave å fri de individene som vi vanligvis regner som kvinner eller menn (individene som frivillig eller ufrivillig er posisjonert som kvinner eller menn) fra undertrykkelse, selv om denne frigjøringen samtidig innebærer å fri dem *fra* en undertrykkende kvinne- eller mannskategori.

Det er på tide å avrunde denne diskusjonen. Dersom feminismen mål er å frigjøre fra undertrykkelse, kan man stille spørsmålet: Hvem skal bli frigjort? Selv om mange allerede her vil svare «kvinner», er det som vi har sett også noen som vil svare «alle mennesker som er undertrykt basert på sitt kjønn». Men hvis man så stiller oppfølgingsspørsmålet «Hvilke mennesker blir systematisk undertrykt basert på kjønn?», har vi sett at kvinner (eller fra et butlersk perspektiv «individer posisjonert som kvinner») blir en helt sentral gruppe. Den

¹⁹ Holst, *Hva er feminisme*, 14–44.

²⁰ Holst, *Hva er feminisme*, 17–18.

²¹ Haslanger, Tuana og O'Connor, «Topics in Feminism».

brede karakteristikken av feminisme virker slik å bære i seg en like sterk forpliktelse til å bringe undertrykkelse av kvinner til opphør, selv om feminister gitt denne brede karakteristikken også er forpliktet til noe mer. Min påstand er derfor at den snevre og den brede definisjonen av feminismens mål ikke utelukker hverandre, og at kvinnebegrepet forblir sentralt i feminismen enten feminismen defineres på den snevre eller brede måten. Det er også fullt mulig å kombinere de to karakteristikkene. Vi kan si feminismen kombinerer et *særskilt* fokus på undertrykkelse av kvinner med et *bredere* fokus på alle former for kjønnsundertrykkelse.²²

1.2 Kvinnebegrepet som problematisk for feminismen

I karakteristikken av feminisme diskutert over lot jeg termen «kvinne» fungere som en plassholder for mer grundige utlegninger av denne termens betydning. På samme måte som feminister opererer med ulike tolkninger av akkurat hva kvinneundertrykkelse er, og akkurat hva som skal til for å bringe denne undertrykkelsen til opphør, opererer feminister også med ulike tolkninger av *akkurat hva* termen «kvinne» viser til. Et av de viktigste stridsspørsmålene innen feminismen har nettopp vært spørsmålet om hva det vil si å være en kvinne, og slik har kvinnebegrepet, i tillegg til å være et sentralt begrep, også framstått som problematisk for feminister.

Det er flere grunner til at feminister har hatt problemer i møtet med begrepet «kvinne». For det første har det vært vanskelig for feminister å vite hvordan de skal forholde seg til at den vestlige kulturs forestillinger om kvinner – om deres passende rolle i samfunnet, deres intellektuelle egenskaper, følelsesliv og fysiske kapasiteter – har vært *overdeterminert av maskuline representasjoner*. Tar man en titt på den vestlige filosofihistorien eller litteraturhistorien florerer stereotype forestillinger om kvinner som det svake kjønn, som det følelsesstyrte og mindre rasjonelle kjønn, som det omsorgsfulle kjønn og så videre.²³ Feminister har kritisert de maskuline skjevframstillingene (*bias*) som finnes i den vestlige tenkningstradisjonen, og de har forsøkt å tenke kvinnebegrepet på nytt uten disse skjevhetenes innvirkning. Men arbeidet med å nytenke kvinnebegrepet har vist seg utfordrende. For

²² Vi finner en slik kombinerende karakteristikk hos Haslanger, Tuana og O'Connor: «Feminism is both an intellectual commitment and a political movement that seeks justice for women and the end of sexism in all forms.» «Topics in Feminism».

²³ For en grundig undersøkelse av funksjonene som kvinnelighetsmetaforer har hatt innen vestens filosofi, se Genevieve Lloyd, *Mannlig og kvinnelig i vestens filosofi* [1984], overs. av Kjell Olaf Jensen og Eivind Tjønneland (Oslo: Cappelen, 1995).

hvordan kan feminister fylle dette begrepet med innhold uten å påkalle tradisjonelle, undertrykkende forestillinger om kvinnen? Og hvordan kan feministiske tenkere fremme en kvinnelig stemme uten å samtidig framheve en stemme som delvis er et produkt av undertrykkelse, altså en undertrykt stemme? Eksisterer det noe genuint kvinnelig som forutgår og er upåvirket av de undertrykkende omstendighetene som kvinner har levd under? Har feminister i så fall tilgang til det? Er det mulig å gjennomskue hvilke trekk ved kvinner som forutgår undertrykkelse og hvilke trekk som har blitt til gjennom undertrykkelse?

Feministers grunnleggende uenighet om svarene på disse spørsmålene kommer til syne i splittelsen mellom de som ønsker at feministers fokus bør ligge på å *overskride* en femininitet som har blitt konstruert gjennom undertrykkelse, og de som i større grad ser på kvinner som en ressurs, og som mener at feminister bør arbeide for en samfunnsendring som fører til at «det feminine» blir gitt høyere verdi og *blomstrer*.²⁴ Selv om de fleste feminister nok vil gå inn for at feminisme handler om både overskridelse og blomstring, forblir det et stridsspørsmål akkurat hvilke aspekter ved en tradisjonell kvinnelighet som er verdt å ta vare på og akkurat hvilke som bør overskrides. Når Carol Gilligan framhevet en alternativ tilnærming til moralske spørsmål i *Med en annen stemme* (1982)²⁵ og assosierte denne tilnærmingen med kvinner, skapte dette en opphetet diskusjon om hva som var grunnen til at kvinner tenkte annerledes rundt moralske spørsmål. Var det fordi kvinner hadde levd i en undertrykkende situasjon, altså at Gilligans alternative moralstemme var en undertrykt stemme? Eller var det fordi kvinner naturlig utvikler et annet moralperspektiv uavhengig av undertrykkende forhold de har levd under?

Disse diskusjonene av spørsmålet om kvinner «er født sånn eller har blitt sånn» leder oss over til et neste problem som hefter ved feminismens kvinnebegrep. I tradisjonelle framstillinger av kvinnen, men også i feministers egne forsøk på å begrepsfeste hva en kvinne er, har faren for å *sperre kvinner inne* i en essensiell kvinnelighet vært til stede. Dersom kvinner framstilles som essensielt følelsesstyrte og irrasjonelle, slik de ofte har blitt framstilt innen patriarkalske diskurser, har dette en frihetsinnskrenkende virkning på kvinner. Toril Moi påpeker at så seint som på slutten av 1800-tallet ble omtrent alle aspekter ved kvinner, inkludert deres sosiale rolle, sett på som en naturlig konsekvens av uforanderlige biologiske

²⁴ Denne forskjellen mellom et fokus på overskridelse og et fokus på blomstring gjenfinnes i skillet mellom likhetsfeminister (med primært fokus på overskridelse) og forskjellsfeminister (med primært fokus blomstring). For en diskusjon av skillet mellom overskridelse og blomstring, se Susan Bordo, *Unbearable Weight: Feminism, Western Culture, and the Body* [1993], 2. utg. (Berkeley: University of California Press, 2003), 36–42.

²⁵ Carol Gilligan, *Med en annen stemme: Psykologisk teori og kvinners utvikling*, overs. av Mona Vestli (Oslo: Gyldendal, 2002).

disposisjoner.²⁶ Slik ble ideen om en essensiell biologi brukt til å rettferdiggjøre undertrykkende sosiale normer. Derfor er det ikke vanskelig å forstå hvorfor den feministiske tenkningen har vært preget av en anti-essensialistisk impuls, det vil si et ønske om å holde kvinnebegrepet åpent, helt siden Simone de Beauvoir i 1949 påpekte at «Man fødes ikke som kvinne, man blir det.»²⁷ Den mest utbredte feministiske strategien for å holde kvinnebegrepet åpent og foranderlig på, har vært gjennom å betone den sosiale konstruksjonen av kvinner.²⁸ På 1960- og 1970-tallet tok feminister i bruk distinksjonen mellom biologisk kjønn (*sex*) og sosialt kjønn (*gender*) som et effektivt verktøy for å undergrave framstillinger av kvinner som baserte seg på en biologisk determinisme eller tanken om at biologi er skjebne. Likevel er kvinnebegrepet et feministisk kjernebegrep, og feminister er avhengige av å operere med en eller annen forståelse av det. Feminister må slik fylle det med *noe* innhold. På den måten virker det å eksistere en spenning mellom den feministiske tenkningens anti-essensialistiske impuls og det feministiske behovet for å operere med et begrep om kvinnen.

En beslektet, tredje grunn til at kvinnebegrepet har framstått problematisk for feminister er at forsøk på å begrepsfeste kvinnen ikke bare har innebåret faren for å sperre kvinner inne, men at forsøk på å begrepsfeste kvinnen også kan *sperre kvinner ute*. Enhver avgrensning eller lukning av begrepet kan ha konsekvensen at visse kvinner og deres erfaringer blir ekskludert. Som vi skal se nærmere på senere i denne delen, ble dette eksklusjonsproblemet belyst innen den feministiske tenkningen på 1980-tallet, da 1960- og 1970-tallets feministiske teorier ble kritisert for å ha normalisert mektige kvinners erfaringer (hvite, akademiske, heteroseksuelle kvinner) og ekskludert erfaringene til kvinner som ikke har hatt definisjonsmakt (svarte kvinner, arbeiderkvinner, lesbiske kvinner). I etterkant av denne kritikken, har det framstått som en viktig oppgave for feminister å kritisk undersøke hvordan kvinnebegrepet kan fungere ekskluderende.

Vi har sett at det, fra et feministisk ståsted, hefter en rekke problemer ved kvinnebegrepet. Det virker å være *forurensset* av tradisjonelle, maskuline skjevframstillinger, i tillegg til at bruken av begrepet kan ha den frihetsinnskrenkende virkningen å *sperre kvinner inne* og den marginaliserende virkningen å *sperre kvinner ute*. Kvinnebegrepet ser altså ut til å ha en særegen posisjon innen den feministiske tenkningen; begrepet er på samme tid sentralt og problematisk. Dette kan forklare hvorfor debattene om kvinnebegrepet har vært så

²⁶ Toril Moi, *Hva er en kvinne? Kjønn og kropp i feministisk teori* [1998], overs. av Rakel Christina Granaas, 2. utg. (Oslo: Gyldendal, 2002), 27–40.

²⁷ Beauvoir, *Det annet kjønn*, 279.

²⁸ Sosialkonstruksjonistiske forståelser av kjønn kan fungere like innesperrende som naturalistiske forståelser. «Essensialisme» og «konstruksjonisme» bør derfor ikke forstås som begreper som utelukker hverandre.

langvarige og intense. Jeg skal nå skissere den historiske utviklingen i de feministiske debattene om kvinnebegrepet (1.3, 1.4 og 1.5). Denne utviklingen vil lede oss fram til Butlers kritikk av forestillingen om kategorien «kvinner» som feminismens subjekt.

1.3 Den feministiske tenkningens kjønningssprosjekt

Selv om den innledende perioden i feminismens historie bestod i kampen for kvinners stemmerett og andre politiske rettigheter,²⁹ ble det etter hvert tydelig for feminister at politiske rettigheter var en nødvendig, men ikke en tilstrekkelig betingelse for likestilling mellom kjønnene. I *Det annet kjønn* (1949) viste Simone de Beauvoir hvordan hele den vestlige kultur er preget av forestillingen om kvinnen som «Den andre». I Beauvoirs analyse bestod ikke mekanismene som innskrenket kvinners frihet først og fremst av mangelen på visse rettigheter, men heller i gjennomsyrende sosiale og kulturelle krefter som, allerede fra barnsben av, var med på å forme kvinner inn i rollen som annenrangs mennesker.³⁰

Utover i den andre halvdel av det tjuende århundre, i kjølvannet av *Det annet kjønn*, utvidet så feminister sine krav til å gjelde mer enn bare formale, politiske rettigheter. De krevde en bredere likestilling: i hjemmet, på arbeidsplassen, i utdanningssystemet, men også på filosofiens, vitenskapens og litteraturens område. Denne fasen i feminismens historie har ofte blitt omtalt som «den andre bølgen» (*the Second Wave*). Det var som en del av denne kampen for en bredere, mer grunnleggende likestilling at det ble viktig for feministiske tenkere å vise at tenkning er *situert*: at det perspektivet man har på verden, hva som framstår som sant, riktig eller fornuftig, er formet av de erfaringene man har som et sosialt situert og kroppsliggjort subjekt.³¹ Feministiske tenkere påstod at en av de mest sentrale situasjonelle faktorene som påvirker vår erfaring er kjønn, og videre, at den vestlige tenkningen kunne kalles «mannlig», i betydningen at den reflekterte og oppvurderte typisk mannlige erfaringer, samtidig som den tilslørte og nedvurderte typisk kvinnelige erfaringer. Slik tok sentrale deler av de feministiske tenkningsprosjektene form som en avsløringsvirksomhet. De forsøkte å avsløre vestlig tenknings pretendert universelle og kjønnsnøytrale forestilinger som avgrensende, mannlige forestillinger. I kampen for en mer grunnleggende likestilling kunne feminister vise at kjønnshierarkiske strukturer (der mannen er dominant og kvinnen

²⁹ Denne kampen resulterte i kvinners stemmerett i USA og flere europeiske land på begynnelsen av 1900-tallet.

³⁰ Beauvoir, *Det annet kjønn*.

³¹ Det trenger likevel ikke å bety at situasjonen er en skjebne. De fleste feministiske tenkere er enige med Beauvoir i at selv om situasjoner former oss, determinerer de oss ikke fullstendig.

underordnet) ikke bare eksisterte på politikken og jussens område, men at disse strukturene også gjennomsyret områder som tidligere hadde blitt antatt å være utenfor kjønnlig påvirkning. For eksempel ble filosofiske kjernebegreper, som «objektivitet», «fornuft», moralske grunnprinsipper og dualismen mellom bevissthet og kropp, vist å ha et kjønn innhold.³²

Men for å kunne hevde at typisk kvinnelige erfaringer ble devaluert i den vestlige tradisjonens tenkning, måtte feminister også utvikle konkrete forestillinger om hva en kvinnelig erfaring er, og om hvilken form tenkning basert på slike erfaringer tar. Slik åpnet tenkningens situerthet opp for at feminister kunne utarbeide og argumentere for legitimiteten til alternative perspektiver basert på fellestrekk ved kvinners erfaringer,³³ og på slutten av 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet var det mange feministiske tenkere som engasjerte seg i dette arbeidet. Innsikten om tenkningens kjønnede situerthet kan ha lagt grunnlaget for at feministiske tenkere som arbeidet med epistemologiske spørsmål utviklet en epistemologisk teori som kalles standpunktteori. Feministisk standpunktteori baserer seg på tanken om at kvinner, i kraft av å være situert i en marginalisert, undertrykt posisjon, har et epistemisk privilegium sammenliknet med menn som er situert i en sentral, dominant posisjon.³⁴ Standpunktteoretikere har begrunnet dette privilegiet på ulike måter, men den marxistiske tanken om at en undertrykt posisjon gir en videre kunnskapsmessig horisont gjennom et «dobbelt blikk» – en kjennskap til både de dominantes erfaringer og andre undertryktes erfaringer – har stått sentralt i begrunnelsene. En annen begrunnelsesstrategi har vært å vise til hvordan omsorgsarbeidet som kvinner tradisjonelt har utført (*women's work*) fører kvinner nærmere den materielle verden og gir dem en dypere forståelse av den. Sara Ruddick er et eksempel på en filosof som baserer seg på en standpunktteoretisk posisjon for å fremme et alternativt tenkningsperspektiv som kan avsløre dominant tenkning som villedende og sneversynt. Hun argumenterer for at det oppstår en særegen form for tenkning fra morspraksisen, og at denne maternale måten å tenke på har noe å tilføre andre praksiser som

³² Jeg har allerede nevnt Lloyds *Mannlig og kvinnelig i vestens filosofi* [1984]. Andre eksempler fra den angloamerikanske feministiske tenkningen er: Gilligans utlegging av et moralsk omsorgsperspektiv som utfordrer rettferdighetsperspektivet knyttet til menn i *Med en annen stemme* [1982]; Evelyn Fox Keller om vitenskapens kjønnetthet i «Gender and Science» [1978]; Nancy Chodorow om kjønnetts ulike psykologiske utvikling i *The Reproduction of Mothering* [1978]; Nel Noddings om en feminin tilnærming til etikk i *Caring* [1984]. Flere tenkere innen den kontinentale feministiske tenkningen kan også sees på som deltakere i denne avsløringsvirksomheten: Luce Irigarays påstand om den vestlige kulturs fallogossentrisme i *Speculum of the Other Woman* [1974] og *This Sex Which Is Not One*, [1977]; Hélène Cixous' forestilling om en «écriture féminine» i «The Laugh of the Medusa» [1975]. Se litteraturlisten for fullstendige referanser.

³³ Bordo kaller tendensen til å utlegge alternative, kvinnelige perspektiver for «[t]he feminist recovery of female otherness from the margins of culture» (*Unbearable Weight*, 231).

³⁴ En kjent versjon av feministisk standpunktteori ble fremmet av Nancy Hartsock i «The Feminist Standpoint: Developing the Ground for a Specifically Feminist Historical Materialism» i *Discovering Reality*, red. av Sandra Harding og Merrill B. Hintikka, 283–310 (Dordrecht: D. Reidel, 1983).

konflikthåndtering og fredsarbeid.³⁵ Ruddick bruker feministisk standpunktteori til å begrunne hvordan den maternale tenkningen kan sies å være privilegert sammenliknet med dominante tenkemåter.³⁶ Men ikke alle forsøk på å fremme et særegent, kvinnelig perspektiv trengte å bære hevdelsen av et epistemisk privilegium i seg. For eksempel bør Gilligans omsorgsperspektiv (assosiert med kvinner) forstås mer som et komplement til tradisjonens rettighetsperspektiv (assosiert med menn) enn som et epistemisk privilegert alternativ. I *Med en annen stemme* viser hun hvordan både omsorgsperspektivet og rettferdighetsperspektivet er viktige i et menneskes moralske utvikling.³⁷

Uavhengig av om det ble hevdet epistemiske privilegier eller ei, ble det i utarbeidelsen av alternative perspektiver naturlig for feminister å fokusere på likhetene mellom kvinner og å lete etter representative trekk ved kvinners erfaringer. På den måten virker det feministiske fokuset på forskjellene mellom kvinners og menns perspektiver å ha påkrevd og forårsaket et likhetsfokus internt i kvinnegruppen – et press i retning av å teoretisere kvinners situasjon som enhetlig. I de standpunktteoretiske tilnærmingene var det særlig patriarkatet som undertrykkelsessystem, og kvinners opplevelse av patriarkalsk undertrykkelse, som måtte være noenlunde enhetlig for at teorien om et privilegert standpunkt (som resultat av en marginalisert sosial posisjon) skulle være adekvat. Utarbeidelsen av alternative, kvinnelige perspektiver forutsatte slik at kvinnebegrepet kunne gis et noenlunde koherent og enhetlig innhold, og at det slik kunne brukes som en nyttig analytisk kategori.

For å forstyrre den maskuline myten om «Kvinnen», hadde Beauvoir i *Det annet kjønn* fokusert på kvinners levde erfaringer (*l'expérience vécue*).³⁸ Hun tok utgangspunkt i de konkrete situasjonene som kvinner i datidens Frankrike befant seg i, og i disse analysene av levd liv trådte det tydelig fram at kvinners situasjoner artet seg på forskjellige måter, avhengig av alder, klassetilhørighet og seksuelle preferanser. Beauvoirs metodologi skapte på den måten et fruktbart utgangspunkt for feministiske teoretiseringer av mangfoldet blant kvinner. Men Beauvoir skapte ikke *kun* et godt utgangspunkt for teoretisering av mangfoldighet. For de feministiske forsøkene på å representere en mangfoldig kvinnegruppe kunne lett gli over i nye homogeniserende forestillinger om det kvinnelige. Det var nettopp slike glidninger som ble gjenstand for kritikk i det jeg nå skal skissere som utviklingens neste fase.

³⁵ Ruddick publiserte sitt første arbeid om maternal tenkning i essayet «Maternal Thinking», *Feminist Studies* 6, nr. 2, (1980). Ni år senere ga hun ut boken *Maternal Thinking: Toward a Politics of Peace* [1989], 2. utg (Boston: Beacon Press, 1995), der hun knytter argumentene for en maternal tenkning til en standpunktteoretisk epistemologi.

³⁶ Ruddick, *Maternal Thinking*, 127–139.

³⁷ Gilligan, *Med en annen stemme*, 178–201.

³⁸ Beauvoir, *Det annet kjønn*, 275–740. Bok II i *Det annet kjønn* heter nettopp «Levd erfaring».

1.4 Ønsket om et inkluderende kvinnebegrep

Utover på 1980-tallet ble feministiske tenkere i økende grad klar over at de, i forsøkene på å utarbeide et kvinnelig standpunkt, ofte hadde basert seg på et for tynt og homogent erfaringsgrunnlag. Fra flere hold, særlig fra kvinner som ikke var hvite, ikke var fra middelklassen og ikke var heterofile, ble den andre bølgens feministiske prosjekter kritisert for å ha oversett de interne forskjellene mellom kvinner. Forskjeller skapt av andre identitetsfaktorer enn kjønn, som for eksempel rase, klasse, seksualitet, religion, alder, etnisitet og så videre, hadde ikke i stor nok grad blitt tatt hensyn til.³⁹ Kritikerne viste til en rekke eksempler der feminister brukte kvinnebegrepet på måter som baserte seg på falske generaliseringer. For eksempel påpeker bell hooks at Betty Friedan i *The Feminine Mystique* (1963), et viktig verk i den feministiske oppblomstringen etter andre verdenskrig, hadde ment at en sentral del av løsningen på «kvinneproblemet» var å få kvinner ut av hjemmet.⁴⁰ Men ved å fremme denne løsningen som en løsning for kvinner generelt, utdefinerte dette forslaget svarte kvinner, fattige kvinner og arbeiderkvinner fra kvinnekategorien, siden disse kvinnene allerede arbeidet utenfor hjemmet. Situasjonen som ble reflektert i Friedans løsningsforslag var hvite, middelklassekvinner som innesperrede husmødre. I ettertidens lys framstod dette som et tydelig eksempel på en falsk generalisering. Ved å fremme erfaringene til hvite, vestlige, middelklassekvinner som alle kvinners erfaringer, hadde Friedan universalisert et partikulært perspektiv. Også andre foregangsfeminister, som Beauvoir, Chodorow og Gilligan, ble kritisert for å ha basert seg på falske generaliseringer.⁴¹ Kritikerne mente at tidligere feminister ikke hadde viet nok oppmerksomhet til det faktum at kvinner er en heterogen gruppe som befinner seg i ulike situasjoner: at fattige kvinners problemer er andre enn rike kvinners problemer, at hvite kvinners situasjon er ulik svarte kvinners situasjon, og så videre.

Slik viste det seg at det feministiske slagordet «tenkning er situert», som hadde understøttet feminister utarbeidelse av egne kvinneperspektiver, også kunne brukes til å problematisere og bryte ned disse kvinneperspektivenes enhet. Denne økende bevisstgjøringen om den feministiske tenkningens ekskluderende tendenser, kulminerte i Spelmans *Inessential Woman* (1988), en bok viet grundige analyser av eksklusjonsmekanismer innen den feministiske tenkningen. Spelman påstår at mange

³⁹ Se: Spelman, *Inessential Woman* [1988]; María C. Lugones og Elizabeth V. Spelman, «Have We Got a Theory for You!», *Women's Studies International Forum* 6, nr. 6, (1983); bell hooks, *Ain't I a Woman: Black Women and Feminism* (Boston: South End Press, 1981); hooks, *Feminist Theory* [1984].

⁴⁰ hooks, *Feminist Theory*, 1–3. Se også Spelman, *Inessential Woman*, 8.

⁴¹ For grundige kritikker av Beauvoir og Chodorow, se Spelman, *Inessential Woman*, 57–79 og 80–113.

feminister – fra utgivelsen av *Det annet kjønn* til ut på 1980-tallet – hadde basert seg på et ekskluderende og essensialiserende kvinnebegrep; ekskluderende gjennom en eksklusjon av noen kvinners problemer og erfaringer, essensialiserende gjennom en normalisering av visse former for kvinnelighet. Spelman viser at selv ikke den feministiske bevegelsen går klar av dominans- og underordningsstrukturer. Også innen feminismen kan de med mest makt definere normen, mens mindre mektige kvinner og deres erfaringer står i fare for å bli oversett.

Noen av disse kritiske framstillingene hentyder til en bevisst ignoranse, for eksempel at den andre bølgens tenkere var «skyldige i» falske generaliseringer, og at de hadde «tilslørt» forskjellene mellom kvinner. Jeg mener at det er nødvendig å nyansere et slikt bilde og forsvare tidlige feministiske tenkere mot urettferdig kritikk. Et problematisk trekk ved en slik måte å framføre kritikken på, er at den ikke betoner det nødvendige ved utviklingen fra et fokus på likhetene mellom kvinner til et utvidet fokus som også inkluderer forskjellene mellom kvinner. Feminismen oppstod blant hvite, vestlige middelklassekvinner. Det var uunngåelig at disse feministene først måtte konstituere seg som gruppe gjennom et likhetsfokus før de kunne ta innover seg og teoretisere forskjellene kvinner imellom. Selverklært forskjellssensitive feminister bygger på disse forutgående feministene, og de teoretiserer ut fra et grunnlag som ble lagt av tenkere som Beauvoir og Friedan. Hvis man overser det nødvendige ved utviklingen leser man historien ensidig fra nåtidens perspektiv, og man står i fare for å gi en urettferdig historisk framstilling.

Likevel er det liten tvil om at eksklusjonskritikken ble oppfattet som rammende. Dette var nok særlig fordi det var lett å se parallellen til måten kvinner hadde blitt holdt utenfor den menneskelige normen opp gjennom historien. Slik kunne det virke som om de samme mekanismene som hadde holdt kvinner utenfor den menneskelige normen – en utestenging som hadde *frambrakt* feminismen, i betydningen skapt behovet for feministisk kritikk – nå virket internt i feminismen. Eksklusjonskritikken ser ut til å ha lagt grunnlaget for en fokusvending innen den feministiske tenkningen. Fra hva man kan kalle et likhetsparadigme gikk den feministiske tenkningen inn i et forskjellsparadigme; fra et fokus på likhetene mellom kvinner ble nå forskjellene mellom kvinner satt i oppmerksomhetens sentrum.⁴² Det sentrale motivet for en fokusvending ser ut til å ha vært feministers ønske om å respondere på kritikken fra tenkere som Spelman og hooks. For mange feminister ble det viktig å skape rom

⁴² Susan Bordo, «Feminist Skepticism and the 'Maleness' of Philosophy», *The Journal of Philosophy* 85, nr. 11, (1988), 619.

for og vie oppmerksomhet til grupper som tidligere hadde falt utenfor feminismens grenser, for på den måten å gjøre feminismen til en mer inkluderende bevegelse.

1.5 To strategier for inklusjon

To strategier for å bevege feminismen videre fra (det som ble sett på som) den andre bølgens overgeneraliserte kvinnebegrep, utbredte seg i etterkant av eksklusjonskritikken.⁴³ Judith Butler tegner opp disse strategiske mulighetene når hun skriver at feministiske teoretikere, som respons på eksklusjonsproblemet, må velge *enten* å redefinere og utvide kvinnekategorien slik at den blir mer inklusiv *eller* å utfordre antakelsen om kvinnekategorien som en nødvendig del av den feministiske diskursen.⁴⁴ Mens Butler selv går inn for sistnevnte strategi, var nok førstnevnte strategi den mest iøynefallende strategien for feministiske tenkere. Denne strategien kan karakteriseres som forsøk på å utvide kvinnekategorien ved å gjøre plass til de kvinnene som tidligere hadde blitt marginalisert innen feministisk teori. Middelet til målet om å skape en inkluderende feministisk bevegelse blir her å forme et mer inkluderende begrep om kvinner som i større grad kan yte rettferdighet mot diversiteten innad i kvinnegruppen. I sentrum står altså fortsatt kategorien «kvinner», men nå med et fokus på å utvide kategorien for slik å kunne dekke flere eller alle kvinner.

Flere feministiske tenkere, som Denise Riley og Judith Butler, mistenkte at denne ekstensjonsstrategien ikke var en tilfredsstillende løsning på eksklusjonsproblemet. Ekstensjonsstrategien hadde som nevnt mål om en mer dekkende representasjon av kvinner. En måte å utvide representasjon på kunne være å (i større grad) snakke om spesifikke typer kvinner, altså ved å inkludere andre identitetskategorier som rase, klasse og seksualitet i beskrivelsene av kvinner.⁴⁵ Ved å spesifisere henvisningene til kvinner – si «noen kvinner» når man sikter til *visse* kvinner, si «hvite kvinner» når man hadde hvite kvinner i tankene, si «erfaringene til unge, lesbiske kvinner» når det var relevant – forestilte man seg at man kunne bruke kvinnebegrepet på måter som i mindre grad hadde marginaliserende virkninger. Men

⁴³ Skillet mellom disse to strategiene korrelerer med Dietz' skille mellom «diversity feminism» og «deconstruction feminism» («Current Controversies in Feminist Theory», 408–414).

⁴⁴ Dette er en nærmest ordrett oversettelse. Originalen lyder: «... feminist theorists are now confronted with the problem of either redefining and expanding the category of women itself to become more inclusive (which requires also the political matter of settling who gets to make the designation and in the name of whom) or to challenge the place of the category as a part of a feminist normative discourse». Judith Butler, «Gender Trouble, Feminist Theory, and Psychoanalytic Discourse» i *Feminism/Postmodernism*, red. av Linda J. Nicholson, 324–340 (New York: Routledge, 1990), 325.

⁴⁵ Dette ville nok Spelman kritisk karakterisere som en «additiv analyse». En persons identitet blir i en additiv analyse regnet som bestående av kjønn + rase + klasse + seksualitet + alder + X. Selv om det finnes spor av ekstensjonsstrategisk tankegang hos Spelman, er hun kritisk til den additive måten å løse eksklusjonsproblemet på (*Inessential Woman*, 114–132).

disse forsøkene på å unngå falsk universalisme kunne, etter Rileys mening, ikke representere en løsning på eksklusjonsproblemet:

The now familiar device for challenging the essentialism from a feminist perspective attacks its false universality in representing the experiences of, usually, middle-class white western women as if they embraced all womankind. But this move to replace the tacit universal with the qualified 'some women's experience' is both necessary yet in the end inadequate. Below the newly pluralised surfaces, the old problems still linger.⁴⁶

Tanken om at man kan få bukt med kvinnebegrpets maskering av forskjellene mellom kvinner ved å skifte ut henvisningene til kvinner generelt med henvisninger til mer spesifikke typer kvinner («svart, gammel, kristen kvinne») framstår for Riley som for håpefull. For selv om man plasserer en rekke identitetsbeskrivende adjektiver rundt identitetsbasen «kvinne», vil disse spesifikasjonene fortsatt hvile på denne basen. I tillegg er de adderte adjektivene like generelle og potensielt ekskluderende som det kvinnebegrpet de blir addert til. Derfor blir vanskelig å se hvordan denne strategien kan forhindre at det blir skapt nye former for eksklusjon på et mer spesifikt nivå.

Mot slutten av *Gender Trouble* følger Judith Butler opp Rileys kritiske bemerkning til ekstensjonsstrategien. Hun skriver: «The theories of feminist identity that elaborate predicates of color, sexuality, ethnicity, class, and able-bodiedness invariably close with an embarrassed 'etc.' at the end of the list. Through this horizontal trajectory of adjectives, these positions strive to encompass a situated subject, but invariably fail to be complete.»⁴⁷ For Butler og Riley er det ikke *nok* å forsøke å innlemme de gruppene som tidligere hadde blitt ekskludert i en ny og utvidet kvinnekategori. Forsøket på å utvide kvinnekategorien ved å trekke inn en rekke andre identitetskategorier, kan ikke være en tilfredsstillende løsning på feminismens eksklusjonsproblem siden dette uunngåelig vil skape nye former for eksklusjon på et mer spesifikt nivå. Som Butler bemerker i sitatet over, er det ikke mulig å fange inn det situerte subjektet i all dets kompleksitet, og ethvert forsøk på dette vil være fåfengt. For Riley betyr dette at feministiske tenkere må ta innover seg at kategorien «kvinne» er en tvetydig og ikke fullt ut bestembar kategori. Det ustabile ved kvinnekategorien skyldes at den er historisk og diskursivt konstituert, og at dens innhold forandres i forhold til hvordan andre kategoriers innhold blir forandret («menneske», «mann», «det sosiale», «mor», «fornuft», «natur»). Riley

⁴⁶ Denise Riley, «Am I That Name?»: *Feminism and the Category of «Women» in History* (Basingstoke: The Macmillan Press, 1988), 99.

⁴⁷ Butler, *Gender Trouble*, 196.

mener det er feminismens lodd å være forbundet til en ustabil kvinnekategori, men påpeker samtidig at denne semantiske ubestembarheten ikke trenger å forstås som noe som setter det feministiske prosjektet i fare.⁴⁸ Butler er tydeligere enn Riley på hvilke konsekvenser som følger av at kvinnekategorien er ubestembar og ustabil. For Butler må den politiske antakelsen om at kategorien «kvinner» utgjør feminismens subjekt utfordres.

Butlers utfordring av antakelsen om kvinner som feminismens subjekt fører oss over til den andre, mer radikale strategien for å gjøre feminismen til en mer inkluderende bevegelse. Strategien kan i særlig grad knyttes til Butler og går ut på, som hun selv uttrykker det, å utfordre «the place of the category [of women] as a part of a feminist normative discourse»⁴⁹. For å forstå hvordan denne strategien oppstod, bør man merke seg at ønsket om å skape en inkluderende og mangfoldig feminisme sammenfalt med poststrukturalismens storhetstid innen amerikansk akademia.⁵⁰ Poststrukturalistisk teori vokste fram og ble populær på et tidspunkt da feminister nettopp virket å ha behov for de poststrukturalistiske argumentene mot enhetlige, totaliserende forestillinger om subjektivitet. Noen feministiske tenkere mente at man i verkene til tenkere som Foucault, Derrida og Lyotard kunne finne en teoriform som representerte en løsning på feministers problemfylte jakt etter måter å tenke rundt kjønn på som kunne innteoretisere diversiteten i kvinnegruppen. Den poststrukturalistiske verktøykassen inneholdt nyttige elementer i dette henseende: Foucaults forståelse av makt som både repressiv og produktiv, hans genealogiske metode og Derridas dekonstruksjon, gav kontinentalt orienterte feminister verktøy som kunne brukes til å utfordre antakelsen om at kategorien «kvinner» utgjorde feminismens subjekt. Den andre, mer radikale strategien som vokste fram for å gjøre feminismen mer inkluderende, kan derfor kalles en *dekonstruktiv* strategi. Den innebærer forsøk på å dekonstruere kategorien «kvinner», for på den måten å utfordre den identitetsbaserte koblingen mellom feminismen og kvinner.

Før jeg i neste del skal se nærmere på hvordan denne strategien kommer til uttrykk i Butlers verker, skal jeg si noe om hvordan den dekonstruktive strategien fører til en ny måte å tenke relasjonen mellom feminismen og kvinnebegrepet på. Det nye ved strategien er at den forsøker å undergrave antakelsen om at feministisk politikk kan og bør ta en identitetspolitisk form. Identitetspolitikk kan beskrives som politiske prosjekter utført av representanter for en gruppe med en distinkt sosial plassering som til nå har blitt oversett, utvisket eller

⁴⁸ Riley, «Am I That Name?», 98.

⁴⁹ Butler, «Gender Trouble, Feminist Theory, and Psychoanalytic Discourse», 325.

⁵⁰ «Poststrukturalisme» og «postmodernisme» framstår som trøblete kategorier siden svært få tenkere som blir plassert i disse kategoriene selv identifiserer seg med dem.

undertrykt.⁵¹ Kjønningsprosjektet innen den feministiske tenkningen der alternative perspektiver basert på kvinners erfaringer ble fremmet (se 1.3) har trekk som støtter opp under en slik identitetspolitisk tilnærming til feministisk politikk, for eksempel tanken om at kvinner deler visse erfaringer som kan abstraheres til et begrep om et kvinnelig standpunkt eller en utpreget kvinnelig tenke- eller væremåte. Tenkere som Chodorow og Hartsock (og mange vil nok ønske å legge til Gilligan og Ruddick) fremmet feministiske teorier som var ment å ha sitt opphav i kvinners levde virkelighet. Gjennom å fremme alternative tenkningsperspektiver knyttet til kvinners situasjon, impliserte de at erfaringene som oppstod gjennom kvinners levde liv hadde fellestrekk som gjorde det mulig å samle disse trekkene i et representativt, kvinnelig perspektiv. Slik forutsatte disse feministiske tenkerne at de både kunne snakke og teoretisere på vegne av kvinner. Derfor kan man si at relasjonen mellom feminismen og kategorien «kvinner» ennå ikke ble tematisert som en særlig problematisk relasjon i denne fasen.⁵²

Likevel kan man spørre seg om ikke kritikken av den feministiske tenkningens ekskluderende tendenser (se 1.4) allerede undergravde muligheten for identitetspolitikk, og at det derfor strengt tatt ikke var nødvendig å ty til en dekonstruksjon av kvinnekategorien for å komme med en rammende kritikk av feminismens identitetspolitiske tilbøyelighet. Spelman hadde jo allerede vist at det ofte gav lite mening å snakke om «as a woman», og at antakelsen om at det lå en universell kvinneidentitet til grunn for feministers bruk av kvinnebegrepet var en skadelig fiksjon. Var det virkelig fortsatt rom for feministisk identitetspolitikk etter Spelmans kritikk? Spelman utfordret ganske riktig den identitetspolitiske modellens antakelse om at det feministiske subjektet kunne forstås som et enhetlig, universelt subjekt, og at kvinnebegrepet kunne gis et koherent innhold, uavhengig av andre identitetsfaktorer. Men Spelman kritiserer ikke antakelsen om at feminismen er en representasjonspolitisk bevegelse. Slik jeg tolker Spelman, mener hun ikke at feminismens eksklusjonsproblem har opphav i tanken om at feminismen representerer kvinner. Derimot mener hun at eksklusjonsproblemet har opphav i at så mange av den andre bølgens teorier ikke hadde representert kvinner *godt nok*. Tanken om at feminister i sine teorier ikke hadde representert kvinner godt nok,

⁵¹ Cressida J. Heyes, «Identity Politics» i *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2012 Edition)*, red. av Edward N. Zalta.

⁵² Jeg i tvil om det er rettferdig å plassere Gilligan og Ruddick inn i denne kategorien. Hos disse finnes en tydelig ydmykhet med tanke på hvor godt deres teorier kan representere kvinnegruppen generelt. Igjen har vi med faren for å lese historien ensidig fra nåtidens perspektiv å gjøre. Bevisstheten om kvinnebegrepets ekskluderende funksjoner økte *gradvis* innen den feministiske tenkningen. Mot slutten av 1980-tallet, etter at Spelman og hooks har gjort en grundig jobb med å teoretisere dette problemet, fikk vi en tilstand der feministiske tenkere passet seg svært godt for ikke å gå i essensialismefellen. I 1994 argumenterte Jane Roland Martin for at denne essensialismefrykten strømlinjeformet og bidro til å ta fuffen ut av feministisk teori. Se «Methodological Essentialism, False Difference, and Other Dangerous Traps», *Signs* 19, nr. 3, (1994).

impliserer at det er mulig for feminister å representere kvinner *bedre*, og det var nettopp en slik forbedret og mer dekkende representasjon som ofte ble foreskrevet som et feministisk mål. Slik ser det ut til at det også etter Spelmans kritikk var rom for en form for identitetspolitikk, så lenge de representerte identitetene i større grad enn tidligere, avspeilet en kompleks virkelighet der kjønnede identiteter konstrueres i interaksjon med andre identitetsfaktorer.

I Spelmans *Inessential Woman* mangler altså en grunnleggende kritikk av forestillingen om det kvinnelige subjektet som utgangspunkt for politisk frigjøringskamp.⁵³ Denne grunnleggende kritikken finner vi derimot i Butlers *Gender Trouble*. For Butler er det selve den politiske representasjonsmodellen – antakelsen om at kvinner *kan bli* representert gjennom en forestilling om det feministiske subjektet – som står i veien for en inkluderende feministisk bevegelse. Når Linda Zerilli bemerker at termen «kvinne» i dagens feministiske teori har mistet noe av sin appell som subjekt for feministisk praksis,⁵⁴ skyldes denne utviklingen i stor grad den dekonstruktive inklusjonsstrategien som Butler utvikler i *Gender Trouble*. Som vi skal se i neste del, er et av Butlers kjernepoeng at feminismen må forlate sin identitetspolitiske utforming og innta en radikalt kritisk holdning til forestillingen om en kvinnelig identitet.

⁵³ Se for eksempel *Inessential Woman*, 15, der Spelman verken avviser eller bekrefter antakelsen om at feminismen har et behov for å kunne snakke med én stemme.

⁵⁴ Linda M. G. Zerilli, «Doing without Knowing: Feminism's Politics of the Ordinary» i *The Grammar of Politics: Wittgenstein and Political Philosophy*, red. av Cressida J. Heyes, 129–148 (Ithaca: Cornell University Press, 2003), 131.

2 Butler og kvinnebegrepet

I åpningen av essayet «Gender Trouble, Feminist Theory, and Psychoanalytic Discourse» (1990) skriver Butler seg rett inn i problemdebattene om kvinnebegrepet som jeg belyste i forrige del: «Within the terms of feminist theory, it has been quite important to refer to the category of ‘women’ and to know what it is we mean.»⁵⁵ Som vi så i diskusjonen av hva feminisme er (1.1), kan man hevde at en feminist er forpliktet til oppfatningen om at det eksisterer kvinneundertrykkelse, og at dette er galt og bør endres. Begrepet «kvinne» framstår da som sentralt i feminismen. Som vi også så i forrige del, ble det i undersøkelsene av dette begrepets innhold viktig for feminister å fremme den sosiale kategorien «kvinner» som alternativ til maskuline myter om det kvinnelige. Men Butler påpeker at når feministiske teoretikere har referert til kategorien «kvinner», har de som regel ikke kun referert til kvinner som en sosial, empirisk kategori, men de har samtidig referert til det Butler kaller en «felt sense of self», til en *subjektiv identitet*.⁵⁶ Denne referansen til en kvinnelig identitet – til hva det vil si å være en kvinne – mener Butler at feminister bør klare seg uten. Idet kategorien «kvinner» forstås som en kategori som representerer et sett med verdier eller disposisjoner, blir kategorien, ifølge Butler, normativ og dermed ekskluderende.⁵⁷

I boken *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (1990) utdyper Butler sitt argument om at feministisk politikk ikke burde baseres på en normativt fungerende kvinnekategori.⁵⁸ I løpet av de drøye tjue årene som har gått siden utgivelsen, har *Gender Trouble* vokst fram som et dominerende verk innen den feministiske tenkningen. Som tittelen signaliserer var intensjonen med boka å skape intern-feministisk trøbbel gjennom å problematisere de grunnleggende kategoriene for kjønn og seksualitet som feminister hadde operert med. Som vist i forrige del hadde feminister i tiden som ledet fram til 1990-tallet gjennomgått en periode preget av gjennomgripende selvkritikk. Opphetede diskusjoner om feministers essensialistiske og universalistiske tilbøyeligheter preget den feministiske tenkningen, og påstanden om at feminismen hadde privilegert hvite, vestlige middelklassekvinnens erfaringer ble fremmet fra flere hold. Men Butlers kritiske påstand om

⁵⁵ Butler, «Gender Trouble, Feminist Theory, and Psychoanalytic Discourse», 324.

⁵⁶ Butler, «Gender Trouble, Feminist Theory, and Psychoanalytic Discourse», 324.

⁵⁷ Butler, «Gender Trouble, Feminist Theory, and Psychoanalytic Discourse», 325.

⁵⁸ Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Alle referanser til denne boken vil fra nå av stå i parenteser i hovedteksten med forkortelsen «GT».

at feminismen hvilte på et heteronormativt grunnlag vakte oppsikt.⁵⁹ «Heteronormativt grunnlag» viser ikke her først og fremst til at feminister i for liten grad hadde fremmet interessene til lesbiske og bifile kvinner. Den typen kritikk hadde allerede blitt framsatt gjennom universalismekritikken nevnt over, nemlig at feminismen hadde privilegert hvite, vestlige, *heteroseksuelle* kvinners erfaringer og interesser. Butler sikter med sin kritikk til et mer grunnleggende nivå; hun sikter til hvordan en gjennomgripende antakelse om heteroseksualitet («a pervasive heterosexual assumption») ligger til grunn for kjernebegrepene som feminister anvender i sin tenkning om kjønn og seksualitet (GT, viii). I likhet med begreper som *sex*, *gender*, «begjær» og «seksualitet», blir også begrepet «kvinne» påstått å hvile på et heteronormativt fundament. Butler viser hvordan ukritisk feministisk bruk av begrepet «kvinne» kan støtte opp under et diskursivt maktsystem som framsetter heteroseksualitet som en tvingende norm, også i tilfeller der feministers egentlige intensjon er å bryte ned maktmekanismer som fører til at mennesker blir marginalisert på bakgrunn av deres kjønn eller seksualitet.

Gender Trouble er muligens aller mest kjent for tanken om at kjønn er noe vi *gjør* heller enn noe vi *er* – at kjønn eksisterer på et performativt grunnlag. Ifølge Butler skapes forestillingen om kjønn som en virkning av vår gjentatte utførelse av visse kropps- og talehandlinger i overensstemmelse med et system av normer for kjønnets oppførsel. En annen velkjent idé i denne boken er at *gender* (sosialt kjønn) alltid er implisert når vi snakker om *sex* (biologisk kjønn).⁶⁰ Vi har kun tilgang til *sex* gjennom språk og gjennom diskurser som allerede bærer våre forestillinger om *gender* i seg (GT, 9–10). Disse kontroversielle ideene blir noen ganger diskutert løsrevet fra hvordan de fungerer i *Gender Trouble* som et helhetlig prosjekt. Dersom man leser boka fra et perspektiv som setter det ontologiske spørsmålet om hva kjønn er i sentrum, kan det kanskje være nyttig å skille ut Butlers idé om performativt kjønn eller Butlers dekonstruksjon av skillet mellom *sex* og *gender*, og diskutere dette i isolasjon. Men her skal jeg diskutere *Gender Trouble* fra et feministisk perspektiv, det vil si at jeg er interessert i hvilke konsekvenser Butlers forståelse av kjønn har for feminismen. Fra et slikt perspektiv blir det avgjørende å forstå på hvilken måte bokas undertittel, «Feminism and

⁵⁹ Likevel var ikke Butler den første som hevdet at feminismen hvilte på et heteronormativt grunnlag. For eksempel analyserer Sarah Lucia Hoagland heteronormative strukturer innen feministisk tenkning i *Lesbian Ethics: Toward New Value* (Palo Alto: Institute of Lesbian Studies, 1988). Se også Adrienne Rich, «Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence», *Signs* 5, nr. 4, (1980).

⁶⁰ Begrepsparet *sex* og *gender* lar seg vanskelig oversette til norsk. På svensk finnes ordene *kön* og *genus*, mens vi på norsk kun har «kjønn». Hvis vi vil nærme oss betydningene til *sex* og *gender*, må vi på norsk snakke om henholdsvis «biologisk kjønn» og «sosialt kjønn». Jeg kommer til å bruke de engelske ordene *sex* og *gender* når jeg diskuterer Butlers dekonstruksjon av *sex/gender*-skillet, men i resten av oppgaven kommer jeg til å bruke ordet «kjønn» slik det vanligvis brukes på norsk, altså i betydningen en kjønnets helhet som inkluderer både sosiale og biologiske aspekter. Se Moïs *Hva er en kvinne?* for en diskusjon av fordelene ved å mangle begreper om kjønn som skiller mellom en sosial og en biologisk del.

the Subversion of Identity», er beskrivende for Butlers prosjekt. Som undertittelen antyder, er et viktig mål med boka å åpne opp muligheter for å «subvertere» identitet. Dette målet må sees i sammenheng med at Butler ser på de kjønnede identitetene som kulturen tilbyr oss som begrensende i forhold til en virkelighet der kjønns- og seksualitetsuttrykk utviser et mye større mangfold. Kulturens tilgjengelige identitetskategorier kan utøve en form for normativ vold mot oss ved at de, for det første, setter opp snevre, binære og heteronormative idealer for kjønnsidentitet som begrenser oss alle. For det andre vil de som praktiserer kjønn på måter som bryter med de normative idealene møte ulike former for straffesanksjoner. For å åpne opp muligheter for subversjon av hemmende og (i noen tilfeller) voldelige identitetskategorier, må det kritikk til. Jeg skal her fokusere på hvordan *Gender Trouble* kan leses som en *kritikk av identitetskategorier*, og nærmere bestemt, som en kritikk av at feminister har basert sin politiske bevegelse på identitetskategorien «kvinner».⁶¹

2.1 Butler om feminismens identitetspolitiske utforming

Butler spør: «What can be meant by ‘identity,’ then, and what grounds the presumption that identities are self-identical, persisting through time as the same, unified and internally coherent?» (GT, 22). Selv om Butler kan framstå som indirekte i omgangen med identitetsforståelsen(e) hun vil problematisere, får vi i hennes spørsmål over et inntrykk av hvilket begrep om identitet som hun ønsker å sette et kritisk søkelys på.⁶² Identitetsforståelsen som Butler vil rokke ved, og som slik danner premisset for Butlers kritiske diskusjon av identitet, er et syn på identitet som trekk eller egenskaper ved en person som er samlet i en vedvarende og koherent enhet. Et annet viktig aspekt ved denne identitetsforståelsen er tanken om at identitet oppstår innenfra, som en naturlig følge av egenskaper og trekk ved oss som individer, for eksempel at en bestemt kjønned identitet oppstår som en naturlig følge av et individs biologiske kjønn. Identitet forbindes slik til en intern egenskap eller et internt trekk ved et individ, der denne egenskapen eller dette trekket forstås som etablerende for identiteten.

Butler vil vise at denne identitetsforståelsen er en misforståelse. Hun vil vise at identiteter langt fra å være vedvarende og koherente enheter som gjenspeiler deskriptive

⁶¹ Fokuset på Butler i denne oppgaven er tematisk avgrenset ved at jeg konsentrerer meg om 1) utfordringen av feminismens forpliktelse til identitetspolitikk og 2) konsekvensene dette har for kvinnebegrepets rolle innen feminismen. Fokuset er også tidsavgrenset ved at jeg fokuserer på *Gender Trouble*, siden denne boken har hatt størst innvirkning på feministisk tenkning.

⁶² Butlers identitetsdiskusjoner tar imidlertid mer spesifikke former i kapittel 2, hvor hun undersøker diverse psykoanalytiske og strukturalistiske forståelser av identitet.

egenskaper ved individer, tvert imot, er skiftende og ustabile normative idealer som vi som individer etterstreber eller presses til å konformere med, men som vi, til tross for våre anstrengelser, aldri går opp i opp med. Siden ordet «identitet» i dets opprinnelige, logiske bruk betyr «det samme», er det Butler gjør egentlig å framheve at vi aldri kan bli identiske med – i betydningen «det samme som» – de identitetskonstruksjonene som vi etterlikner. I *Gender Trouble* er Butler først og fremst interessert i *kjønnede* identiteter. Det er verdt å legge merke til at dette fokuset på kjønnede identiteter ikke er vilkårlig valgt. Ifølge Butler ville kjønnede identiteter vært det relevante stedet å starte en undersøkelse også dersom målet var å utvikle en forståelse av generell personlig identitet. Dette fordi mennesker blir gjenkjennelige (eller begripelige) for oss som personer først når de har blitt kjønnet i samsvar med visse standarder for kjønnsbegripelighet (GT, 22). På den måten blir det ikke riktig å tenke på kjønnet identitet som sekundær i forhold til personlig identitet. Det betyr også at en generell undersøkelse av identitet ikke kan forutgå undersøkelsen av kjønnet identitet.

Hvilken rolle mener Butler at forestillingen om kjønnede identiteter har spilt blant feminister og feministiske tenkere? I forrige del viste jeg hvordan fasen innen feminismen som har gått inn i historiebøkene som «den andre bølgen» inneholdt teoretiske strømninger som støttet opp under identitetspolitiske tilnærminger til feministisk politikk. I det første kapittelet i *Gender Trouble*, kalt «Subjects of Sex/Gender/Desire», kritiserer Butler antakelsen om at kategorien «kvinner» utgjør «feminismens subjekt», en antakelse hun påstår er utbredt blant feminister. Hun innleder kapittelet ved å påstå at feministisk teori som oftest («[f]or the most part») har basert seg på en representasjonslogikk som har gått ut fra at det eksisterer en *identitet*, oppfattet gjennom kvinnekategorien, som fungerer som utgangspunkt for feministiske interesser og mål, og som konstituerer det *subjektet* som feminismen søker politisk representasjon for (GT, 2). Det er nettopp denne representasjonslogikken som Butler ønsker å problematisere.

Hva er galt med å tenke relasjonen mellom den feministiske bevegelsen og kategorien «kvinner» ved hjelp av en slik representasjonsmodell? Et av problemene som Butler ser ved en slik modell er at termen «kvinne», som denne representasjonsmodellen avhenger av å avgrense, aldri er uttømmende. Langt fra å være en stabil og betydningsavgrenselig term, er «kvinne» en ustabil term – det Butler kaller en stridssone (GT, 4). Termen «kvinne» kan anta et mangfold betydninger, og dette betydningsmangfoldet har i sin tur gitt opphav til at kvinner i ulike situasjoner har stilt seg paradoksalt lydende spørsmål som «Ain't I a Woman?» (Sojourner Truth) og «Am I That Name?» (Shakespeares «Desdemona»). Butler påpeker at det ubestemmelige ved termen «kvinne» har sammenheng med at kjønn aldri blir konstruert

på en enhetlig og koherent måte i forskjellige historiske sammenhenger, og at siden kjønn konstrueres i skjæringspunktet mellom kjønn og en rekke andre identitetsfaktorer, blir det umulig å fullt og helt separere kjønn fra disse andre faktorene (GT, 4–5). Poenget som Butler fremmer her er i tråd med Spelmans argument om at det er en umulig oppgave å abstrahere ut «det rent kvinnelige» hos en person, siden «kvinnedelen» av denne personens identitet sammenvirker med en rekke andre identitetsfaktorer som rase, klasse, etnisitet og seksualitet.

Butlers innvendinger mot representasjonsmodellen stopper ikke ved dette argumentet. Hun kan heller ikke stoppe der hvis hun skal kunne fremme en radikal kritikk av kategorien «kvinner» som feminismens subjekt. Dette fordi det er mulig å gå god for argumentet om at forskjellige identitetsfaktorer interagerer hos en person og samtidig beholde troen på kategorien «kvinner» som feminismens subjekt, så lenge man ser til at denne kategorien gis et innhold som gjenspeiler den eksisterende diversiteten blant kvinner. Butler gir et spark til ekstensjonstankegangen når hun skriver:

It is not enough to inquire into how women might become more fully represented in language and politics. Feminist critique ought also to understand how the category of 'women', the subject of feminism, is produced and restrained by the very structures of power through which emancipation is sought (GT, 3–4).

Som det kommer tydelig fram av sitatet over, er ikke problemet med representasjonslogikken kun at representasjonen ikke har vært *god nok*, et problem som så kan forminskes ved å utvide og komplisere representasjonen slik at den blir dekkende for flere kvinner. Butler mener at det er selve representasjonsmodellen som utgjør hovedproblemet. For å fremme sine innvendinger mot denne modellen, vender Butler seg mot Foucaults idé om hvordan juridiske systemer først konstruerer subjektene som de deretter representerer (GT, 2). Hun bruker denne ideen i sitt forslag om at feminismen, forstått som et juridisk system, gjennom sin representasjonslogikk *konstruerer* det feministiske subjektet (kategorien «kvinner») som feminismen deretter gir uttrykk for kun å representere. Det er ikke slik at man i utgangspunktet har tilgang til en prediskursiv kvinnelig identitet som kan fungere som et naturlig og apolitisk grunnlag for de normative kravene som feminister framsetter på vegne av kvinner. Maktmekanismene innen feminismen gjør ikke først sitt inntog etter at kategorien «kvinner» har blitt formulert, men er til stede i en forutgående konstruksjonsprosess som produserer og avgrenser den kategorien «kvinner» som feminismen deretter hevder å kun representere. I den feministiske konstruksjonen av kategorien «kvinner» er det visse kvinner som faller utenfor og blir ekskludert. Butler framhever det paradoksale ved at noen av de som

feminismen i utgangspunktet søker representasjon for blir ekskludert gjennom en prosess som har et motsatt mål, nemlig et mål om å utvide representasjon (GT, 4). Videre påpeker Butler at hun i *Gender Trouble* var interessert i å undersøke i hvilken grad det er regulerende praksiser («*regulatory practices of gender formation and division*») som konstituerer identitet (GT, 23), og hvordan identiteter i så fall fungerer mer som normative idealer enn som deskriptive erfaringer. Hvis det er tilfelle at det er regulerende praksiser som konstruerer identitet, har dette store konsekvenser for feministisk politikk. Feminismen kan da ikke uproblematisk hevde å representere en kvinnelig identitet, men bærer samtidig et ansvar for å granske hvem som blir ekskludert i denne representasjonsprosessen.

Før jeg går videre til å redegjøre for hvordan Butler argumenterer for identitet som et normativt ideal, må en opplagt innvending bli løftet fram: Kan det være slik at Butler setter opp en identitetsstråmann her? Er det i realiteten slik at både tradisjonell filosofi og feministisk filosofi har gått inn for et syn på identitet som behandler det som deskriptive egenskaper og erfaringstrekk som abstraheres og samles i en koherent enhet – i et enhetlig selv? I «Gender Trouble, Feminist Theory and Psychoanalytic Discourse» retter Butler seg spesifikt mot den psykoanalytiske teoridiskursen, og med dette avgrensede kritikkfokuset viser hun hvordan forståelsene av identitet innen feministisk objektreasjonsteori og Lacan-inspirert feministisk teori er grunnlagt på en antakelse om en naturlig heteroseksualitet. Selv om psykoanalytiske teorier står sentralt også i *Gender Trouble* har Butler her utvidet det intenderte nedslagsfeltet for hennes argumenter. Argumentene hennes er ikke lenger snevert rettet mot psykoanalytisk teori og de retningene innen feministisk teori som er inspirert av psykoanalytisk teori. Slik jeg leser Butler, ønsker hun i *Gender Trouble* å kritisere den filosofiske tradisjonen og den feministiske tenkningen mer generelt. Derfor er det på sin plass å bemerke at tenkere som har arbeidet med identitetsspørsmål – både de som har et feministisk fokus og de som ikke har det – har utviklet langt mer komplekse teorier om hva som former våre identiteter enn det synet på identitet som Butler polemiserer mot i det første kapittelet i *Gender Trouble*. For eksempel har feministiske tenkere betont hvordan sosial påvirkning er formende for selvet, at selvet ikke kan forstås som transparent, og at tanken om det fullstendig autonome selvet er en illusjon som overser måten mennesker er relasjonelt avhengige av hverandre.

Kritiske spørsmål om hvilke tenkere Butler egentlig sikter til med sin identitetskritikk og hvilke tenkere hun kan sies å ramme med kritikken, er berettigede. Men jeg mistenker at hvis vi i for stor grad fokuserer på disse spørsmålene, kan vi samtidig miste av syne viktige aspekter ved Butlers identitetskritikk, fordi vi da retter oss mot et annet nivå enn det nivået

som Butlers argumenter i *Gender Trouble* er rettet mot. De to nivåene jeg tenker på her kan kalles et utilslørt, eksplisert nivå og et tilslørt, implisert nivå. Butler, som retter seg mot det sistnevnte nivået, er nemlig først og fremst interessert i å ta tak i og artikulere deler av vår forståelseshorisont – noen forutsetninger for vår tenkning – som fram til nå ikke har vært framme i tenkningens lys. Hennes kritikk av en form for politisk representasjonslogikk innen feminismen virker nettopp å være av en slik delvis uartikulert forståelseshorisont. Derfor mener jeg at kritikken i *Gender Trouble* i større grad rettes mot noen tilsløste antakelser om identitet, som så ligger til grunn for en politisk modell (den identitetsbaserte måten å forstå feministisk politikk på) enn mot en eksplisert forståelse av hva identitet *er* som kan bli koblet til den og den filosofen.

Jeg skal nå gå videre til hvordan Butler forsøker å vise at kjønnede identiteter fungerer som normative idealer (2.2), og hvordan disse normative idealene har undertrykkende virkninger som det bør være feminismens oppgave å endre (2.3). Da vil det også tre tydeligere fram at antakelsene om identitet som Butler behandler i *Gender Trouble* ikke befinner seg på et overflatenivå, men at de heller må forstås som uartikulerte antakelser, som til tross for at de er tilsløste – eller kanskje snarere *fordi* de er tilsløste – påvirker vår forståelse av kjønn og seksualitet.

2.2 Identitet som et normativt ideal

Hva er opphavet til identitetskategorien «kvinner»? Butler avviser kandidater som naturen, biologien eller et hvilket som helst annet opprinnelsespunkt plassert forut for diskurser som deler av en fundamentalistisk fiksjon om et opprinnelig opphav. Butler vil vise at det er krefter som i høyeste grad er i diskursene som konstituerer det feministiske subjektet som feminismen har basert seg på. Dette må ikke forstås slik at Butler nå har godtatt at kategorien «kvinner» *er* det feministiske subjektet. Men Butler har jo påstått at feminister har gjort og gjør kategorien «kvinner» til det feministiske subjektet, så nå vil hun vise hvordan denne forestillingen om et feministisk subjekt konstrueres i diskursene og er et produkt av makt. Men hvordan avsløre de diskursive mekanismene som produserer feminismens subjekt? For å kunne besvare dette spørsmålet vender Butlers seg mot en måte å lese historien på som kalles genealogi. Butler, som her er tydelig påvirket av Foucaults genealogitolkning, skriver at hennes form for genealogi «investigates the political stakes in designating as an *origin* and *cause* those identity categories that are in fact the *effects* of institutions, practices, discourses

with multiple and diffuse points of origin» (GT, xxxi). Det sentrale målet for Butlers genealogiske undersøkelse er å vise hvordan noe vi har tenkt på som en årsak (en naturlig, opprinnelig, nødvendig identitet) ved nærmere undersøkelse viser seg å være en kontingent virkning av diskursive og politiske maktoperasjoner. På bakgrunn av Butlers spesifikke ønske om å avsløre de politiske operasjonene som produserer feminismens subjekt (kategorien «kvinner»), blir det derfor nødvendig å utlegge en feministisk genealogi av kategorien «kvinner».⁶³

Hvilke kategorier bruker vi for å gi mening til hva en kvinne er? Butler peker på at vår tenkning om kjønn identitet er preget av antakelsen om en bestemt relasjon mellom de grunnleggende kategoriene *sex*, *gender* og «seksualitet» («begjær»). Vi antar at våre kjønnede identiteter utgår fra et stabilt og opprinnelig biologisk kjønn (*sex*) som så blir *uttrykt* gjennom et stabilt sosialt kjønn (*gender*): maskulinitet uttrykker hankjønn og femininitet uttrykker hunkjønn. I tillegg antar vi at kjønnene – det mannlige og det kvinnelige – er binære, at de er definert i opposisjon, og at de gjensidig tiltrekkes av hverandre (heteroseksuelt begjær) (GT, 208(n6)).⁶⁴ Butler vil vise at denne måten å forstå relasjonen mellom *sex*, *gender* og begjær på ikke er gitt naturlig, at den ikke beskriver en nødvendig kjønn realitet, men at relasjonen heller er et *normativt ideal* som holdes i hevd av et bestemt maktregime. Butlers dekonstruerende analyse av den preskriptive relasjonen mellom *sex*, *gender* og begjær er intrikat, og jeg kan ikke gi en fullstendig redegjørelse for den her. I stedet skal jeg ta utgangspunkt i de to mest kjente ideene i *Gender Trouble* – dekonstruksjonen av feminismens *sex/gender*-skille og ideen om at kjønn er performativt – og vise hvordan Butler i forbindelse med disse ideene gjør nettopp det en kritisk genealogisk undersøkelse har som mål. Hun viser nemlig hvordan noe vi har tenkt på som en årsak, ved nærmere undersøkelse, viser seg å være en virkning. Og ved å vise at det vi har tenkt på som en årsak egentlig er en virkning, oppnår hun samtidig å sette spørsmålstegn ved den ontologiske statusen til og den antatt stabile relasjonen mellom de komponentene – *sex*, *gender* og begjær – som våre kjønnede identiteter har blitt tenkt å bestå av.

⁶³ Det som utgjør de konkrete genealogiske undersøkelsene i *Gender Trouble* er en rekke teksttolkninger av tenkere som Freud, Rubin, Foucault, Lacan, Kristeva, Wittig, Beauvoir og Irigaray. Moya Lloyd har påpekt at Butlers måte å utøve genealogi på skiller seg fra Foucaults. Mens Foucault konsentrerer seg om historiske dokumenter, forsøker Butler å plukke fra hverandre noen grunnantakelser som hun finner i visse teoretiske tekster, for slik å demonstrere at hva man har tenkt på som nødvendige relasjoner (for eksempel relasjonen mellom *sex*, *gender* og begjær) egentlig er kontingente relasjoner. *Judith Butler: From Norms to Politics*. (Cambridge: Polity Press, 2007), 162(n2).

⁶⁴ Butler kobler denne antakelsen til det hun kaller «den heteroseksuelle matrisen», en hegemonisk diskursiv/epistemologisk kjønnsmodell som går ut fra at kroppens begripelighet forutsetter nettopp denne relasjonen av *sex*, *gender* og begjær (GT, 208(n6)).

La oss først se nærmere på Butlers dekonstruksjon av distinksjonen mellom *sex* og *gender*. Denne distinksjonen har vært et av feminismens viktigste teoretiske verktøy siden 1970-tallet. En vanlig feministisk tanke har vært at *gender*, i motsetning til *sex*, ikke er fastlagt av naturen, men er kulturelt konstruert. Allerede her mener Butler at det feministiske subjektets enhet kan bli bestridt (GT, 8). Dersom *gender* er konstruert i kulturen, og gitt at vi forstår «kultur» som et begrep som rommer en svært variert samling kulturelle uttrykk som er i stadig forandring (en geografisk og historisk variasjon), vil dette innebære at *gender* blir konstruert på varierende måter innenfor ulike historiske og geografiske settinger. Til tross for at et lovende utgangspunkt for å teoretisere feminismens subjekt som uenhetlig ligger i distinksjonen mellom *sex* og *gender*, påpeker Butler at feminister har utvist en ambivalent holdning til denne innsikten. De har ikke fulgt sitt eget argument om *gender* som et kulturelt produkt til sin ytterste logiske konsekvens. For dersom *sex* er et biologisk produkt, mens *gender* er et kulturelt produkt, blir det mulig å konseptualisere *gender* som radikalt uavhengig av *sex*. I stedet har feminister flest beholdt en logisk avhengighet mellom *sex* og *gender*; de har holdt fast ved tanken om at det kulturelt formede *gender*, til tross for at det er konstruert i kulturen, på en eller annen måte står i et ekspressivt forhold til det biologiske *sex*.

Så hvorfor har ikke feminister tatt dette radikale skrittet og konseptualisert *sex* og *gender* som uavhengige? Butler antyder at dette kan forklares av at feministiske tenkere, i likhet med alle andre, er fanget innenfor den heteroseksuelle matrisens forståelsesramme. I dette eksempelet på måten den heteroseksuelle antakelsen fungerer innenfor feminismen, blir det tydelig at Butler retter seg mot det jeg over kalte et tilslørt, implisert nivå. Den heteroseksuelle antakelsen som Butler viser til er ikke en antakelse som man kan finne eksplisitt uttrykt i arbeidene til feministiske tenkere. Det er det tilslørte ved denne antakelsen som gjør det mulig at feminister, selv om de i sitt virke bestreber å bringe all undertrykkelse basert på kjønn til opphør, likevel kan være underlagt en måte å tenke omkring kjønn og seksualitet som bidrar til å normalisere heteroseksualitet og marginalisere homoseksualitet.

Butler, på sin side, mener at distinksjonen mellom *sex* og *gender* egentlig er en meningsløs distinksjon. Det kritiske spørsmålet som må stilles i forbindelse med denne distinksjonen er: Hvilken tilgang har vi egentlig til *sex*? På hvilken måte gis *sex* til oss? Butler påpeker at *gender* alltid er implisert når vi snakker om *sex*; vi har kun tilgang til *sex* gjennom et språk og gjennom diskurser som allerede bærer våre forestillinger om *gender* i seg. Vår tilgang til *sex*, til våre kjønnede kropp, er slik uunngåelig formidlet av kulturelle diskurser, og dette poenget gir så opphav til spørsmålet om ikke den eneste formen for *sex* som vi har tilgang til er like kulturelt konstruert som *gender*. Om dette er tilfelle, kan vi ikke lenger

forstå *gender* som den betydningen som kulturen gir *sex*, og slik tenke på *gender* som en slags virkning av *sex*. Butler foreslår derimot at en mer nærliggende og plausibel måte å forstå dette forholdet på, er å se det motsatt vei, altså å se *sex* som en virkning av *gender*. Slik gjør Butler nettopp det som en kritisk genealogi, ifølge henne selv, har som mål, nemlig å ta for seg det som har blitt tenkt som en naturlig årsak eller opprinnelse (*sex*), og deretter vise hvordan denne årsaken egentlig er en virkning (*sex* som en virkning av *gender*) – en virkning som tilsløres som virkning ved å framstå som årsak.

Hvis vi godtar Butlers argument om at *sex* alltid er mediert av våre forestillinger om *gender*, og alt egentlig kan sies å være *gender*, hva så med den ontologiske statusen til *gender*? Dette spørsmålet bringer oss over til Butlers performativitetsteori om kjønn. Kjønnede identiteter er, ifølge Butler, performative. Kjønn er ikke en substans, noe vi *er* eller *har*. Kjønn er noe vi *gjør*. Men hvis en bestemt kjønned identitet ikke kan være årsaken til våre kjønnede handlinger, men derimot er en performativ virkning av våre handlinger, hvordan kan vi da forstå denne identitetens eksistensgrunnlag? Jo, for Butler er det slik at dersom en identitet er en performativ virkning, så eksisterer den kun i den grad den blir *utført* (*performed*). Butler skriver: «That the gendered body is performative suggests that it has no ontological status apart from the various acts which constitute its reality» (GT, 185). Butler snur altså opp ned på vår måte å forstå kjønned identitet. En identitet oppstår ikke fra forutgående egenskaper og trekk ved oss som personer. Våre identitetstrekk oppstår derimot som virkninger av vår miming og etterstrebing av visse identitetskonstruksjoner som (på en tvingende måte) gis oss i diskursene.⁶⁵ Et viktig poeng for Butler er at vi aldri kan gå opp i opp med disse identitetskonstruksjonene som vi etterlikner. Vi, som kjønnede personer, er skiftende, ustabile og aldri i ett med vår egen eller andres forestilling om oss. Slik kan en identitetskonstruksjon aldri fange den kompleksiteten som et menneske er: «Gender is a complexity whose totality is permanently deferred, never fully what it is at any given juncture in time» (GT, 22). Likevel er det slik at når vi mimer en identitet hele livet – igjen og igjen – virker det til slutt som om vi naturlig *er* denne identiteten. Gjentakelsene har en virkeliggjørende virkning; identiteten vår får skinn av å ha en opprinnelig, substansiell eksistens. Butler mener at vi slik ender opp med å forestille oss at det er noen iboende, stabile trekk og egenskaper ved vår identitet som gir opphav til våre kjønnede handlinger, og vi forveksler slik – igjen – årsaken med virkningen.

⁶⁵ Selv om kjønnede identiteter konstrueres i diskursene, er det ikke slik at vi er passive objekter som blir påført identitet. Det er derimot de kjønnede handlingene *som vi selv utfører* som gir opphav til forestillingen om en kjønned identitet.

I innledningen til *Gender Trouble* undrer Butler seg: «What happens to the subject and to the stability of gender categories when the epistemic regime of presumptive heterosexuality is unmasked as that which produces and reifies these ostensible categories of ontology?» (GT, xxx). Denne undringen kaster lys over et svært viktig poeng i *Gender Trouble*. Ved å avsløre dette heteronormative epistemiske regimets rolle i produksjonen av kjønn, mister kjønnskategoriene sitt ontologiske, prediskursive fotfeste, og framstår i større grad som kontingente og ustabile størrelser, som et produkt av makt. Ved å trøble til den ontologiske statusen til kategoriene *sex*, *gender*, «begjær», og den stabile relasjonen mellom disse kategoriene, utfordrer Butler oppfatningen om at det skulle finnes noen opprinnelsespunkter utenfor diskursen som vi kan basere identitet på. I stedet mener Butler at forestillingen om en stabil og enhetlig kvinnelig identitet oppstår gjennom vår performative gjentakelse av visse kropps- og talehandlinger⁶⁶ i overensstemmelse med tvingende normer for kjønnets oppførsel. Forestillingen om en enhetlig, stabil kvinnekategori, en forestilling som Butler mener at feminismen implisitt har basert sin politiske praksis på, gir slik kun mening innen et maktsystem – en heteroseksuell matrise – som idealiserer en bestemt stabiliserende relasjon mellom kategoriene *sex*, *gender* og «begjær».

Vi har sett at Butler i *Gender Trouble* forsøker å vise hvordan kjønnete identiteter fungerer som normative idealer, og at de slik er produkter av makt. Likevel gir ikke dette i seg selv grunner til at feminister bør arbeide for å endre disse idealene. Foreløpig mangler altså en sentral del av Butlers argument, nemlig den delen som sier noe om hvordan identitetskategoriene «kvinne» og «mann» har undertrykkende virkninger som det bør være feministers oppgave å endre. Det er denne delen av Butlers argument jeg skal se nærmere på nå. Som vi skal se har Butlers avsløring av disse undertrykkende virkningene radikale konsekvenser for den feministiske bevegelsens utforming – for hvilke mål den bør ha, og for hvilke midler den bør anvende for å nå disse målene. Fra Butlers ståsted blir feminismens sentrale oppgave å bidra til å subvertere identitet, for på den måten å motvirke de undertrykkende virkningene som identitetskategoriene har på oss som kjønnete individer.

⁶⁶ Uttrykket «kropps- og talehandlinger» eller «tale- og kroppshandlinger» har jeg fra Ellen Mortensens innledning til den svenske oversettelsen av *Gender Trouble*. «Innledning» i *Genustrubbel*, av Judith Butler, overs. av Suzanne Almqvist (Göteborg: Daidalos, 2007).

2.3 Kvinnebegrepets rolle i en subversiv feminisme

Første ledetråd til måten identitetskategorier kan fungere undertrykkende på, finner vi i navnet som Butler gir det normsystemet som hun mener at underligger og konstituerer identiteter. Hun kaller dette systemet for *den heteroseksuelle matrisen*, og det har dette navnet fordi det er et maktsystem som fremmer heteroseksualitet som en tvingende norm.⁶⁷ Slik kan vi si at Butler mener at kjønnede identiteter fungerer som normative idealer som støtter opp under en heteroseksualitetsnorm. I det tredje kapittelet i *Gender Trouble*, «Subversive Bodily Acts», eksemplifiserer Butler hvordan den heteroseksuelle matrisen fungerer som et epistemisk *sannhetsregime*, i betydningen at denne matrisen fremmer et sant og originalt kjønnsuttrykk (den sanne, riktige relasjonen mellom *sex*, *gender* og begjær), mens de personene som avviker fra dette sanne kjønnsuttrykket blir utstøtt som usanne eller uekte. Dette må forstås i sammenheng med Butlers tanke om at den heteroseksuelle matrisen fungerer bestemmende for hvilke kjønnsuttrykk som er kulturelt begripelige. Vi kan si at denne matrisen bestemmer rammene for kulturell kjønnsbegripelighet ved at kun *visse* eksisterende praksiser blir legitimert, mens andre eksisterende praksiser derimot blir gjort ubegripelige. Siden det er et empirisk faktum at det eksisterer kjønnspraksiser og seksuelle praksiser som bryter med det heteroseksuelle idealet – praksiser som derfor blir overvåket og sanksjonert – kan vi at matrisen utøver en form for normativ vold mot de menneskene som deltar i disse praksisene. Personer som ikke samsvarer med det heteroseksuelle idealet blir det man kan karakterisere som ubegripelige innenfor dette systemet.

Vi har sett at Butler hevder at kjønn, langt fra å være noe vi naturlig er eller har, derimot er en performativ virkning. Det får den heteroseksuelle matrisens idealiserte kjønnsuttrykk til å stå fram som kontingente produkter av dette maktregimet. Det finnes slik intet prediskursivt grunnlag man kan basere seg på for å rettferdiggjøre den normative volden som blir utført mot de kjønns- og seksualitetspraksisene som er i minoritet og som ikke samsvarer med kulturens idealiserte kjønns- og seksualitetsuttrykk. Det er spesielt tanken om at noen kjønns- og seksualitetspraksiser er *sannere*, eller mer ekte, enn andre som Butler er opptatt av å underminere. Hun sier: «If gender attributes and acts [...] are performative, then

⁶⁷ I etterkant av *Gender Trouble* forlot Butler begrepet «den heteroseksuelle matrisen» til fordel for begrepet «heteroseksuelt hegemoni». Hun innrømmer i et intervju fra 1994 at «den heteroseksuelle matrisen» i *Gender Trouble* ble en form for «totalising symbolic», og at begrepet «heterosexual hegemony» i større grad signaliserer at dette normsystemet er foranderlig (åpen for reartikulasjon). Se Peter Osborne og Lynne Segal, «Gender as Performance: An Interview with Judith Butler», *Radical Philosophy*, 67, (1994), 36.

there is no preexisting identity by which an act or attribute might be measured; there would be no true or false, real or distorted acts of gender, and the postulation of a true gender identity would be revealed as a regulatory fiction» (GT, 192). I stedet avslører innsikten i kjønns performative status hvordan de heteronormative forestillingene om sanne og usanne kjønn som florerer i kulturen kun er sannhetseffekter (GT, 186) av en bestemt identitetsdiskurs, det vil si av den heteroseksuelle matrisen.

De undertrykkende virkningene som denne regulative fiksjonen har på alle deltakerne i seksuelle praksiser som ikke overensstemmer med det heteroseksuelle idealet har allerede blitt antydnet. Personene som deltar i disse praksisene blir fratatt muligheten til å framstå som begripelige (kjønnede) subjekter. Butler mener det nettopp er denne frykten for å ikke lenger kunne framstå som et begripelig kjønnnet individ – frykten for å miste sin «place in gender» (GT, xi) – som gjør det å komme ut som homofil eller bifil til en spesielt angstfylt opplevelse. Mennesker som deltar i homoseksuelle, biseksuelle, transseksuelle praksiser vil under den heteroseksuelle matrisen altså framstå som usanne, uekte, som kopier. De vil være under en overhengende fare for å møte ulike former for psykisk og fysisk straff.

I tillegg er det viktig å framheve at den heteroseksuelle matrisen ikke bare begrenser mulighetene til å leve begripelige liv for de seksuelle marginene, men også for mennesker som lever heteroseksuelt og mennesker som nokså uproblematisk identifiserer seg med eller føler seg hjemme i en kvinne- eller mannskategori. En av grunnene til dette er at kvinner er plassert hierarkisk under menn i denne matrisen. En annen grunn til dette – som også inkluderer heteroseksuelle menn som ved første øyekast kan synes å nyte godt av den heteroseksuelle matrisens eksistens – er at den kulturelle hevdelsen av en binær kjønnsmodell også utvisker en rekke kjønns- og seksualitetsuttrykk innenfor heteroseksuelle praksiser. For, som Butler bemerker, kan ingen av oss fullstendig klare å leve opp til og *bli* de identitetskonstruksjonene som vi etterligner. De normative identitetsidealene som hevdes gjennom den heteroseksuelle matrisen kan slik sies å ha en undertrykkende virkning på alle kjønnede individer (selv om vi merker disse virkningene i varierende grad), rett og slett fordi inndelingen av mennesker i to kjønn ikke er dekkende for de kjønns- og seksualitetspraksisene som faktisk eksisterer.

La oss nå se nærmere på hvilke konsekvenser dette har for feminismens politiske utforming. Et kjernepunkt i *Gender Trouble* er altså at identitetskategorier er tilbøyelige til å fungere som redskap for regulative regimer. Dette kan mest opplagt være som normaliserende kategorier i undertrykkende strukturer, for eksempel i patriarkalske forestillinger om en kvinnelig identitet. Men det kan også, paradoksalt nok, være som utgangspunktet for en

bestridelse av slike undertrykkende strukturer, for eksempel i feministiske tenkeres forestillinger om en kvinnelig identitet.⁶⁸ For antakelsen om at feminister trenger en stabil, enhetlig kvinneidentitet som kan grunne feministisk politikk er, som vi har sett, med på å støtte opp under den heteroseksuelle matrisen. Derfor skriver Butler:

... it is no longer clear that feminist theory ought to try to settle the questions of primary identity in order to get on with the task of politics. Instead, we ought to ask, what political possibilities are the consequence of a radical critique of the categories of identity? What new shape of politics emerges when identity as a common ground no longer constrains the discourse on feminist politics? (GT, xxxi–xxxii).

Butler mener derfor at langt fra å *basere* feminismen på identitetskategorien «kvinner» gjennom feministisk identitetspolitikk, må feminismens mål tvert om være å omvelte det sannhetsregimet som regulerer denne identiteten. Det er nettopp forestillingen om en prediskursiv kvinnelig identitet som må forkastes. Feminister burde derfor ha som styrende mål for sin politiske aktivitet å subvertere identitet, for på den måten åpne opp flere muligheter for å kunne leve begripelige liv.⁶⁹ Subversjonen av identitetskategoriene som støtter opp under den heteroseksuelle matrisen er, som vi har sett, både en oppgave *for* feminismen å utføre, men samtidig noe som feminismen selv må *utsettes* for. På et generelt plan ser Butler, slik jeg tolker henne, på subversive kjønnshandlinger som enhver handling bidrar til å destabilisere kjønnsnormer – handlinger som på en eller annen måte bidrar til å trøble til naturaliserte forestillinger om kjønn. Butler bruker ikke mye plass på å skissere hvordan en slik identitetssubversjon kan eller bør ta form. Hun skriver at hun med *Gender Trouble* ville åpne opp et mulighetsfelt for subversjon, men at hun ikke selv ville framskrive de konkrete måtene som denne subversjonen av kjønnsidentitet burde skje på (GT, viii). Hun ønsker med andre ord ikke å komme med anbefalinger om *hvilke* subversjonsmuligheter som *bør* realiseres.

Likevel er Butler nødt til å gi leseren en viss forståelse av hva som kan regnes som en subversiv handling, og i *Gender Trouble* eksemplifiserer Butler kjønnssubversjon ved å vise til fenomenet *drag*. Måten *drag* har en subversiv virkning på er ved at denne kjønnede handlingen tydelig framviser den kontingente relasjonen mellom en persons uttrykte *sex* og *gender*. Videre mener Butler at *drag* fungerer som en parodi på hvordan vi alle utøver kjønn.

⁶⁸ Butler, «Imitasjon og kjønnsulydighet», overs. av Linda M. Rustad og Ingeborg W. Ovesen, *Agora*, nr. 4/2000-nr. 1/2001, 69.

⁶⁹ Butler sier at det spørsmålet hun er mest opptatt av i sine arbeider er hva det er som konstituerer et begripelig liv (GT, xxi–xxiii). Målet med en subversiv feminisme er nettopp å åpne opp flere muligheter til å kunne leve begripelige liv.

Vi parodierer (eller mimer) alle et ideal der *sex*, *gender* og begjær står i en viss relasjon, og vi forstår denne idealiserte relasjonen som naturlig eller opprinnelig. Ved at *drag* tydelig framviser det kontingente ved denne relasjonen, gir *drag* oss et hint om at relasjonen er like kontingent hos oss alle. Det vi har tenkt på som opprinnelige kjønnsuttrykk framstår da *selv* som etterlikninger – som etterlikninger uten en original (GT, 188). Butler sier at *drag* på en effektiv måte «mocks both the expressive model of gender and the notion of a true gender identity» (GT, 186). Det som skjer i forbindelse med *drag*, og som virker være et kriterium for subversjon generelt, er at forestillingen om et naturlig, ekspressivt kjønn blir utfordret. *Drag* gir oss et innblikk i hvordan den naturaliserte relasjonen mellom *sex*, *gender* og begjær verken er naturlig eller nødvendig. Om hvilke politiske konsekvenser som kan følge av en slik innsikt skriver Butler at selv om den ikke i seg selv «constitute a political revolution, no political revolution is possible without a radical shift in one's notion of the possible and the real» (GT, xxiv). Dersom vi gjennom å bli eksponert for uttrykk som *drag* lettere innser at våre naturaliserte forestillinger om kjønn er kontingente produkter av makt, åpner dette for tanken om at det finnes andre kjønnede muligheter som er like sanne eller ekte, eller kanskje rett og slett at begreper som «sannhet» og «ekthet» ikke kan anvendes om kjønns- og seksualitetsuttrykk. De seksuelle praksisene som ikke overensstemmer med det normative idealet om heteroseksualitet, kan slik i visse kontekster ha den subversive virkningen å denaturalisere våre forestillinger om ekte, opprinnelige kjønnsuttrykk.⁷⁰

I etterkant av *Gender Trouble* har Butler måttet bruke mye tid på å oppklare misforståelser knyttet til eksempelet med *drag*. Mange lesere så for seg at en feminisme der vi alle fritt mikset og trikset med kjønnsuttrykk, og der parodi ble dyrket som feminismens fremste middel mot kjønnsundertrykkelse. Men Butler har vært opptatt av å klargjøre at drageksempelet ikke må forstås som et paradigmatisk eksempel på en kjønnssubversiv handling eller som en anbefalt modell for politisk aktivitet (GT, xxiii).⁷¹ En av grunnene til dette er at hva som fungerer subversivt ikke kan bli avgjort på forhånd. For eksempel kan visse dragforestillinger, langt fra å ha en subversiv virkning, heller støtte opp under heteronormative forestillinger om opprinnelige kjønnsuttrykk (GT, 200). Det blir derfor en

⁷⁰ Denaturaliseringen av heteronormative kjønns- og seksualitetsidealer gjennom subversive handlinger kan få oss til å innse at visse praksiser innen homoseksuelle miljøer, for eksempel måten lesbiske inntar *butch*- og *femme*-roller, ikke kan bli forstått som deriverte kopier av en opprinnelig heteroseksuell original, men at «gay is to straight *not* as copy is to original, but, rather, as copy is to copy» (GT, 43).

⁷¹ Visjonen om en feminisme der vi alle opptrer i *drag*, forutsetter feilaktig at vi fritt kan velge å gå inn og ut av forskjellige kjønnsuttrykk. Visjonen er basert på en forestilling om et autonomt subjekt som går forut for sine handlinger og velger dem. Butler ville nok selv si at en slik visjon forveksler performativitet (som er Butlers idé om hva kjønn er) med *performance*. At Butlers forestilling om en feministisk subversjon av identitetskategorier i langt større grad er begrenset av det normsystemet som ethvert kjønn individ allerede befinner seg innenfor skal jeg komme tilbake til i del 3.

feministisk oppgave for å utføre det evalueringsarbeidet som kreves for å skille det subversive fra det bevarende, altså hele tiden vurdere hva som kan gi en subversiv virkning og i hvilke sammenhenger. Feminister må, som Butler påpeker, utvikle *lokale* subversive strategier (GT, 203). Her er det viktig å understreke at Butler ikke mener at feminister ukritisk bør feire alle tenkelige muligheter som bryter med det heteroseksuelle idealet. Feminismens oppgave er heller å «redescribe those possibilities that *already* exist (GT, 203)», det vil si å gjøre begripelig og legitimere de kjønns- og seksualitetsuttrykkene som allerede eksisterer, men som i en heteronormativ kultur blir gjort ubegripelige og illegitime.⁷²

Hvilken rolle får kvinnebegrepet i en identitetssubversiv feminisme à la Butler? I *Gender Trouble* fremmer Butler som vi har sett poenget om at kvinnebegrepet kan fungere som et understøttende redskap for et maktregime som fremmer heteroseksualitet som en tvingende norm, og at forestillingen om et enhetlig, stabilt kvinnebegrep kun gir mening innenfor en slik heteroseksuell matrise. Avgjørende spørsmål for oss blir da: Bør feminister avstå fra å bruke dette begrepet? Vil *all* bruk av termene «kvinne» og «mann» støtte opp under den heteroseksuelle matrisen? Og hvordan forholder Butler seg til det faktum at feminister – i visse sammenhenger – virker å være nødt til å anvende denne termen?

Etter utgivelsen av *Gender Trouble* tolket flere lesere Butler slik at hun anbefalte feminister å fullstendig avstå fra å bruke begrepet «kvinne».⁷³ I *Bodies That Matter* (1993), Butlers neste bok etter *Gender Trouble*, møter Butler de som har tolket henne slik med en bemerkning om at kategorien «kvinner» ikke blir gjort ubrukkelig gjennom dekonstruksjon.⁷⁴ Dekonstruksjonens oppgave er derimot å sikre at den framtidige bruken av kategorien ikke lenger har den samme ontologisk «virkeliggjørende» virkningen som tidligere. Dette har sammenheng med at for Butler vil det å sette spørsmålstegn ved eller bidra til å dekonstruere en antakelse eller et begrep, ikke nødvendigvis innebære at man kvitter seg med denne antakelsen eller dette begrepet. I stedet innebærer det å frigjøre antakelsen eller begrepet «from its metaphysical lodgings in order to understand what political interests were secured in and by that metaphysical placing, and thereby to permit the term to occupy and to serve very different political aims»⁷⁵. Butler signaliserer at spørsmålet for henne ikke er om feminister

⁷² Butler skriver: «If there is a positive normative task in *Gender Trouble*, it is to insist upon the extension of this legitimacy to bodies that have been regarded as false, unreal, and unintelligible» (GT, xxv).

⁷³ For et tegn på at en slik tolkning er mangelfull, se GT, 194 der Butler påpeker at det som står på spill i hennes kritikk av kvinnekategorien «is not whether it still makes sense, strategically or transitionally to refer to women in order to make representational claims in their behalf».

⁷⁴ Judith Butler, *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of «Sex»* [1993] (Abingdon, Oxon: Routledge, 2011), 5.

⁷⁵ Butler, *Bodies That Matter*, 6.

skal snakke om kvinner eller ikke, fordi denne snakkingen uunngåelig kommer til å finne sted.⁷⁶

Slik kan vi si at Butlers syn på kvinnebegrepets rolle i feminismen er preget av en *dobbel holdning*. På den ene siden er feminister avhengige av å bruke begrepet «kvinne». Feminister kan ikke melde seg helt ut av en politisk diskurs der det er påkrevd at termer som «kvinner» og «menn» blir anvendt, og er slik nødt til å bruke denne termen inn i diverse politiske sammenhenger. Denne bruken blir slik en *taktisk* eller *strategisk* bruk som besvarer feminismens pragmatiske behov for å anvende termen. Men selv om feminister ofte vil være nødt til å snakke som kvinner og bruke termen «kvinner» i en politisk kamp mot de som vil underordne kvinner, finnes det samtidig et feministisk behov for ikke å utviske forskjellene mellom de ulike kvinnene som man forsøker å representere ved hjelp av denne termen.⁷⁷ Derfor bør feminister, selv om de bruker kvinnebegrepet strategisk, samtidig ha en gjennomgående kritisk holdning til et slikt begrep, og ikke falle for fristelsen til å bruke det på en måte som signaliserer at det skulle ha et deskriptivt, stabilt innhold. Butler tar slik avstand fra bruk av kvinnebegrepet som hentyder til at det skulle ligge en enhetlig identitet til grunn for kvinnegruppen – en identitet som så kan danne grunnlaget for det feministiske prosjektet ved å være dette prosjektets «subjekt». Butlers doble holdning kommer særlig tydelig fram når hun skriver: «Surely, it must be possible both to use the term, to use it tactically even as one is, as it were, used and positioned by it, and also to subject the term to a critique which interrogates the exclusionary operations and differential power-relations that construct and delimit feminist invocations of ‘women’...»⁷⁸ Butler innfører slik et skille mellom deskriptiv bruk av kvinnebegrepet (som feminister bør unngå) og strategisk bruk av kvinnebegrepet (som er nødvendig for feminister). Vi skal nå se nærmere på reaksjonene som Butlers identitetskritikk og rollen hun skisserer for kvinnebegrepet har vekket i den feministiske tenkningen.

⁷⁶ Butler, *Bodies That Matter*, 5.

⁷⁷ Judith Butler, «Response to Bordo's 'Feminist Skepticism and the "Maleness" of Philosophy'», *Hypatia* 7, nr. 3, (1992), 163.

⁷⁸ Butler, *Bodies That Matter*, 5.

3 Butler og kritikerne

I etterkant av *Gender Trouble* vokste Butlers perspektiver på kjønn og identitet fram som svært viktige innen de forskjellige forgreiningene av den feministiske tenkningen. Dette gjelder kanskje særlig innen kjønnsforskning, feministisk litteraturteori, kritisk kulturteori og skeiv teori, men Butlers perspektiver har også hatt betydelig gjennomslag innen den feministiske filosofien. Som vi skal se har Butlers *Gender Trouble* skapt sterke reaksjoner blant feministiske tenkere. Uavhengig av om man er positiv eller kritisk til Butlers arbeider, er det umulig for feministiske tenkere å forholde seg likegyldig til Butlers inngripen i det feministiske teorifeltet.

I denne delen skal jeg se nærmere på to innvendingstyper som kan bli rettet mot Butlers feminisme og hennes syn på kvinnebegrepet. Den *første* innvendingstypen (3.1) hevder at feminismens frigjørende potensial kan bli utvisket i Butlers feminisme. Denne innvendingstypen retter seg mot Butlers kritikk av kategorien «kvinner» som feminismens subjekt. Uten en meningsfull kategori, «kvinner», som kan legge grunnlaget for feminismens krav, interesser og mål, hvordan kan vi da gi mening til feminismen som en politisk bevegelse med mål om å bringe undertrykkelsen av kvinner til opphør? Hvordan gir vi da mening til feminismen som et kvinnefrigjørende prosjekt? Den *andre* innvendingstypen (3.2) fokuserer på vårt dagligspråk og de hverdagslige begrepene vi anvender når vi omtaler kjønnede individer. Butlers feminisme blir her konfrontert med innvendinger fra feministiske tenkere som er inspirerte av dagligspråkfilosofiske perspektiver på sammenhengen mellom språk og virkelighet. Det blir hevdet at Butlers feminisme fjerner feminismens fokus fra kvinners hverdagserfaringer, fjerner oss fra dagligspråket, og kan bidra til å skape et unødvendig gap mellom feministisk teori og levd liv.

Poenget med undersøkelsen av disse to innvendingstypene er ikke at jeg, etter å ha presentert innvendingene og skissert mulige motsvar på vegne av Butler, skal gjøre et forsøk på å avgjøre hvem av diskusjonspartene som «har rett». Som jeg signaliserte i innledningen er fokuset mitt i denne oppgaven på hvordan det eksisterer visse spenninger i relasjonen mellom kvinnebegrepet og feminismen. Jeg mener nemlig at de to innvendingstypene som blir behandlet i denne delen kan fortelle oss noe om *hvilke* spenninger som eksisterer i denne relasjonen.

3.1 «En underminering av feminismens frigjørende potensial»

Den første innvendingstypen springer ut av to ulike, men beslektede, debatter som fant sted i den feministiske tenkningen på slutten av 1980-tallet og utover på 1990-tallet. Den ene debatten dreide seg om hvorvidt feminister hadde dratt fokuset på forskjellene mellom kvinner for langt, og om frykten for å bruke kvinnebegrepet på essensialiserende måter var med på å hemme potensialet feminismen hadde til å fremme teorier med normativ slagkraft. Den andre debatten handlet om relasjonen mellom feminismen og poststrukturalismen, og stilte spørsmålet om en feministisk allianse med poststrukturalistisk teori kunne være fruktbar eller om en slik allianse derimot gikk på tvers av feminismens mål.⁷⁹ Disse debattene er beslektet på den måten at de feministiske tenkerne som ble beskyldt for å dra forskjellsfokuset for langt (debatt 1), ofte var de samme tenkerne som dro nytte av poststrukturalistiske innsikter (debatt 2). Butler er et eksempel på en slik tenker. Som vi allerede har sett har *Gender Trouble* et tydelig anti-essensialistisk budskap, og i tillegg trekker Butler i denne boken på tenkere som ofte blir kategorisert som «poststrukturalistiske». Innvendingen kan formuleres i generell form på denne måten:

*Butler (og andre feminister som inkorporerer poststrukturalismens anti-essensialistiske innsikter i sine arbeider) bidrar til en utvisking av feminismens frigjørende potensial.*⁸⁰

Siden poststrukturalisme, som tidligere nevnt, er en spesielt trøblete merkelapp, skal jeg ikke gjøre noe forsøk på å fylle uttrykket «poststrukturalismens anti-essensialistiske innsikter» med innhold her. Jeg viser til poststrukturalisme i den generelle formuleringen for å signalisere at innvendingstypen ikke nødvendigvis ble rettet direkte mot Butler, men ofte mot en vag og uspesifisert kategori poststrukturalistiske eller postmodernistiske feminister (en kategori som Butler blir regnet som en del av). I tillegg er det slik at sentrale deler av debattene som denne innvendingstypen springer ut av fant sted i tiden *før* utgivelsen av *Gender Trouble*. Men her skal jeg konsentrere meg om Butler, og jeg skal diskutere innvendingstypen spesifikt med tanke på hvordan den treffer *Gender Trouble*. Innvendingstypen under diskusjon kan deles inn i ulike varianter, som hver retter seg mot

⁷⁹ Noen ganger ble denne debatten konstruert rundt spørsmålet om en mulig allianse mellom feminisme og *postmodernisme*, for eksempel i antologien *Feminism/Postmodernism*, red. av Linda J. Nicholson (New York: Routledge, 1990).

⁸⁰ Butler er kritisk til tradisjonelle feministiske forestillinger om frigjøring, men her forstår jeg ganske enkelt «frigjøring» som den begrepsmessige motsetningen til «undertrykking». Det vil si at det jeg kaller «feminismens frigjørende potensial» viser til feminismens evne til å bringe undertrykkelse av kvinner til opphør.

bestemte måter feminismens frigjørende potensial kan bli utvisket på. Det er slik mulig å forlenge den generelle formuleringen over med disse utdypningene.⁸¹

1. ved å løse opp kategorien «kvinner» som gir opphav til feminismens interesser og mål
2. ved å bidra til en avkjønning av feministiske analyser
3. ved å teoretisere bort det feministiske subjektets evne til selvstendig handling

Den første varianten kan vi finne uttrykt av Christine Di Stefano. I et essay fra 1990 bemerker hun at et av hovedargumentene mot at feminister bør inngå en allianse med postmoderne tenkning, er at en slik allianse kan ha en underminerende virkning på feministisk politikk: «To the extent that feminist politics is bound up with a specific constituency or subject, namely, women, the postmodernist prohibition against subject-centered inquiry and theory undermines the legitimacy of a broad-based organized movement dedicated to articulating and implementing the goals of such a constituency».⁸² Hvis denne bekymringen skal knyttes spesifikt til Butler, synes det særlig å være oppløsningen Butler utsetter kvinnekategorien for i *Gender Trouble* som kan ha den underminerende virkningen på feministisk politikk som Di Stefano bekymrer seg for. Som vi så i del 2, argumenterer Butler for at den feministiske antakelsen om et enhetlig kvinnelig subjekt, forstått gjennom kategorien «kvinner», er en uholdbar antakelse. Fra Di Stefanos ståsted blir en slik oppløsning av kvinnekategorien skjebnesvanger for feminismen, siden kategorien «kvinner» utgjør fundamentet for feministisk politikk ved at den gir opphav til feminismens mål.

Antakelsen som Di Stefano ser ut til å stille seg bak er altså at feminister er avhengige av å beholde en meningsfull, avgrenset kategori «kvinner» som kan ligge til grunn for feministisk politikk. Uten denne kategorien i bunn frykter hun at grunnlaget for feminismen som en frigjørende bevegelse vil falle bort. Hvilket resonnement ligger til grunn for denne antakelsen? Tanken er at feminismen som en frigjørende bevegelse ikke gir mening uten en kategori «kvinner» som kan representere den sosiale gruppen som feminister har som mål å frigjøre. For hvis det egentlig ikke gir mening å snakke om kategorien «kvinner» blir det, som Linda Alcoff har påpekt, vanskelig å forstå hvordan feminister kan fremme krav på vegne av

⁸¹ Flere feministiske tenkere enn de jeg kommer til å nevne ved navn har ytret liknende innvendinger. Se: Virginia Held, *Feminist Morality: Transforming Culture, Society, and Politics* (Chicago: The University of Chicago Press, 1993), 12–17; Jane Roland Martin, «Methodological Essentialism, False Difference, and Other Dangerous Traps»; Nancy Hartsock, «Postmodernism and Political Change: Issues for Feminist Theory», *Cultural Critique*, nr. 14, (1989-1990).

⁸² Di Stefano, «Dilemmas of Difference», 76. Det er ikke opplagt at Di Stefano presenterer dette som sitt personlige synspunkt, selv om det er tydelig at hun er sympatisk innstilt til dette synspunktet.

kvinner, og hvordan feminister kan påstå at sexisme strider mot kvinners interesser.⁸³ For at feminismen skal være et spesifikt prosjekt, må feminister kunne hevde at spesifikke «noen» skal frigjøres. På den måten ser feminismen ut til å være avhengig av et meningsfullt og avgrenset kvinnebegrep som kan peke ut den sosiale gruppen som feminister vil hevde at blir urettferdig behandlet.

Den andre varianten av innvendingen finner vi uttrykt i Susan Bordos arbeider. I overgangen fra 1980-tallet til 1990-tallet hevdet Bordo at en ny form for feministisk skeptisisme hadde vokst fram innen den feministiske tenkningen – en skeptisk holdning til kjønn som en analytisk kategori.⁸⁴ Fra dette skeptisistiske perspektivet vil alle forsøk på å teoretisere kulturen eller historien vår «langs kjønnede linjer» nødvendigvis innebære at vi homogeniserer forskjellighet og tilslører partikularitet.⁸⁵ En av konsekvensene denne skeptisismen har for den feministiske tenkningen er, ifølge Bordo, at det utbredte feministiske argumentet om at filosofitradisjonen kan kalles «mannlig» må forkastes. Bordo er kritisk til denne skeptisistiske vendingen. Hennes hovedinnvending mot dette perspektivet er at en grunnleggende skeptisk holdning til kjønn som analytisk kategori kan være med på å gjeninnføre et nytt ideal om et «view from nowhere» (eller kanskje mer presist et «view from everywhere»), atskilt fra sin kroppslige forankring og uavhengig av kjønn. Dette vil være spesielt uheldig siden feminister nettopp hadde begynt å få gjennomslag for sine argumenter om tenkningens situerthet. Alcoff er inne på det samme poenget når hun påpeker at en dekonstruksjon av det kvinnelige subjektet kan ha den skadelige virkningen at det *avkjenner* feministiske analyser. Hvis det å karakterisere eller snakke på vegne av kvinner kun viderefører en «misogynistisk strategi»,⁸⁶ og slik er noe feminister burde avstå fra, mister feminister muligheten til å bruke kjønn som en nyttig, analytisk kategori. Det bekymringsfulle ved dette er at feministisk tenkning kan bli ute av stand til å fortsette sin kritikk av det Alcoff hevder at fortsatt er en dominerende måte å tilnærme seg metafysiske, epistemologiske og etiske undersøkelser innen angloamerikansk tenkning, nemlig å kreve av slike undersøkelser at de skal være universelle og perspektivløse, altså upåvirkede av kjønn.⁸⁷

⁸³ Alcoff spør: «What can we demand in the name of women if 'women' do not exist and demands in their name simply reinforce the myth that they do? How can we speak out against sexism as detrimental to the interests of women if the category is a fiction?». «Cultural Feminism versus Post-Structuralism: The Identity Crisis in Feminist Theory», *Signs* 13, nr. 3, (1988), 421.

⁸⁴ Bordo, «Feminist Skepticism and the 'Maleness' of Philosophy» (1988); Bordo, *Unbearable Weight* (1993), se spesielt essayet «Feminism, Postmodernism, and Gender Skepticism» (215–243)

⁸⁵ Bordo, «Feminist Skepticism and the 'Maleness' of Philosophy», 619.

⁸⁶ Alcoff, «Cultural Feminism versus Post-Structuralism», 407.

⁸⁷ Alcoff, «Cultural Feminism versus Post-Structuralism», 420.

Bordo og Alcoff er altså begge bekymret for en potensiell utvisking av det situerte perspektivet som vi i 1.3 så var en av den feministiske tenkningens viktige oppnåelser. Feminister har, i strid med tesen om det generiske menneske (*generic human*), kjempet fram sitt argument om at kjønn og andre situasjonelle faktorer er relevante når vi skal forstå menneskelig tenkning og handling. Dette argumentet har vært helt avgjørende for at feministiske tenkere i det hele tatt har kunnet *kritisere* filosofitradisjonens teorier som mangelfulle eller partiske. Argumentet har også vært avgjørende for at feminister har kunnet legge fram alternative teorier som forsøker å ta tilstrekkelig hensyn til det faktum at mennesket er formet av sin situasjon. Bordo og Alcoff frykter at hvis ikke kjønn lenger kan brukes som en nyttig analytisk kategori, vil det begrense den kritiske slagkraften til feministisk teori. Det er verdt å legge merke til at den første og andre varianten av innvendingen likner hverandre. Begge framhever hvordan feminismen, for å bevare sitt frigjørende potensial, er avhengig av å beholde et meningsfylt, avgrenselig begrep om kvinner. Forskjellen er at den første varianten primært retter seg mot problemene en oppløsning av kvinnebegrepet kan bringe med seg når det gjelder feminismens *politiske* praksis, mens den andre varianten primært retter seg mot problemene en oppløsning kan føre til når det gjelder feminismens *filosofiske* eller *analytiske* praksis.⁸⁸

Hva kan Butler svare til disse to versjonene av innvendingen? Butler selv engasjerte seg i de feministiske debattene som innvendingen springer ut av både før og etter utgivelsen av *Gender Trouble*. I essayet «Response to Bordo's 'Feminist Skepticism and the "Maleness" of Philosophy'» (1992) responderer Butler på Bordos bekymring for utbredelsen av feministisk skeptisisme. Butler argumenterer for at feminismens politiske og teoretiske effektivitet ikke avhenger av evnen til å snakke fra «kvinnens perspektiv», eller av muligheten til å karakterisere filosofihistorien som «mannlig». Dette fordi slike generaliseringer vil bidra til å produsere nettopp den fragmenteringen som de som forsvare disse generaliseringene frykter vil være resultatet av å ikke lenger få gjøre disse generaliseringene. Med andre ord: hvis de feministiske generaliseringene som framsettes utvisker visse kvinners erfaringer, skaper det nettopp den fragmenteringen innen kvinnegruppen – det fokuset på forskjellene

⁸⁸ Verken Di Stefano, Alcoff, Bordo er uenige i målet om å unngå essensialistiske framstillinger av kvinner eller målet om å teoretisere kvinnekategorien som en mer heterogen kategori enn tidligere. Likevel vil de nok foretrekke at inklusjonsforsøkene baserte seg på det jeg kalte en ekstensjonsstrategi framfor Butlers strategi. Bordo trekker fram bell hooks og Jane Flax som eksempler på tenkere som løser spenningen mellom et fokus på det som binder kvinner sammen og det som skiller dem fra hverandre på en god måte. Hun peker særlig til hvordan hooks og Flax klarer å være forskjellssensitive på en måte som ikke har konsekvensen at vi ikke lenger kan snakke om en «kvinnelig erfaring», «svart identitet», og så videre (*Unbearable Weight*, 40).

mellom kvinner – som Bordo uttrykker bekymring for når hun skriver om tendensen til feministisk skeptisisme.⁸⁹

Når det gjelder hva Butler kan svare på den første varianten av innvendingen, er det viktig å legge merke til at denne varianten for så vidt *er* den identitetspolitiske antakelsen om at kategorien «kvinner» utgjør feminismens subjekt formet som en innvending. Dette er nettopp antakelsen som Butler, slik jeg ser det, er aller mest opptatt av å rokke ved i *Gender Trouble*, og det betyr at boken *Gender Trouble* som helhet kan leses som et svar på denne innvendingen. Di Stefano hevder indirekte i sin innvending at feminismen er avhengig av en representasjonsmodell. Butler hevder imidlertid at denne modellen er basert på en eksklusjon av noen av de kvinnene som feminismen egentlig har som mål å representere, og at den er bundet opp til en heteronormativ matrise som har undertrykkende virkninger på kjønnede individer. Med andre ord: den politiske modellen som i Di Stefanos innvending blir framsatt som feminismens nødvendige modell, er en politisk modell som Butler mener det er i feminismens interesse å avskaffe. Vi står altså overfor en grunnleggende uoverensstemmelse mellom Butler og hennes kritikere i spørsmålet om feminismen er avhengig eller ikke avhengig av en kvinnekategori som kan grunne feministiske mål og gi mening til feminismen som en frigjørende bevegelse. Det blir derfor vanskelig å komme noe lenger i vurderingen av denne innvendingstypen, uten å gå nærmere inn på spørsmålet om Butlers alternative politiske modell kan bevare feminismens frigjørende potensial i en eller annen transformert form. På hvilken måte kan Butlers alternative politiske modell bidra til å bringe undertrykkelse av kvinner til opphør (karakteristikken av feminismens mål fra 1.1)? For å nærme oss et svar på dette spørsmålet, skal vi nå se nærmere på Butlers alternative forståelse av subjektet og dette subjektets evne til aktørskap (*agency*).

Her passer det å bringe inn den tredje varianten av innvendingen, siden denne nettopp fokuserer på Butlers forståelse av det feministiske subjektet. I boken *Situating the Self* hevder Seyla Benhabib at Butlers alternative feministiske modell *ikke* er i stand til å bevare feminismens frigjørende potensial, men at den derimot setter feminismens frigjørende idealer i fare. Hovedtrekkene ved Benhabibs kritikk er at Butler bidrar til en utvisking av feminismens frigjørende potensial ved å teoretisere *bort* det feministiske subjektets aktørskap gjennom postuleringen av den nietzscheanske forestillingen om at det ikke eksisterer noen

⁸⁹ Samtidig understreker Butler at hun og Bordo uten tvil er enige om at det i feministiske debatter ofte vil være nødvendig å snakke «in the name of women» («Response to Bordo's 'Feminist Skepticism and the "Maleness" of Philosophy'», 163), og at det å insistere på at kvinnekategorien er en heterogen kategori ikke impliserer en motstand mot abstrakt tenkning. Butler mener ikke at feminister må avstå fra all generaliseringsvirksomhet, men at enhver generalisering som feminister gjør samtidig må utsettes for kritiske undersøkelser (164).

«doer behind the deed».⁹⁰ Det Benhabib sikter til her er hvordan Butlers teori om det performative subjektet er en teori som betoner hvordan subjektet blir *produsert* av sosiale diskurser, og at dette gjør det feministiske subjektet til kun en diskursiv virkning. Dersom subjektet kun er en virkning av språk og diskurser, mener Benhabib at grunnlaget for å tilskrive dette subjektet evnen til intensjonalitet, ansvarlighet, selv-refleksivitet og autonomi blir borte.⁹¹ Benhabib mener at Butlers konseptualisering av det feministiske subjektet medfører en form for kulturell determinisme som ikke er forenlig med feminismen som et endringsprosjekt. Den identitetspolitiske kritikken, påpeker Benhabib og sikter til Butler, forsøker å erstatte forestillingen om et autonomt selv med et fragmentert selv.⁹² Dette selvet vil, ifølge Benhabib, være et selv som står uten evne til å kritisere og endre sin situasjon, siden «social criticism of the kind required for women's struggles is not even possible without positing the legal, moral and political norms of autonomy, choice and self-determination»⁹³. De nevnte politiske normene – autonomi, valg og selvbestemmelse – er for Benhabib uløselig knyttet til feminismens frigjørende idealer. Hvis feminismen fjerner seg fra disse politiske normene, noe Benhabib ser som en uunngåelig konsekvens av Butlers subjektsforståelse, blir samtidig feminismens frigjørende idealer risikert. Benhabib tviler på at vi kan finne noe som kan bli regnet som feministisk aktørskap i Butlers modell.

Igen har vi med en grunnleggende uoverensstemmelse mellom Butler og kritikerne å gjøre.⁹⁴ Dette fordi Butler vil avvise at hennes modell utvisker muligheten til feministisk aktørskap. Hun vil derimot hevde at hennes subversive modell tar vare på den eneste form for aktørskap som feminister kan håpe på. Som alternativ til den identitetspolitiske representasjonsmodellen, fremmer Butler en feminisme som ikke er identitetsbasert, men som derimot har en subversjon av identitets kategorier som mål. Jeg har allerede påpekt at denne subversjonsoppgaven ikke kan forstås voluntaristisk som en «fri subversjon», der vi, etter eget ønske, fritt kan tre inn og ut av forskjellige kjønns- og seksualitetsuttrykk. En slik lesning av Butler overser at hun forkaster tanken om et prediskursivt subjekt som går forut for sine handlinger, og som slik kan velge sitt kjønn. Fordi vi som handlende subjekter «alltid

⁹⁰ Seyla Benhabib, *Situating the Self: Gender, Community and Postmodernism in Contemporary Ethics* (Cambridge: Polity Press, 1992), 214–218. Butler påkaller ganske riktig denne nietzscheanske forestillingen i *Gender Trouble* (34), men samtidig vil Butler benekte at den har de skadelige konsekvensene for feminismen som Benhabib påstår at den har.

⁹¹ Benhabib, *Situating the Self*, 214.

⁹² Benhabib, *Situating the Self*, 15–16.

⁹³ Benhabib, *Situating the Self*, 16.

⁹⁴ Benhabib påpeker selv at diskusjonen mellom henne og Butler er av interparadigmatisk natur; den innebærer at to ulike teoretiske paradigmer barker sammen. «Subjectivity, Historiography, and Politics: Reflections on the 'Feminism/Postmodernism Exchange'» i *Feminist Contentions*, av Benhabib, Butler, Cornell og Fraser, 107–125 (New York: Routledge, 1995), 111.

allerede» (for å bruke et butlersk uttrykk) er innenfor diskursenes konstituerende rammer, og slik allerede gjør vårt kjønn på bestemte måter, kan vi ikke tre ut av disse handlingsmønstrene og endre dem radikalt. Det er nettopp denne avhengigheten av diskursene som får Benhabib til å gjennomføre en lesning av Butler som er diametralt motsatt av den voluntaristiske lesningen. Hun bekymrer seg for at en form for sosial determinisme blir konsekvensen av Butlers forståelse av subjektet, og at vi slik sitter igjen med feministiske subjekter uten evne til aktørskap. At Butlers forståelse av subjektet i *Gender Trouble*, paradoksalt nok, har blitt påført både voluntaristiske og deterministiske tolkninger, må nok leses som et tegn på at Butler ikke passer inn i et filosofisk frihetsskjema der vi setter opp fri vilje på den ene siden og determinisme på den andre. For, som Butler påpeker, selv om vi konstitueres som kjønnede personer i diskursene, så medfører ikke dette at vi er fullstendig determinert av dem (GT, 195). Derimot uttaler Butler: «Construction is not opposed to agency; it is the necessary scene of agency» (GT, 201). Å bevare en eller annen form for aktørskap virker å være noe Butlers prosjekt er avhengig av, siden Butlers subversive strategier gir lite mening uten at mennesker har mulighet til å handle i strid med og bidra til å forandre dominante kjønnsnormer. Jeg skal nå kort forsøke å forklare bakgrunnen for at Butler – i strid med Benhabibs påstand – mener å bevare en form for aktørskap for sitt performative subjekt.

Butler ville sannsynligvis møte Benhabibs kritikk ved å hevde at Benhabib er fanget i en forståelse av aktørskap som forstår det som en egenskap ved subjektet – som en evne som en person kan sies å være i besittelse av. Denne formen for aktørskap virker å være den eneste formen som Benhabib er villig til å gjenkjenne eller anerkjenne som aktørskap, og det er derfor denne formen hun leter etter (og ikke finner) i Butlers *Gender Trouble*.⁹⁵ Men som er tilfelle med de andre leddene i Butlers feminisme – forståelsen av kjønn, av identitet, av subjektet – vil Butler hevde at også vår forståelse av aktørskap må bli transformert. Hos Butler kan ikke aktørskap forstås som uavhengig av den maktdynamikken som det kjønnede subjektet alltid befinner seg innenfor. Aktørers evne til subversjon må derimot lokaliseres *innenfor* de diskursive maktstrukturene som konstituerer kjønnede subjekter. Butlers forståelse av det kjønnede subjektet som performativt innebærer at hun ser på kjønn som en virkning av stadige gjentakelser av visse kropps- og talehandlinger (signifikasjon). Aktørskap må da forstås i kontekst av de mulighetene vi – gjennom våre stadige repetisjoner av kropps-

⁹⁵ Benhabib går åpenbart ikke inn for en handlingsforståelse der aktøren er *uavhengig* av sine sosiale omgivelser (tenk bare på tittelen *Situating the Self*). Hun ønsker en svak versjon av tesen om subjektets død velkommen, nemlig at subjektet er situert sosial, historisk og kulturelt. Men selv om Benhabib ønsker å situere aktører, er hun ikke villig til å avskaffe antakelsen om en aktør som kan overskride sin situasjon og å ta selvstendige valg.

og talehandlinger – har for å repetere disse handlingene annerledes (resignifikasjon).⁹⁶ Muligheten til aktørskap ligger altså i at våre gjentatte tolkninger av kulturens kjønnsideal, åpner muligheter for at kjønnsnormene kan bli tolket litt annerledes. Det er dette Butler mener med at selv om vi er diskursivt konstituerte, er vi ikke diskursivt determinerte. Vi gjentar kjønn ustanselig, og disse stadige gjentakelsene bærer i seg muligheter for små endringer, for feiltolkninger, for at vi gjentar annerledes.

Det kan virke som om Butler og Benhabib til en viss grad snakker forbi hverandre i diskusjonen av autonomi og aktørskap. For på ett plan er Benhabib og Butler ute etter det samme. De ønsker begge å finne en posisjon som kan overskride et frihetsskjema der vi enten er fullstendig determinerte eller fullstendig frie.⁹⁷ De forsøker begge å finne ut hvordan vi på samme tid kan være situerte (begrenset av ytre omstendigheter) og i stand til å handle. Både Butler og Benhabib kan slik leses inn i en lang feministisk tradisjon for å opponere mot dikotomisk tenkning om frihet, en tradisjon som kan føres helt tilbake til Beauvoirs skille mellom eksistensiell og konkret frihet. Utvekslingen mellom Butler og Benhabib er likevel så krass at det synes som om de ikke innser at det også finnes fellestrekk mellom deres forsøk på å forstå subjektets aktørskap.⁹⁸

Vi har sett at de tre variantene av den første innvendingen, på hver sin måte, uttrykker en bekymring for at feminismens frigjørende potensial står i fare for å bli utvasket i Butlers identitetssubversive feminisme. Men vi har også sett at Butler, på sin side, mener at antakelsene som disse innvendingsvariantene er basert på – antakelsen om kategorien «kvinner» som feminismens subjekt (variant 1), antakelsen om kjønn som en nyttig analytisk kategori (variant 2) og antakelsen om det autonome subjekt (variant 3) – langt fra å være antakelser som sikrer feminismens frigjørende potensial, derimot er antakelser som kan bidra til å opprettholde undertrykkelse ved at de holder feminismen innenfor en politisk modell som kun gir mening innenfor en heteronormativ diskursiv matrise. For Butler er hver og en av disse antakelsene, selv om de ofte blir tatt for gitt som etablerende forutsetninger for politikk, alltid allerede gjennomsyret av politikk: «If there is a fear that, by no longer being able to take for granted the subject, its gender, its sex, or its materiality, feminism will founder, it might

⁹⁶ Lloyd, *Judith Butler*, 54.

⁹⁷ Ønsket om en slik mellomposisjon har ledet fram til utviklingen av et nytt begrep om autonomi innen den feministiske filosofien: en relasjonell autonomi. Se Marilyn Friedman, «Feminism in ethics: Conceptions of autonomy» i *The Cambridge Companion to Feminism in Philosophy*, red. av Miranda Fricker og Jennifer Hornsby, 205–224 (Cambridge: Cambridge University Press, 2000).

⁹⁸ Nancy Fraser har påpekt at kritikktvekslingen mellom Butler og Benhabib framskriver en rekke falske antiteser. «False Antitheses: A Response to Seyla Benhabib and Judith Butler» i *Feminist Contentions*, av Benhabib, Butler, Cornell og Fraser, 59–74 (New York: Routledge, 1995).

be wise to consider the political consequences of keeping in their place the very premises that have tried to secure our subordination from the start.»⁹⁹ Det betyr at for Butler vil det å ta et kritisk oppgjør med disse antakelsene, langt fra å sette feminismens frigjørende potensial i fare, tvert imot være et helt nødvendig steg på veien mot en inklusiv feminisme som kan være med på å bringe undertrykkelse av kvinner (og andre kjønnede posisjoner) til opphør.

Siden Butler i *Gender Trouble* transformerer feministers tradisjonelle forståelser av det kjønnede subjektet og dette subjektets aktørskap, medfører dette samtidig en transformasjon av hva frigjøring fra undertrykkelse består i, og hvilke kriterier som kan bli lagt til grunn for vurderingen av det man kaller et «frigjørende potensial». Hos Butler vil feminismens frigjøringsoppgave være en identitetssubversiv oppgave, og feminismens frigjørende potensial må da bli vurdert ut fra det potensialet feminismen har til å destabilisere og løse opp i de undertrykkende kjønns- og seksualitetsnormene som konstituerer den heteroseksuelle matrisen. Butlers hovedrespons til innvendingstypen vi har sett nærmere på her, blir derfor at hennes dekonstruksjon av identitetskategorier ikke fører til en underminering av feministisk politikk, men at den utvider det politiske området som feminister må granske i sin kamp mot kjønnsundertrykkelse til også å inkludere identitetskonstruksjonene «kvinne» og «mann».¹⁰⁰

3.2 «En avskjæring fra hverdagserfaringer og dagligspråket»

I 3.1 så vi hvordan en bekymringsreaksjon oppstod i den feministiske tenkningen i sammenheng med poststrukturalismens økende popularitet blant feministiske tenkere. Butler var på denne tiden kun én blant mange feministiske tenkere som brøt med den analytiske feminismens form og innhold, og som vendte seg i retning av den poststrukturalistiske tenkningen for inspirasjon til å fremme rammende kritikker av feminismens teoretiske og politiske utforming. Innen vi gikk over i et nytt årtusen, hadde Butlers teorier blitt innflytelsesrike, nærmest hegemoniske, på flere av den feministiske teoriens mange områder. En ny type bekymring for konsekvensene tilknyttet Butlers feminisme bredte seg på denne tiden blant en gruppe feministiske tenkere som var opptatt av dagligspråkfilosofi.

⁹⁹ Judith Butler, «Contingent Foundations: Feminism and the Question of 'Postmodernism'» i *Feminist Contentions*, av Benhabib, Butler, Cornell og Fraser, 35–57 (New York: Routledge, 1995), 54.

¹⁰⁰ Butler skriver: «The deconstruction of identity is not the deconstruction of politics; rather, it establishes as political the very terms through which identity is articulated» (GT, 203).

Denne andre innvendingstypen kan formuleres slik:

Butlers feminisme forårsaker en avskjæring fra hverdagserfaringer og dagligspråk.

Denne innvendingen kommer klarest til uttrykk i Nancy Bauers arbeider. Nancy Bauer, hvis spesialfelt er Beauvoirs filosofi, har i en rekke essays og bøker fremmet poenget om at dagens feministiske tenkning er preget av å være løsrevet fra menneskers hverdagserfaringer, løsrevet fra «the real world», der kvinner faktisk opplever undertrykkelse. For å begrunne denne påstanden hevder Bauer at en teoretisk posisjon som hun kaller «gender eliminativism» er dominerende innen den feministiske filosofien i dag. Dette er en metafysisk posisjon som, ifølge Bauer, står for det syn at kvinner, per se, ikke eksisterer.¹⁰¹ Bauer knytter framveksten av denne posisjonen til *Gender Trouble*, og gjør slik Butler til hovedskyteskive for sin kritikk.¹⁰² Tilhengerne av «gender eliminativism» hevder at kvinnebegrepet har en sterk normerende funksjon, og at bruk av dette begrepet bidrar til å tvinge mangfoldet av forskjellig kjønnede individer inn i de dikotome kategoriene «kvinne» og «mann». Dette har skapt en situasjon der mange feminister vegrer seg for å hevde noe bestemt om kvinners erfaringer fordi de mener at man ved å bruke dette begrepet står i fare for å fortsette eller gjeninnføre denne undertrykkende normeringsprosessen.¹⁰³ Kvinnebegrepet som feminismen i utgangspunktet virket å være helt avhengige av, har, slik Bauer framstiller det, i dagens feministiske diskurs blitt til et undertrykkende begrep som vi feminister helst burde klare oss uten. Bauer mener at denne posisjonens popularitet er med på å gjøre den feministiske filosofien irrelevant for kvinners og menns levde liv, siden vi i hverdagen som regel oppfatter oss selv som kvinner eller som menn. Det som blir gjort usynlig er, med Bauers ord, «the actual experience of women, as women».¹⁰⁴

Spørsmålet er så hva Bauer sikter til med uttrykket «the actual experience of women, as women». Bauer bemerker at mange kvinners erfaringer med sitt kjønn er preget av tvetydighet. Som et eksempel på denne tvetydigheten trekker Bauer fram hvordan mange college-jenter i dagens USA lever ut en kontradiksjon mellom å, på den ene siden, se på seg selv som likestilte subjekter på et psykologisk og et sosialt plan, mens de, på den andre siden,

¹⁰¹ Nancy Bauer, «Beauvoir on the Allure of Self-Objectification» i *Feminist Metaphysics: Explorations in the Ontology of Sex, Gender and the Self*, red. av Charlotte Witt, 117–129 (Dordrecht: Springer, 2011), 119.

¹⁰² Vi finner en liknende bekymring for kvinner «in the real world» i Martha Nussbaums nådeløse kritikk av Butler i essayet «The Professor of Parody». Likevel er det filosofiske grunnlaget for Bauers og Nussbaums bekymringer så ulikt at jeg ikke ser på det som hensiktsmessig å bringe inn Nussbaums essay her.

¹⁰³ Bauer, «Beauvoir on the Allure of Self-Objectification», 118.

¹⁰⁴ Bauer, «Beauvoir on the Allure of Self-Objectification», 119.

føler seg forpliktet til å gjøre seg til seksuelle objekter for gutter.¹⁰⁵ Denne spenningen blir tildekt ved at jentene konstruerer denne seksuelle objektiveringen som et uttrykk for en bestemt form for makt, slik at objektiveringen ikke framstår som motsatt deres post-feministiske status som likestilte subjekter. Likevel påpeker Bauer hvordan de samme jentene ofte smertelig erfarer hvor tvetydig denne seksuelle makten kan være, for eksempel når de innser at den makten de har ikke er unik (at et seksuelt objekt lett kan erstattes med et annet), når jentenes seksuelle maktovertak brått slår over i voldtektshandlinger, eller når «babe-hood» blikker over til «slut-dom».¹⁰⁶ Tvetydige kjønns erfaringer, som de Bauer observerer her, står i fare for å bli oversett hvis den feministiske debatten blir polarisert mellom de som ikke vet noe om hva en kvinne er (eliminasjonsteorier) og de som vet nøyaktig hva en kvinne er (reifikasjonsteorier) – en polarisering som, ifølge Bauer, preger dagens feministiske diskurs. Bauer frykter at kvinners levde erfaring – og her sikter hun til Beauvoirs *l'expérience vécue* – går tapt i gapet som blir skapt mellom disse polene.

Også en annen feministisk tenker har over lang tid bekymret seg for Butlers behandling av hverdagserfaringene og dagligspråket. Toril Moi har fremmet kritiske argumenter mot Butlers forståelse av kjønn, identitet og hennes syn på språkets funksjon.¹⁰⁷ Her skal jeg konsentrere meg om den delen av Mois kritikk som er rettet mot Butlers behandling av kvinnebegrepet. Moi er, i likhet med Bauer, bekymret for synet på kvinnebegrepet som et begrep som i seg selv – det vil si uavhengig av bruk – blir sett på som heteronormativt, undertrykkende og ekskluderende.¹⁰⁸ I essayet «Språkets tvangstrøye» argumenterer Moi for at språket blir framstilt som en form for «tvangstrøye» hos Butler og innen sentrale deler av skeiv teori,¹⁰⁹ og hun mener at Butlers og skeiv teoris mål om å underminere kulturens heteronormativitet ikke er avhengig av et slikt syn på språkets funksjon. Jeg kommer til å utdype Mois kritikk av tvangstrøye-forståelsen av språket videre gjennom denne delen.

En grunnleggende forskjell mellom Butler og kritikerne kan bli gjort tydelig ved å sammenlikne deres syn på dagligspråket. Butlers perspektiv på det commonsensiske

¹⁰⁵ Bauer skriver: «The feeling that they are obliged to turn themselves into toys for boys sits side by side in their consciousness with their conviction that feminism is, at best, achaic and that the world is a place in which your gender no longer stands in the way of your success.» («Beauvoir on the Allure of Self-Objectification», 123).

¹⁰⁶ Bauer, «Beauvoir on the Allure of Self-Objectification», 124.

¹⁰⁷ Butler har selv uttalt at hun synes kritikken fra Moi er av de mer interessante kritikkene hun har møtt. Birgitte Huitfeldt Midttun, *Kvinnereisen: Møter med feminismens tenkere* (Oslo: Humanist, 2008), 102.

¹⁰⁸ Toril Moi, «Språkets tvangstrøye: Om poststrukturalistisk språkteori og queer teori» i *Når heteroseksualiteten må forklare seg*, red. av Trine Annfelt, Britt Andersen og Agnes Bolsø, 223–241 (Trondheim: Tapir, 2007), 227. Moi diskuterer også dette synet på kvinnebegrepet i *Hva er en kvinne?*, 69–71.

¹⁰⁹ Moi definerer queer teori som «teorier om seksualitet og kjønn inspirert av *Gender Trouble*». «Språkets tvangstrøye», 223.

dagligspråket er preget av grunnleggende mistenksomhet. I den nye innledningen til *Gender Trouble* fra 1999 påpeker Butler at den kjønnssubversive prosjektet som hun staker ut for feminister er en oppgave som delvis må foregå «through contesting the grammar in which gender is given» (GT, xx). Dette fordi en av hovedmåtene kjønn blir naturalisert på er gjennom grammatikkens normer. For Butler er språkets grammatikk på ingen måte et politisk nøytralt medium som selv er isolert fra den politiske maktens påvirkning. Det er ikke et medium som vi kun kommuniserer politiske syn gjennom. Dette har konsekvenser for måten feminister bør forholde seg til normalisert språk på:

... there is nothing radical about common sense. It would be a mistake to think that received grammar is the best vehicle for expressing radical views, given the constraints that grammar imposes upon thought, indeed, upon the thinkable itself (GT, xix).

Siden intet er radikalt ved normalisert språk, mener Butler at feminismen, som er avhengig av å kunne fremme radikale synspunkter, nettopp ikke kan basere seg på de grammatiske strukturene slik de gis oss i dagligspråket. I lys av Butlers forsøk på å vise hvordan en fundamental antakelse om heteroseksualitet ligger til grunn for våre begreper om kjønn og seksualitet, er det kanskje ikke så vanskelig å forstå Butlers mistenksomme syn på dagligspråket. For siden Butler mener at selve begripelighetssfæren er konstruert ut fra en undertrykkende antakelse om heteroseksualitet, framstår det som helt nødvendig å finne måter å framprovosere endring i dagligspråket.

Nå er det selvfølgelig ikke slik at Bauer og Moi ser på språket som et nøytralt medium. Men de mener likevel at en gjennomgående subversjon av og tvisting med dagligspråket ikke kan bli en hovedoppgave for feminismen. Bauer er kritisk til hvordan Butler nedtoner det faktum at selv om våre begreper kan avsløres som konvensjonsskapte og foranderlige, så vil de fleste av oss samtidig ha en ambivalent holdning til å skulle endre disse begrepsstrukturene.¹¹⁰ At Bauer, i motsetning til Butler, er opptatt av å *betone* denne ambivalensen må sees i sammenheng det perspektivet hun har på det dagligspråket. Bauers og Mois syn på det dagligspråket er karakterisert av en erkjennelse av at dagligspråket (på godt og vondt) representerer vår nødvendige forbindelse til verden. Tanken om at dagligspråket representerer en nødvendig forbindelse til verden, innebærer ikke at vi aldri kan innta en kritisk holdning til dagligspråket, eller at vi aldri kan eller bør arbeide for å endre språkpraksiser. Hva det innebærer er at, selv om det dagligdagse er noe vi er i stand til å

¹¹⁰ Nancy Bauer, *Simone de Beauvoir, Philosophy, and Feminism* (New York: Columbia University Press, 2001), 40.

reflektere kritisk over, er det samtidig noe vi ikke kan overskride fullstendig uten å risikere å miste kontakten med hvem vi er.

Butler, på sin side, vil nok reagere på en slik antakelse om «hvem vi er». For hvem er dette «vi»? Hvem blir inkludert og hvem blir ekskludert i en slik forestilling om «hvordan vi snakker»? Kan jeg karakterisere dagligspråket som min nødvendige forbindelse til verden, også hvis dagligspråket er en sentral del av en begripelighetssfære som er konstruert slik at jeg framstår som illegitim, som usann, som et avvik? Jeg sikter her til Butlers poenger om hvordan visse mennesker ikke kan framstå som begripelige subjekter så lenge den heteroseksuelle matrisen dominerer vår tenkning om kjønn og seksualitet. Hvis vi så løfter denne innvendingen mot dagligspråket fra et butlersk perspektiv til et generelt feministisk perspektiv, ser det ut til at dagligspråkstilnærmingen har et konservatismeproblem. For hvordan kan en innstilling til dagligspråket som betoner vår avhengighet av det, i tillegg til vår grunnleggende enighet med andre språkbrukere, være forenlig med det feministiske endringsprosjektet? Hvordan unngå at en slik innstilling ender i en feminismefiendtlig konservatisme? Som svar på dette spørsmålet kan man påpeke at selv om vi som språkbrukere stemmer overens i språk, betyr ikke det at vi også stemmer overens i mening. Selv om vår overensstemmelse i språk binder sammen, kan våre meninger skille fra. Som Moi minnet tilhørerne på under et foredrag om Wittgenstein og Cavell, er dette siste et poeng som vi som er opptatt av feminisme forstår «så altfor godt».¹¹¹ For selv om feminister bruker det samme ordet «kvinne» som sexister bruker for å fremme sexistiske syn, bruker feminister ordet inn i andre kontekster, og ordet antar i disse kontekstene andre betydninger.

Moi ser også et annet problem ved tanken om at det er nødvendig å utsette dagligspråket for en gjennomgående kritisk subversjon. Hun mistenker nemlig at den subversive strategien springer ut av en feilaktig antakelse om at våre dagligdagse begreper i utgangspunktet er rigide og presise, slik at de for å bli mindre rigide og ekskluderende må utsettes for dekonstruktive analyser.¹¹² Moie forståelse av språk åpner derimot for at våre begreper tillater en større heterogenitet blant tilfellene som faller inn under begrepet. Moi (og Bauer) er inspirert av den sene Wittgensteins forståelse av forholdet mellom språk og virkelighet. I *Filosofiske undersøkelser* viser Wittgenstein hvordan det ikke finnes noen *essens* ved språket; språket vårt inngår i forskjellige praksissammenhenger og har forskjellige

¹¹¹ Under foredraget «Dagligspråkfilosofien: Wittgenstein og Cavell», 15.05.2012, Litteraturhuset, Oslo.

¹¹² Moi skriver: «Rigorous concepts are required for deconstruction to get off the ground. A characteristic deconstructive analysis begins by showing that a key conceptual opposition breaks down under pressure, usually because it has to exclude features that actually are central to its operation.» Toril Moi, «‘They practice their trades in different worlds’: Concepts in Poststructuralism and Ordinary Language Philosophy», *New Literary History* 40, nr. 4, (2009), 809.

funksjoner avhengig av hvilke sammenhenger de inngår i.¹¹³ Det eksisterer ingen essensiell egenskap ved språket som gjør språk til språk. Dette gjelder ikke kun på et overordnet språknivå (at språket som helhet ikke har noen essens), men også på et mer spesifikt begrepsnivå (at et enkelt ord ikke har en essens). Det gir slik ingen mening å tilskrive begrepene vi bruker en essensiell betydning som kan bli definert gjennom å tillegge begrepet nødvendige og tilstrekkelige betingelser. I stedet finner vi hos Wittgenstein et fokus på *bruken* av ord, og hvordan denne bruken er avgjørende for et ords betydning: «I en *stor* klasse av tilfeller – men ikke i *alle* tilfeller – kan man forklare anvendelsen av ordet «betydning» slik: Et ords betydning er dets anvendelse i språket.»¹¹⁴

Det er ikke vanskelig å forstå at denne måten å forstå våre begreper på framstår som et fruktbart alternativ for feminister som ønsker et inklusivt, men samtidig avgrenselig kvinnebegrep. For hvis betydningen til begrepet «kvinne» blir til gjennom vår bruk av det, og vi bruker begrepet til forskjellige formål i forskjellige kontekster, gjør det at begrepet kan anta et mangfold betydninger som til tross for at de ikke er bundet sammen av en definerende essens, er kjennetegnet av det Wittgenstein kaller «familielikheter» – «et komplisert nettverk av likheter som griper inn i hverandre og krysser hverandre»¹¹⁵. Denne forståelsen av forholdet mellom ord og betydning tillater slik en større heterogenitet blant tilfellene som faller inn under et begrep, uten at denne heterogeniteten står i fare for å bringe begrepet til oppløsning. Fokuset på *språkbrukens* avgjørende rolle i betydningskonstitusjon kan derfor dempe frykten vår for at enhver begrepsavgrensning må være fundert på en problematisk eksklusjon. I tråd med Wittgensteins innsikter fokuserer derfor Bauer og Moi på den konkrete bruken av begrepene våre inn i forskjellige kontekster (med Wittgenstein kunne man si inn i forskjellige språkspill). Disse kontekstene må bli sett på som medbestemmende for om begrepet «kvinne» blir *brukt* på undertrykkende måter eller ikke. Det innebærer at feminister ikke kan avgjøre på forhånd – uavhengig av kontekst – om konkret bruk av kvinnebegrepet vil bidra til å videreføre kvinneundertrykkelse, eller om det derimot vil bidra til å bekjempe kvinneundertrykkelse. Hos Bauer og Moi flyttes slik fokuset på kvinnebegrepets ekskluderende og undertrykkende funksjoner fra språkets iboende trekk til bruken av språket i praktiske kontekster. Ved å koble betydningskonstitusjon til bruk legger vi ikke ansvaret på ordene i seg selv, men på oss selv som språkbrukere.

¹¹³ Ludwig Wittgenstein, *Filosofiske undersøkelser* [1953], overs. av Mikkel B. Tin (Oslo: Pax, 1997).

¹¹⁴ Wittgenstein, *Filosofiske undersøkelser*, § 43.

¹¹⁵ Wittgenstein, *Filosofiske undersøkelser*, § 66.

For å forstå hvor uenigheten mellom Butler og kritikerne ligger i denne sammenheng, kan det være klargjørende å skille mellom eksklusjon som et logisk-grammatisk trekk ved språket og eksklusjon som en sosial erfaring. Vi så i 3.1 at Butler responderte på Bordos bekymring for en avkjønning av feministiske analyser ved å påpeke at generaliseringer om kvinners erfaringer uunngåelig skaper erfaringer av eksklusjon innad i kvinnegruppen. Som svar på dette hevder Bordo at Butler på en forhastet måte slutter fra en innsikt om formale språktrekk (hvordan generaliseringer, rent logisk, konstruerer det de ekskluderer som «annethet») til den videre påstanden at generaliseringer nødvendigvis også skaper sosiale erfaringer av å bli ekskludert og marginalisert.¹¹⁶ At vi uten videre kan slutte fra språklig eksklusjon til sosial marginalisering vil ikke Bordo være med på. Hun ønsker, i likhet med Bauer og Moi, at vi i stedet for å beskyldes språkets logiske oppbygning for å være et hinder på veien mot en inklusiv feminisme – og at vi slik konstruerer en forestilling om språket som en tvangstrøye – heller henleder oppmerksomheten mot de *kontekstene* som ordene vi bruker blir brukt inn i.¹¹⁷

Vi har sett at både Bauer og Moi er kritiske til hva de anser som en overdreven skepsis til dagligspråket generelt, og til ordet «kvinne» spesielt, hos Butler. Men samtidig vet vi at det ikke er korrekt å si at Butler «kvitter seg med» kvinnebegrepet, hvis vi med det mener at Butler går mot alle anvendelser av dette begrepet. Som vi så i 2.3 åpner Butler for strategisk bruk av begrepet «kvinne» i visse politiske kontekster, altså dersom feminister i en gitt sammenheng har et pragmatisk behov for å bruke begrepet. Likevel er jeg av den oppfatning at Butlers doble holdning ikke kan anvendes som et fullgodt svar på Bauers og Moïs innvendinger. For det første er både Bauer og Moi er klar over Butlers doble holdning – de har begge medberegnet den i deres kritikk. For det andre, og viktigere, er den doble holdningen i Bauers og Moïs øyne et av de klareste signalene på at det er noe utilfredsstillende ved Butlers behandling av kvinnebegrepet. Moi spekulerer i om det kanskje er Butlers tvangstrøyeaktige syn på språket som fører henne ut i en slik dobbel holdning:

Judith Butler sliter med nettopp dette problemet [at ordet 'skeiv', uansett hvor skiftende og flytende, faktisk betegner en identitet], for hun må jo selv bruke ord som lesbe, homse og transe for å fremme det skeive politiske prosjektet. Dermed blir hun nødt til å erklære at selv om hun bruker et ord, så kjemper hun egentlig for å unnslipe ordets betydning...¹¹⁸

¹¹⁶ Susan Bordo, «'Maleness' Revisited», *Hypatia* 7, nr. 3, (1992), 202.

¹¹⁷ Bordo skriver: «It is the context, not the formal 'grammar', that is determinative. (I do not believe that there is one grammar of exclusion or one grammar that necessarily 'enables.' Sometimes complexity enables; sometimes it effaces and mystifies.)». «'Maleness' Revisited», 202.

¹¹⁸ Moi, «Språkets tvangstrøye», 230

Denne paradoksale kampen mot betydningene til ord som vi samtidig er avhengige av å bruke blir spesielt tydelig når Butler uttaler at selv om hun i politiske sammenhenger opptrer under tegnet «lesbisk», så vil hun at det for alltid skal være *uklart* hva dette tegnet viser til.¹¹⁹ Den doble holdningen ser slik ut til å støtte opp under Mois poeng om at Butler forsøker å lokalisere undertrykkende virkninger i språket selv, noe Moi mener er feilslått. Lokaliseringen av undertrykkende virkninger i språket selv ser slik ut til å lede feminister ut i en kamp mot språkets klare betydninger, der en av de feministiske kampstrategiene blir å bidra til å gjøre klart språk uklart – å destabilisere klare betydninger.

Hva påpeker Bauer og Moi som bekymringsfullt ved å miste nærheten til levd erfaring og til dagligspråket? La oss ta den kanskje mest iøynefallende grunnen først. Hvis feminismen er i utakt med kvinners levde erfaringer, vil det føre til at færre kvinner kjenner seg igjen i og støtter opp under de målene som feminister framsetter, og at flere og flere kvinner ender med å se på seg selv enten som ikke-feminister eller som anti-feminister. Ved at feminismen gjør seg selv irrelevant for kvinners levde liv, kan det forsterke en utbredt virkelighetsoppfatning blant mange kvinner i den vestlige verden, nemlig at feminismen er et tilbakelagt stadium, en politisk kamp som mødrene deres var en del av, men som nå har blitt overflødig. Moi har advart mot tendensen blant kvinner til å motsette seg feminismen, og hun har skildret hvordan ordet «feminisme» både blant studentene hennes og blant mediene i USA har blitt til et «unspeakable F-word».¹²⁰ For at denne tendensen skal endres må den feministiske tenkningen, ifølge Moi, vise at feminismen har relevans for kvinner som strever med hverdagsproblemer. Hvis vi som Bauer og Moi tar for gitt at kvinner er, om ikke uproblematisk «feminismens subjekt», så i alle fall feminismens primære målgruppe, vil en bevegelse bort fra kvinners levde erfaringer representere en betydelig risiko for den feministiske bevegelsens oppslutningsgrunnlag.

Likevel oppstår ikke Bauers og Mois bekymring kun fra et strategisk hensyn til feminismens oppslutningsgrunnlag. Slik jeg ser det ligger det i tillegg et mer filosofisk interessant poeng til grunn for deres bekymring. Etter å ha påpekt at våre feministiske teorier «has unmoored itself from women's everyday lives», sier Bauer at et spørsmål som feminister alltid må ha i mente er hvordan de teoriene vi utvikler kan kobles til den verdenen som vi faktisk lever i.¹²¹ Dette fordi den erfaringen som Bauer mener gir opphav til feminismen,

¹¹⁹ Butler, «Imitasjon og kjønnsulydighet», 69.

¹²⁰ Toril Moi, «'I Am Not a Feminist, But...': How Feminism Became the F-word», *PMLA* 121, nr. 5, (2006), 1739.

¹²¹ Bauer, «Must We Read Simone de Beauvoir?» i *The Legacy of Simone de Beauvoir*, red. av Emily Grosholz, 115–135 (Oxford: Oxford University Press, 2004), 116.

nemlig å være undertrykt som kvinne, er noe som *oppleves* i den dagligdagse sfæren. Hvis opplevelsen av undertrykkelse er forankret i et hverdagsnivå, og vår feministiske teoretisering deretter bringer oss så langt bort fra dette hverdagsnivået at vi mister kontakten med de problemene som fikk oss til å filosofere i utgangspunktet,¹²² skapes et problematisk gap mellom abstrakt teori og verdslig praksis. I neste del skal jeg skissere to spenninger som jeg mener eksisterer i relasjonen mellom feminismen og kvinnebegrepet, og da kommer dette gapet mellom det filosofiske og det hverdagslige til å stå sentralt.

¹²² Bauer, *Simone de Beauvoir, Philosophy, and Feminism*, 24–25.

4 Et nytt blikk på feminismens problematiske kvinnebegrep

I del 1 nevnte jeg tre grunner til at begrepet «kvinne» har framstått problematisk for feminister. Jeg påpekte at kvinnebegrepet ofte har vært forurenset av maskuline representasjoner, at det kan sperre kvinner inne, og at det kan sperre kvinner ute. Jeg skal nå vende tilbake til dette generelle diskusjonsnivået og – i lys av diskusjonen av Butler – kaste et nytt blikk på feminismens problematiske kvinnebegrep. Basert på de to innvendingstypene fra del 3 kommer jeg til å skissere to spenninger som jeg mener er tilknyttet feminismens kvinnebegrep. Spenningene jeg sikter til er disse:

- spenningen mellom et avgrenset og et inkluderende kvinnebegrep (4.1)
- spenningen mellom et teoretisert og et hverdagslig kvinnebegrep (4.2)

Den første spenningen viser til det feministiske behovet for et *avgrenset*, men samtidig *inkluderende* kvinnebegrep.¹²³ Den første innvendingstypen, fremmet av Di Stefano, Bordo, Alcoff og Benhabib, kan rettes mot Butlers håndtering av denne første spenningen. Den andre spenningen viser til det feministiske behovet for å beholde kontakten med både et *teoretisk nivå* og et *hverdagsnivå* i forståelsen av kvinnebegrepet.¹²⁴ Den andre innvendingstypen, fremmet av Bauer og Moi, retter seg særlig mot Butlers håndtering av denne andre spenningen.

4.1 Spenningen mellom et avgrenset og et inkluderende kvinnebegrep

Vi så i 3.1 at den første innvendingstypen kunne rettes mot Butlers dekonstruksjon av kvinnekategorien som feminismens subjekt. Den dekonstruktive strategien som Butler framskriver i *Gender Trouble* er drevet av et ønske om å få bukt med ekskluderende tendenser innen feminismen, for slik å gjøre feminismen til en mer inkluderende bevegelse. Butler ønsket å belyse de eksklusjonene som, ifølge henne, følger av den identitetspolitiske representasjonsmodellen og ukritisk bruk av identitetskategoriene «kvinne» og «mann» i feministisk teori og politikk. Men vi så også at flere feministiske tenkere bekymret seg for hvordan slike oppløsningsforsøk kunne ha en underminerende virkning på feminismens

¹²³ Problemene med å sperre kvinner inne og ute har særlig med denne første spenningen å gjøre.

¹²⁴ Problemet med forurensete representasjoner av kvinner, og hvordan de kan bli overskredet, har særlig med denne andre spenningen å gjøre.

frigjørende potensial, ved å overse behovet for en kvinnekategori som kan legge grunnlaget for feminismens krav. Jeg mener at denne diskusjonen illustrerer en spenning i relasjonen mellom feminismen og kvinnebegrepet, og at uoverensstemmelsen mellom Butler og kritikerne i 3.1 kan leses som forsøk på å «forhandle» denne spenningen. Spenningen jeg sikter til kan settes opp på denne måten:

(1) På den ene siden trenger feminister et *avgrenset* kvinnebegrep. Feminismen er karakterisert av et mål om å bringe undertrykkelsen av kvinner til opphør. Feminister er slik avhengige av et avgrenset kvinnebegrep som kan brukes til å peke til den sosiale gruppen som feminister vil hevde er undertrykt.

(2) På den andre siden trenger feminister et *inkluderende* kvinnebegrep som ikke ekskluderer visse kvinner ved å normere bestemte former for kvinnelighet (på bekostning av andre), og som ikke essensialiserer begrepet ved å implisere at det finnes egenskaper eller trekk som alle kvinner med nødvendighet¹²⁵ har til felles.

Mens det første behovet trekker mot eksklusjon, trekker det andre behovet mot inklusjon. Den feministiske tenkningens historie har vist at det er vanskelig å kombinere disse tilsynelatende motstridende behovene på en tilfredsstillende måte, og jeg mener at denne spenningen kan være en av forklaringene på at kvinnebegrepet framstår problematisk for feminister. Det er for så vidt velkjent at det kan være en utfordring å balansere forskjell og likhet, heterogenitet og homogenitet, det spesifikke og det generelle, det partikulære og det universelle i filosofiske teorier. Slik sett har problemet med å finne en tilfredsstillende definisjon av begrepet «kvinne» klare paralleller til filosofiske diskusjoner av hva et menneske er og hvordan man bør definere begrepet «menneske». Også i disse diskusjonene har det vist seg vanskelig å finne en tilfredsstillende definisjon som ekskluderer og inkluderer de tilfellene man i utgangspunktet ønsker å ekskludere og inkludere. Men det interessante spørsmålet her er hvordan spenningen mellom et avgrenset og et inkluderende kvinnebegrep utgjør *feminismens* problem med kvinnebegrepet, og derfor skal vi nå se nærmere på om det eksisterer noen spesifikke feministiske ambisjoner som kan sies å gi opphav til disse motstridende behovene.

¹²⁵ «Med nødvendighet» skiller i denne sammenhengen essensialisme fra universalisme. Man kan tenke seg at alle kvinner deler en egenskap (universell egenskap) uten at denne egenskapen er nødvendig for at kvinner skal være kvinner (essensiell egenskap). Hvis man for påstår at alle kvinner har til felles at de er undertrykte («å være undertrykt» som et universelt trekk), vil ikke det nødvendigvis medføre at «å være undertrykt» er et trekk som kvinner må ha for å være kvinner (essensielt trekk).

Den andre delen av spenningen (2) – at feminismen trenger et inkluderende kvinnebegrep – er sannsynligvis den minst kontroversielle. Dette behovet ser det ut til å være en generell samstemmighet om innen det feministiske teorifeltet, og det er fordi det er en grunnleggende feministisk ambisjon *å la mange stemmer bli hørt*. Det er ingen feministiske tenkere som bevisst har ønsket å gjøre falske generaliseringer eller å bruke kvinnebegrepet på måter som fører til at noen kvinneerfaringer blir usynliggjort. Når den feministiske tenkningen på 1980-tallet ble oppmerksom på sine essensialiserende og ekskluderende tendenser, ble dette tatt svært alvorlig.¹²⁶ Spesielt rammende føltes kanskje Spelmans måte å trekke paralleller mellom den mannsprivilegerende forestillingen om *generic human* (der menns erfaringer fungerte som normative for menneskers erfaringer) og feministers impliserte forestilling om *generic woman* (der hvite middelklassekvinner erfaringer fungerte som normative for alle kvinners erfaringer).¹²⁷ Noen har spekulert i om de ekskluderende tendensene innen feminismen oppstod som et resultat av at feministiske tenkere har overtatt tenkningstradisjonens metodologier,¹²⁸ mens andre har ment at ekskluderende tendenser er en uunngåelig virkning av det å filosofere.¹²⁹ Uavhengig av hvilken forklaring som gis på hvorfor ekskluderende tendenser fant veien inn i den feministiske tenkningen, ble disse tendensene tatt alvorlig fordi de stred mot feminismens grunnleggende ambisjon om å være inkluderende. Feminismen som et politisk prosjekt oppstod som en kritisk reaksjon på eksklusjon og marginalisering av kvinner. Derfor mener jeg at det iboende i feminismen ligger en ambisjon om å bryte med (og ikke videreføre) politiske institusjoners og tenkningstradisjoners ekskluderende praksiser, siden det nettopp er slike praksiser som har muliggjort undertrykkelsen av kvinner.

Det er særlig den første delen av spenningen (1) – at feminismen trenger et avgrenset kvinnebegrep – som må kvalifiseres. For vil ikke det å kalle dette et feministisk behov unnlate å ta med i betraktning Butlers argumenter *mot* at feminismen har dette behovet? Er det ikke nettopp antakelsen om at feminismen har et behov for et avgrenset kvinnebegrep som Butler forsøker å underminere i *Gender Trouble*? Jeg vil hevde at saken er mer komplisert enn som så. For selv om vi grundig har diskutert Butlers identitetspolitiske kritikk, har vi også sett at

¹²⁶ Frykten for å havne i essensialismefeller ble så utbredt i feministisk teori at Martin i 1994 mente at denne frykten, paradoksalt nok, hadde gitt opphav til kvelende form for metodisk essensialisme – en metodisk ensretting – der man påkrevde av alle metodiske tilnærminger til feministiske spørsmål at de måtte ha et forskjellsfokus. «Methodological Essentialism, False Difference, and Other Dangerous Traps».

¹²⁷ Spelman, *Inessential Woman*, ix.

¹²⁸ Linda J. Nicholson, «Introduction» i *Feminism/Postmodernism*, red. av Linda J. Nicholson, 1–16 (New York: Routledge, 1990), 1.

¹²⁹ Bauer, *Simone de Beauvoir, Philosophy, and Feminism*, 23.

behovet for et avgrenset kvinnebegrep er et behov som Butler vanskelig kommer helt vekk ifra. Det er nemlig ikke riktig å si at Butler tar et *absolutt* farvel med antakelsen om kvinnekategorien som feminismens subjekt, for på et strategisk eller pragmatisk nivå beholder hun til en viss grad denne antakelsen. Dette har jeg kalt den doble holdningen. Selv om feminister ikke bør bruke kvinnebegrepet på en deskriptiv måte (det vil for eksempel si at kvinnekategorien ikke kan anvendes som en deskriptiv kategori i filosofiske analyser), anerkjenner Butler at feminister kan være nødt til å bruke begrepet strategisk inn i visse politiske sammenhenger. Men Butler legger til at denne strategiske bruken alltid må være ledsaget av en bevissthet om at kvinnebegrepet ikke fungerer deskriptivt, det vil si at det ikke beskriver en underliggende kvinnelig realitet. Feminister kan, med andre ord, bruke kvinnebegrepet, så lenge det er uten metafysiske pretensjoner. Butlers løsning minner meg om Julia Kristevas utsagn om at vi «must use ‘we are women’ as an advertisement or slogan for our demands. On a *deeper level*, however, a woman cannot ‘be’»¹³⁰.

Feminister er altså uenige om med hvilken tyngde eller overbevisning – med hvilke metafysiske pretensjoner – den politiske bruken av kvinnebegrepet skal foregå. Likevel *deler* Butler og kritikerne en anerkjennelse av at feminister har et behov for å bruke kvinnebegrepet – om enn på en strategisk måte – inn i politiske sammenhenger. Dette behovet mener jeg har sammenheng med feminismens *frigjørende* ambisjon. Vi må ha en måte å henvende oss til de menneskene som feminismen har som mål å frigjøre, uansett om vi ser på disse menneskene som bundet sammen av en felles identitet eller om vi bestemt avviser denne tanken. Dette gjelder også hvis vi, som Butler, mener at den feministiske frigjøringsoppgaven må foregå gjennom å frigjøre kjønnede individer fra de hemmende identitetskategoriene «kvinne» og «mann» gjennom subversive strategier. Siden vi lever i en verden som oppfører seg som om det utvetydig eksisterer kvinner og menn,¹³¹ forblir det i en subversiv feminisme fortsatt de som er posisjonert i kulturen som kvinner eller menn som feminismen ønsker å frigjøre. Derfor mener jeg at uavhengig av om vi mener at individene som feminismen arbeider for å frigjøre *er* eller kun har blitt *posisjonert som* kvinner, trenger feminister i begge fall et begrep som kan vi kan bruke til å peke til disse.

Her vil noen kanskje innvende at selv om feminister er enige om at de har et politisk behov for å bruke begrepet «kvinne», så betyr vel ikke det at feminister nødvendigvis trenger et *avgrenset* kvinnebegrep? Er ikke det Butler ønsker seg derimot et permanent åpent kvinnebegrep, det vil si et begrep uten avgrensning? Butler synes å peke til et slikt uavgrenset

¹³⁰ Kristeva sitert i Stone, *An Introduction to Feminist Philosophy*, 205. Min utheving.

¹³¹ Riley, «*Am I That Name?*», 112.

kvinnebegrep når hun skriver at feminister bør forstå kvinnetermen som betegnende for «an undesignatable field of differences»¹³². Jeg mener det er lurt å skille mellom uforanderlige, evige betydningsavgrensninger og spesifikke, kontekstavhengige betydningsavgrensninger. Tanken om at feminister er avhengige av det førstnevnte – nemlig å avgrense kvinnebegrepet én gang for alle – fører oss ut i en form for lingvistisk essensialisme der ordet «kvinne» gis en stivnet betydning. Det *jeg* sikter til når jeg sier at feminismen har behov for et avgrenset kvinnebegrep, er heller måten enhver bruk av kvinnebegrepet forårsaker en spesifikk avgrensning av kvinnebegrepets betydning. Vi kan ikke bruke ord uten å mene noe med dem, og våre ord antar uunngåelig betydninger.

Samtidig forplikter ikke denne innsikten oss til den videre påstanden om at et ord forårsaker samme betydningsavgrensning hver gang, uavhengig av kontekstene ordet ytres i. Det er ingen som krever av oss at må tenke at et ord, forut for bruk, kan bli endelig definert eller avgrenset gjennom at vi tillegger ordet tilstrekkelige og nødvendige betingelser.¹³³ Hvis vi derimot overtar Wittgensteins (og Mois) tanke om at betydning blir til gjennom bruk, vil betydningsavgrensningene som medfølger vår bruk av kvinnebegrepet variere fra kontekst til kontekst. Eksklusjonen som enhver avgrensning av betydning fører med seg, vil slik være variabel. Derfor mener jeg at feminister ikke er *dømt* til å ende i en posisjon der vi, av frykt for ordenes (på forhånd) ekskluderende betydninger, «helst ikke skal mene det vi sier». Vi ikke er dømt til å ende i en posisjon der vi kun av pragmatiske grunner er tvunget til å bruke et ord, samtidig som vi må ta avstand fra dette ordets betydning.

Jeg vil nå vise at spenningen mellom et avgrenset og et inkluderende kvinnebegrep har *preget* den feministiske tenkningen, altså at spenningen har hatt en praktisk innvirkning på feltet. Spenningen mellom det feministiske behovet for et avgrenset kvinnebegrep og det like feministiske behovet for et inkluderende kvinnebegrep kommer tydelig til uttrykk i forbindelse med det teoretiske fenomenet «strategisk essensialisme». Jeg skal nå diskutere hvordan strategisk essensialisme oppstår som en *respons* på spenningen.

Strategisk essensialisme oppstod blant flere anti-essensialistiske feminister som et forsøk på å løse de politiske utfordringene eller problemene som en oppløsning av kvinnekategorien kunne se ut til å forårsake.¹³⁴ Her er det viktig å være klar over at når

¹³² Butler, «Contingent Foundations», 50.

¹³³ Kanskje vi i stedet for å *enten* se på kvinnebegrepet som avgrenset av en definerende essens (essensialisme) *eller* som helt uavgrenset (anti-essensialisme), kan se på kvinnebegrepet som avgrenset gjennom Wittgensteins familielikheter? Kan vi heller forstå kvinnebegrepet som et komplisert nettverk av likheter som «griper inn i hverandre og krysser hverandre» (*Filosofiske undersøkelser*, §66) – et nettverk som viser seg gjennom bruk?

¹³⁴ Gayatri C. Spivak var den første som brukte denne termen i essayet «Subaltern Studies: Deconstructing Historiography» [1985].

begrepet «essensialisme» blir brukt innen feministisk tenkning trenger det verken å ha noe med metafysiske størrelser eller biologiske determinanter å gjøre. Som Cressida Heyes har argumentert overbevisende for, er den formen for essensialisme som har vært relevant i feministiske diskusjoner verken biologisk eller metafysisk, men metodologisk.¹³⁵ Denne formen for essensialisme dreier seg om generaliseringene som feminister gjør i sitt teoretiske og politiske arbeid. Heyes definerer metodologisk essensialisme som enhver måte å filosofere og teoretisere på som illegitimt forutsetter betydningen til en bestemt analytisk kategori.¹³⁶ At betydningen som tillegges en bestemt kategori er illegitim kan for eksempel bli tydelig hvis bruken av kategorien bidrar til å tilsløre en eksisterende diversitet. I feministisk sammenheng har særlig feministers teoretiske og politiske bruk av kategorien «kvinner» blitt anklaget for en slik tilsløring. Vi har sett at både Riley og Butler, i likhet med Spelman og hooks, var aktive i arbeidet med å bestride en slik metodologisk essensialisme i forbindelse med kategorien «kvinner» (1.4 og 1.5). Likevel ga denne bestridelsen opphav til en rekke politiske utfordringer. Disse politiske utfordringene diskuterte vi i 3.1, og vi så at mange feministiske tenkere bekymret seg for at feminismens frigjørende potensial ville bli underminert uten en koherent kvinnekategori.

Det er i forbindelse med en diskusjon av nettopp disse politiske utfordringene at Riley kommer med sitt kjente forslag, som jeg mener er et tydelig eksempel på strategisk essensialisme: «My own suggestions grind to a halt here, on a territory of pragmatism. I'd argue that it is compatible to suggest that 'women' don't exist – while maintaining a politics of 'as if they existed' – since the world behaves as if they unambiguously did.»¹³⁷ Riley innser her at feminismen må forholde seg til en sosial virkelighet som er på kollisjonskurs med feminismens politiske behov. Den teoretiske innsikten om en heterogen sosial realitet (og den tilhørende feministiske ambisjonen om å representere heterogeniteten på best mulig vis) kommer i strid med det politiske behovet for å fremme kollektive krav grunnet i en avgrensbar og koherent kvinnekategori. Denne striden blir så «løst» gjennom å gå inn for en strategisk essensialisme – en essensialisme som ikke må forstås som en beskrivende for en sosial realitet, men kun som en politisk strategi. Jeg mener derfor at strategisk essensialisme

¹³⁵ Cressida J. Heyes, *Line Drawings: Defining Women through Feminist Practice* (Ithaca: Cornell University Press, 2000). Heyes' bruk av ordet «metodologisk essensialisme» skiller seg fra Martins. Martin bruker ordet til kritisk å beskrive et feministisk forsknings- og tenkningsklima kjennetegnet av metodisk ensretting. Heyes bruker ordet i et forsøk på å fange hva de feministiske debattene om essensialisme egentlig har dreid seg om, nemlig at essensialismen som feminister har diskutert som regel har fokusert på metodologiske spørsmål.

¹³⁶ Heyes, *Line Drawings*, 43.

¹³⁷ Riley, «*Am I That Name?*», 112.

oppstår som en pragmatisk respons på spenningen mellom behovet for et avgrenset kvinnebegrep og et inkluderende kvinnebegrep.

Strategisk essensialisme synes å være en posisjon som er basert på en antakelse om at feminister er i stand til å (bevisst) opprettholde et brudd mellom noe de på den ene siden *teoretisk vet* og på den andre siden *handle som om de ikke visste dette*. Det er nettopp dette bruddet som Zerilli peker til når hun bemerker hvordan strategisk essensialisme innfører en spesielt tydelig «humeansk splitt» i relasjonen mellom feministisk teori og feminismens politiske praksis. Strategisk essensialisme skaper et inntrykk av at det eksisterer en uoverkommelig konflikt mellom vår hverdagslige holdning til verden (feministisk praksis) og den kritiske holdningen vi inntar idet vi begynner å reflektere over disse hverdagsholdningene (feministisk teori).¹³⁸ Jeg skal mot slutten av denne delen argumentere for at en slik strategisk løsning på den første spenningen ikke er hva feminismen kan se ut til å trenge. Den strategiske løsningen blir nemlig problematisk idet vi bringer den andre spenningen inn i bildet, siden den strategiske løsningen på den første spenningen kan føre til en unødige forsterkning av den andre. Det er den andre spenningen vi skal se nærmere på nå.

4.2 Spenningen mellom et teoretisert og et hverdagslig kvinnebegrep

Vi så i 3.2 at Bauer og Moi reagerte på hvordan Butlers feminisme forårsaker en avskjæring fra både hverdagserfaringer og dagligspråk, i særdeleshet fra vår hverdagslige forståelse av kvinnebegrepet. Samtidig, hvis Butler skal være tro mot sin teori om at det ligger en antakelse om heteroseksualitet til grunn for feministers tenkning om kjønn og seksualitet, kan hun ikke annet enn å mistenke vår «commonsensiske» forståelse av kvinnebegrepet. Mens Bauer og Moi peker til et feministisk behov for å beholde kontakten med en hverdagslig forståelse av kvinnebegrepet, synes Butler å peke til et feministisk behov for at kvinnebegrepet (forstått som en del av en heteronormativ diskursiv matrise) må bli av-essensialisert og av-heteronormativisert. Jeg mener at uoverensstemmelsen mellom Butler og kritikerne i 3.2 setter oss på sporet av enda en spenning i relasjonen mellom feminismen og kvinnebegrepet.

¹³⁸ Zerilli, «Doing without Knowing», 132–133. Denne splitten gjelder selvfølgelig ikke bare den feministiske tenkningen. Det eksisterer en «humeansk splitt» i store deler av moderne vitenskap. Men bemerkelsesverdig i tilfellet «strategisk essensialisme» er hvordan splitten fremmes som en aktiv, bevisst strategi i stedet for noe vi (motvillig) må avfinne oss med.

Spenningen kan settes opp på denne måten:

(1) På den ene siden trenger feminismen å utsette kvinnebegrepet for kritiske, filosofiske undersøkelser. Dette er nødvendig for å kunne overskride undertrykkende forestillinger om kvinner og kvinnelighet. Feminister trenger å beholde kontakten med et teoretisk, filosofisk eller skeptisk nivå.

(2) På den andre siden trenger feminismen å beholde kontakten med vår hverdagslige bruk av kvinnebegrepet. Dette er nødvendig for at feminismen forblir relevant for kvinners levde erfaringer, og dermed for at en kulturell transformasjon skal være mulig. Feminister trenger å beholde kontakten med et hverdagsnivå.

Disse behovene kan trekke i motsatte retninger. Så selv om feminister trenger å beholde kontakten med både et teoretisk nivå og et hverdagsnivå i forståelsen av kvinnebegrepet, eksisterer det samtidig en spenning mellom disse nivåene. Dette fordi det nettopp er sentrale deler av det hverdagslige innholdet som må bli overskredet gjennom teoretiske og filosofiske undersøkelser.¹³⁹ Jeg skal nå vise at måten teori og praksis er sammenbundet på innen den feministiske tenkningen (til forskjell fra de fleste andre filosofiske disipliner), gjør at behovet for å beholde kontakt med både et hverdagslig og et teoretisk nivå framstår som spesielt viktig. For feminismen er på samme tid en *praksisforankret* bevegelse og en bevegelse med mål om *endring av praksis*.

La oss se nærmere på praksisforankringen først. Feministisk teori springer ut av og er forpliktet til det feministiske politiske prosjektet. Dette prosjektet har som mål å bringe undertrykkelsen av kvinner til opphør, altså å bidra til en transformasjon av kvinners levde liv. Sammenliknet med disipliner som mangler feminismens praksisutgangspunkt kan man dermed si at feminismen er forbundet til hverdagsnivået på en mer forpliktende måte. Som Bauer påpeker vil det på grunn av feminismens praksisutgangspunkt i kvinners undertrykkelse alltid være en grad av «urgency» – en hast – tilknyttet spørsmålene som feministiske tenkere stiller.¹⁴⁰

Men denne hasten viser samtidig til at det er nødvendig å endre praksis, og slik er feminismen også et kritisk endringsprosjekt. Feministers teoretisering oppstår med

¹³⁹ Alcoff nærmer seg spenningen når hun skriver at feminister står ovenfor et dilemma i møtet med kvinnebegrepet, nemlig at «our very self-definition is grounded in a concept that we must deconstruct and de-essentialize in all of its aspects». «Cultural Feminism versus Post-Structuralism», 406.

¹⁴⁰ Bauer, *Simone de Beauvoir, Philosophy, and Feminism*, 25.

utgangspunkt i at det er noe som må bli endret, og at denne endringen bør skje så fort som mulig. Feminismen handler slik ikke bare om å ha et fokus på kvinners levde liv, men handler også om en transformasjon av levd liv. Dette gir feministiske tenkere et ansvar for hele tiden å holde dette endringsmålet – målet om å oppnå en endring i kjønnede menneskers liv – sentralt i sin teoretisering. Men i det øyeblikk man bringer dette endringsmålet inn i samme bilde som feminismens forankring i praksis, kommer en spenning til syne. For endringene som feminister ønsker å skape må skje gjennom kritikk av de hverdagspraksisene som utgjør sentrale deler av kvinners levde liv.

Et spørsmål vi bør se nærmere på er om denne spenningen nødvendigvis er problematisk. Man kan se for seg at det praksisforankrede og det kritisk endringsorienterte kan settes i en fruktbar relasjon, og at disse hensynene slik kan arbeide med hverandre, ikke mot hverandre. Den feministiske etikken kan her fremmes som et eksempel. Feministiske moralfilosofier har ofte sett til allerede eksisterende praksiser og latt disse fungere som utgangspunkt for teoribygging. Gilligan tar utgangspunkt i sine kvinnelige intervjuobjekters måte å resonnerer rundt moralske spørsmål på, for deretter å samle dette i en teori om et alternativt omsorgsperspektiv. Ruddick analyserer hvordan tenkningen som oppstår gjennom morspraksis gir opphav til en særegen maternal tenkning. Hun viser så hvordan den maternale tenkningen kan ha noe å tilføre *andre* praksiser, som konfliktløsning og fredsarbeid. Hvis vi gir Gilligan og Ruddick rett i at det er noe *verdifullt* i disse praksisene, må vi nok forlate tanken om at alle hverdagspraksiser avspeiler undertrykkelse. Vi trenger ikke anta at det er noe galt eller undertrykkende ved all praksis, selv om feminismen er basert på et ønske om å endre praksis.

For feminister holder det likevel ikke å ukritisk basere seg på hverdagspraksiser. Den feministiske etikkens bruk av allerede eksisterende praksiser som grunnlag for teori, krever at man *evaluerer* praksiser med utgangspunkt i et feministisk mål om frigjøring. Så selv om det er viktig for feministiske tenkere å se til eksisterende praksiser og bruke disse som grunnlag for teoriutvikling, må feministiske tenkere også innta en kritisk, evaluerende holdning til hverdagspraksisene. Det blir viktig å spørre: Hvilke deler av hverdagspraksisene bør vi ta vare på? Hvilke bør vi bidra til å transformere? Hvilke bør vi forkaste? Da vi diskuterte skillet mellom blomstring og overskridelse i 1.2, så vi at dette evalueringsarbeidet er utfordrende. Hvordan avgjør man for eksempel om «den andre stemmen» som Gilligan identifiserer er et

produkt av undertrykkelse eller ikke?¹⁴¹ Det må kritisk tenkning til for å besvare et slikt spørsmål. Praksisen må settes inn i en større teoretisk ramme.

De to foregående avsnittene viser at både det praksisforankrede perspektivet og det kritisk endringsorienterte perspektivet er nødvendige for feminister. Systematisering av hverdagspraksiser på den ene siden, og kritisk teori på den andre siden, *kan* settes i en fruktbar relasjon ved å danne en sirkelbevegelse fra praksis til teori og tilbake til praksis. Likevel kan det også være nødvendig for feministiske tenkere å arbeide metateoretisk, og slik stille seg over den skisserte sirkelen mellom hverdagserfaringer og forsøk på å teoretisere disse erfaringene. Feministiske tenkere som arbeider med metateoretiske spørsmål, og de som arbeider innen mer praksisdistanserte filosofiske disipliner (som for eksempel metafysikk), må kanskje gis en mulighet til å forlate et fokus på praksisnivået. Dette kan for eksempel gjelde Butler som har mål om å utfordre tungt etablerte forståelseshorisonter og tenkningsmodeller. Butler bedriver i *Gender Trouble* en slags eksperimentell forskning, det man kan kalle en grunnforskning. Denne viktige nytenkningen ville ikke vært mulig om vi krevde av all feministisk teori at den skulle være direkte handlingsledende. Vi bør derfor ikke kreve av alle former for feministisk teori at den direkte kan omsettes til frigjørende virkninger i praksis.

Samtidig er det grenser for hvor lenge feministiske tenkere kan la være å fokusere på hvordan teoriene deres kan være relevant for en praksishverdag. Dette er ikke bare på grunn av Mois og Bauers argumenter om at en avskjæring fra dagligspråket og hverdagserfaringer kan ruinere feminismens oppslutningsgrunnlag. Det er også fordi feministiske teorier, på et eller annet tidspunkt, må testes ut i praksis for å sikre at de faktisk kan bidra til å bringe undertrykkelse av kvinner til opphør (feminismens mål). Om vi tillater at teoriene ikke bidrar til målet om frigjøring med en gang, så må teoriene i alle fall *på sikt* kunne virke frigjørende. For som Bordo har påpekt er ikke feminismens mål å skape en transformasjon på papiret.¹⁴² Feminismens mål er derimot å frambringe en kulturell transformasjon – en transformasjon av kulturelle praksiser og levd liv. Dette synes å være den feministiske tenkningens endelige mål. Om for eksempel en dekonstruksjon av de dikotome kategoriene «kvinner» og «menn» kun forblir en teoretisk dekonstruksjon, og aldri blir omsatt videre til det man kan kalle en kulturell dekonstruksjon, så har ikke teorien hatt den transformerende virkningen på levd liv som feminismen virker forpliktet til å arbeide for.¹⁴³

¹⁴¹ Gilligan har blitt kritisert for ikke å stille dette spørsmålet. Se Hoagland, *Lesbian Ethics*, 83–84.

¹⁴² Bordo, *Unbearable Weight*, 41–42.

¹⁴³ Mange vil argumentere for at butlersk og skeiv teori *har* transformert kulturen til en viss grad.

Et kjennetegn ved kulturelle transformasjoner er at de som regel må skje stykkevis. Bordo viser til hvordan den afroamerikanske filosofien Cornel West ved å holde en akademisk forelesning «in a passionate, dramatic sermon mode» dekonstruerte den kulturelle dikotomien mellom fornuft og følelse, og mellom innhold og form.¹⁴⁴ Likevel ville kanskje en feminist si at et problematisk trekk ved Wests måte å framføre sin tekst på, er at denne taleformen er reservert kun for menn innen den afroamerikanske kulturen. Taleformen er slik koblet til en problematisk dikotomi mellom menn og kvinner, der menn settes over kvinner. Betyr det at vi burde kreve av West at han i forsøket på å bryte ned én kulturell dikotomi ikke burde ha tatt for gitt andre dikotomier verdt å bryte ned? Hvis West hadde forsøkt å bryte ned en rekke andre dikotomier samtidig, hadde han neppe oppnådd samme virkning med dikotomien han i denne bestemte situasjonen hadde til hensikt å bryte ned. Dette eksempelet tydeliggjør at for å komme til én kulturell forandring, må man foreløpig ta andre ting for gitt. Det blir som med «Neuraths båt»: noe må stå fast mens noe annet blir satt spørsmålstegn ved. Derfor må man som regel arbeide med å dekonstruere én og én kulturell antakelse av gangen. Siden endringen feminister er ute etter (transformasjonen av levd liv) er en endring som må skje i kulturen, og kulturelle transformasjoner skjer stykkevis, framstår det som en lite lovende strategi å sette spørsmålstegn ved alle hverdagsantakelser på en gang. For at en kulturell transformasjon skal kunne finne sted må altså feminismen ha ett bein plantet i et hverdagsnivå og ett bein plantet i et teoretisk nivå. På den måten har feminister et behov for å beholde kontakten med et hverdagslig nivå, selv om de samtidig arbeider for å transformere visse hverdagspraksiser.¹⁴⁵

Eksempelet med West viser også noe interessant om relasjonen mellom teori og praksis. Det viser at det ikke bare er nødvendig for feminister å utsette praksis for teoretisk evaluering – at frigjørings teorier kan opplyse og gå god for praksiser – men at også teoriene som springer ut av disse evalueringene må bli «utsatt for» for en rekke praktiske valg når teorien skal bringes tilbake til og implementeres i kulturen. Implementeringen av teorier inn i praktiske situasjoner krever slik en grunnleggende forståelse av praksis. Det er interessant at dette synes å være konsistent med Butlers tanke om at feminister må utvikle lokale subversive

¹⁴⁴ Bordo, *Unbearable Weight*, 42. Bordo henter dette eksempelet fra bell hooks' *Yearning* [1990].

¹⁴⁵ Bauer sier at hun, i likhet med Wittgenstein, forstår filosofi som «an activity marked by a certain [...] transformation of everyday concern into metaphysical ones» (*Simone de Beauvoir, Philosophy, and Feminism*, 24–25). Jeg mener at Bauer nærmer seg spenningen jeg har skissert her, bare fra et mer wittgensteinsk perspektiv, når hun påpeker at faren ved filosofering er at den kan føre oss så langt bort fra vår hverdagsforståelse av verden at vi til slutt mister forbindelsen til de hverdagslige problemene som fikk oss til å filosofere i utgangspunktet (25). Dette blir spesielt alvorlig hvis det gjelder *feminists* filosofiske teorier, siden feministisk filosofi springer ut av en opplevelse av undertrykkelse erfart på et hverdagsnivå. Bauer er derfor opptatt av at feminismen må finne en riktig balanse mellom å bedrive filosofi som er generalisert nok til å være filosofi, men som samtidig er forankret i «the sorts of everyday, real-life problems of sexism that are the *raison d'être* of feminism» (25). Se også Bauer, *Simone de Beauvoir, Philosophy, and Feminism*, 38–41.

strategier. Butler mener, som vi så i del 2, at hva som er subversivt ikke kan avgjøres på forhånd, men at det er et spørsmål som vi løpende må vurdere. Vi må spørre: Hvilke former for subversjon kan skapes i denne situasjonen? Butlers lokale subversive strategier synes å kreve av oss nettopp den praksisforståelsen som jeg har framhevet her.

Jeg har hevdet at feminister har et behov for å beholde kontakten med et teoretisk og et hverdagslig nivå *samtidig*. Jeg har også pekt på hvordan et kritisk frigjøringsperspektiv kan settes i en fruktbar relasjon til et praksisforankret perspektiv, slik at frigjøringsperspektivet evaluerer eksisterende praksiser, men der en forståelse av praksis er avgjørende for implementeringen av teorien inn igjen i praksissammenhenger. For feminister kan hverdagsforståelsen slik bli relevant på to måter: som en kilde eller et material for teoriutvikling, og som en nødvendig veileder når teorier skal bringes inn i kulturen og (forhåpentligvis) transformere den. Selv om det kan se ut til å eksistere en spenning mellom behovet for en teoretisk forståelse og en hverdagsforståelse, trenger altså ikke denne spenningen kun å bli forstått som problematisk eller ødeleggende for feminismen.

4.3 Den strategiske splitten og spenningene

Butlers doble holdning ser ut til å løse den første spenningen mellom et avgrenset og et inkluderende kvinnebegrep på en finurlig måte ved å gå inn for en strategisk splitting av vår teoretiske forståelse av kvinnebegrepet og vår politiske bruk av det. I 4.1 så vi at den samme strategiske splitten finnes i det teoretiske fenomenet «strategisk essensialisme».¹⁴⁶ Men framstår strategisk splitting som en god måte å håndtere spenningene på, nå som vi også har belyst den *andre* spenningen?

Jeg mener at den strategiske splitten, som både Butler og strategiske essensialister går inn for som en løsning på den første spenningen, står i fare for å *forsterke* den andre spenningen. Den strategiske splittingen kan forsterke den andre spenningen ved å skape en kløft mellom vår hverdagslige holdning til verden (feministisk praksis) og vår teoretiske holdning til den (feministisk teori). Men min innvending mot den strategiske splitten går ikke bare på at den forsterker kløften mellom teori og praksis. Den strategiske splitten er også utilfredsstillende fordi den *privilegerer* vår teoretiske forståelse over vår hverdagsforståelse.

¹⁴⁶ Butler avviser noe indirekte Spivaks og Kristevas versjoner av strategisk essensialisme i «Gender Trouble, Feminist Theory, and Psychoanalytic Discourse» (325). I *Gender Trouble* begrunner hun denne avvisningen med at vi ikke kan kontrollere de betydningene som strategisk bruk av kvinnekategorien antar i diskursene (GT, 6–7), og at disse betydningene sannsynligvis vil overskride våre strategiske intensjoner.

Den skaper et skille mellom et teoretisk nivå der vi egentlig befinner oss og et hverdagsnivå som vi kun later som vi er på. Med andre ord fører den strategiske splitten til at vi må innta en inautentisk holdning til hverdagsnivået. For at spenningen mellom det teoretiske og det hverdagslige skal kunne bli satt i en fruktbar relasjon, framfor å bli sett på som et truende problem, må feminister håndtere spenningen på en måte som gjør at vi kan forholde oss autentisk til både det teoretiske og det hverdagslige nivået.

Avslutning

Undersøkelsen av feminismens problematiske kvinnebegrep førte til en skissering av to spenninger som preger relasjonen mellom feminismen og kvinnebegrepet. Jeg har foreslått at feminister har behov for både et inkluderende og et avgrenset kvinnebegrep, og at disse behovene ofte trekker i motstridende retninger. I tillegg har jeg foreslått at feminister har behov for å beholde kontakten med både en teoretisert og en hverdagslig forståelse av kvinnebegrepet, og at disse behovene også kan trekke i motstridende retninger.

I del 1 behandlet jeg problemene som hefter ved feminismens kvinnebegrep som enkeltproblemer. Jeg pekte på et forurensningsproblem, et innesperrelsesproblem og et eksklusjonsproblem. Når man fokuserer på ett og ett problem, kan man kanskje se for seg at problemene på en eller annen måte kan bli løst eller «fikset». Men som jeg har foreslått i del 4 oppstår disse problemene fra det jeg har omtalt som spenninger, det vil si fra feministiske behov som trekker i ulike, motstridende retninger. Hvis problemene tilknyttet feminismens kvinnebegrep springer ut av motstridende feministiske behov, blir det samtidig vanskeligere å se for seg at problemene kan bli løst. Så kanskje feminismens problematiske kvinnebegrep er «dømt» til å forbli feminismens problematiske kvinnebegrep?

Selv om det nok ikke er mulig å én gang for alle løse spenningene, gjelder det likevel å finne gode måter å håndtere de motstridende behovene på. I dette henseende er en bevissthet om at det eksisterer spenninger, og en kjennskap til hva disse spenningene består i, lovende skritt på veien mot å finne måter å leve med dem på. Underveis i skisseringen av spenningene har jeg antydnet at de ikke trenger å bli forstått som ødeleggende for feminismen. I forbindelse med den første spenningen har jeg påpekt at selv om kvinnebegrepet anvendes, og dermed avgrenser en bestemt betydning, vil denne betydningen kunne variere fra kontekst til kontekst. I forbindelse med den andre spenningen har jeg vist hvordan det teoretiske og det hverdagslige – et endringsorientert og et praksisfundert perspektiv – kan arbeide med hverandre og ikke mot hverandre. Spenningene bør derfor ikke kun sees på som kilder til problemer.

Litteraturliste

- Alcoff, Linda. «Cultural Feminism versus Post-Structuralism: The Identity Crisis in Feminist Theory». *Signs* 13, nr. 3, (1988): 405–436.
- Bauer, Nancy. «Beauvoir on the Allure of Self-Objectification». I *Feminist Metaphysics: Explorations in the Ontology of Sex, Gender and the Self*, red. av Charlotte Witt, 117–129. Dordrecht: Springer, 2011.
- _____. «Must We Read Simone de Beauvoir?». I *The Legacy of Simone de Beauvoir*, red. av Emily Grosholz, 115–135. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- _____. *Simone de Beauvoir, Philosophy, and Feminism*. New York: Columbia University Press, 2001.
- Beauvoir, Simone de. *Det annet kjønn*. Overs. av Bente Christensen. Oslo: Bokklubben, 2005 [1949].
- Benhabib, Seyla. *Situating the Self: Gender, Community and Postmodernism in Contemporary Ethics*. Cambridge: Polity Press, 1992.
- _____. «Subjectivity, Historiography, and Politics: Reflections on the ‘Feminism/Postmodernism Exchange’». I *Feminist Contentions: A Philosophical Exchange*, av Seyla Benhabib, Judith Butler, Drucilla Cornell og Nancy Fraser, 107–125. New York: Routledge, 1995.
- Bordo, Susan. «Feminist Skepticism and the ‘Maleness’ of Philosophy». *The Journal of Philosophy* 85, nr. 11, (1988): 619–629.
- _____. «‘Maleness’ Revisited». *Hypatia* 7, nr. 3, (1992): 197–207.
- _____. *Unbearable Weight: Feminism, Western Culture, and the Body*. 2. utgave. Berkeley: University of California Press, 2003 [1993].
- Butler, Judith. *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of «Sex»*. Routledge Classics-utgave. Abingdon, Oxon: Routledge, 2011 [1993].
- _____. «Contingent Foundations: Feminism and the Question of ‘Postmodernism’». I *Feminist Contentions: A Philosophical Exchange*, av Seyla Benhabib, Judith Butler, Drucilla Cornell og Nancy Fraser, 35–57. New York: Routledge, 1995.
- _____. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge Classics-utgave. New York: Routledge, 2006 [1990].
- _____. «Gender Trouble, Feminist Theory, and Psychoanalytic Discourse». I *Feminism/Postmodernism*, red. av Linda J. Nicholson, 324–340. New York: Routledge, 1990.
- _____. «Imitasjon og kjønnsulydighet». Overs. av Linda M. Rustad og Ingeborg W. Owsen. *Agora*, nr. 4/2000 - nr. 1/2001: 68–89.
- _____. «Response to Bordo’s ‘Feminist Skepticism and the “Maleness” of Philosophy’». *Hypatia* 7, nr. 3, (1992): 162–165.
- Chodorow, Nancy. *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. Berkeley: University of California Press, 1978.
- Cixous, Hélène. «The Laugh of the Medusa». Overs. av Keith Cohen og Paula Cohen. *Signs* 1, nr. 4, (1976): 875–893.
- Di Stefano, Christine. «Dilemmas of Difference: Feminism, Modernity, and Postmodernism». I *Feminism/Postmodernism*, red. av Linda J. Nicholson, 63–82. New York: Routledge, 1990.
- Dietz, Mary G. «Current Controversies in Feminist Theory». *Annual Review of Political Science* 6, (2003): 399–431.
- Fraser, Nancy. «False Antitheses: A Response to Seyla Benhabib and Judith Butler». I *Feminist Contentions: A Philosophical Exchange*, av Seyla Benhabib, Judith Butler, Drucilla Cornell og Nancy Fraser, 59–74. New York: Routledge, 1995.

- Friedman, Marilyn. «Feminism in ethics: Conceptions of autonomy». I *The Cambridge Companion to Feminism in Philosophy*, red. av Miranda Fricker og Jennifer Hornsby, 205–224. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Gilligan, Carol. *Med en annen stemme: Psykologisk teori og kvinners utvikling*. Overs. av Mona Vestli. Oslo: Gyldendal, 2002 [1982].
- Hartsock, Nancy. «Postmodernism and Political Change: Issues for Feminist Theory». *Cultural Critique*, nr. 14, (1989-1990): 15–33.
- . «The Feminist Standpoint: Developing the Ground for a Specifically Feminist Historical Materialism». I *Discovering Reality: Feminist Perspectives on Epistemology, Metaphysics, Methodology, and Philosophy of Science*, red. av Sandra Harding og Merrill B. Hintikka, 283–310. Dordrecht: D. Reidel, 1983.
- Haslanger, Sally. «Gender and Race: (What) Are They? (What) Do We Want Them To Be?». *Noûs* 34, nr. 1, (2000): 31–55.
- . «What Are We Talking About? The Semantics and Politics of Social Kinds». *Hypatia* 20, nr. 4, (2005): 10–26.
- Haslanger, Sally, Nancy Tuana og Peg O'Connor. «Topics in Feminism». I *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2012 Edition)*, red. av Edward N. Zalta. <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2012/entries/feminism-topics/>>.
- Held, Virginia. *Feminist Morality: Transforming Culture, Society, and Politics*. Chicago: The University of Chicago Press, 1993.
- Heyes, Cressida J. «Identity Politics». I *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2012 Edition)*, red. av Edward N. Zalta. <<http://plato.stanford.edu/archives/spr2012/entries/identity-politics/>>.
- . *Line Drawings: Defining Women through Feminist Practice*. Ithaca: Cornell University Press, 2000.
- Hoagland, Sarah Lucia. *Lesbian Ethics: Toward New Value*. Palo Alto: Institute of Lesbian Studies, 1988.
- Holst, Cathrine. *Hva er feminisme*. Oslo: Universitetsforlaget, 2009.
- hooks, bell. *Ain't I a Woman: Black Women and Feminism*. Boston: South End Press, 1981.
- . *Feminist Theory: From Margin to Center*. 2. utgave. Cambridge: South End Press, 2000 [1984].
- Irigaray, Luce. *Speculum of the Other Woman*. Overs. av Gillian C. Gill. Ithaca: Cornell University Press, 1985 [1974].
- . *This Sex Which Is Not One*. Overs. av Catherine Porter og Carolyn Burke. Ithaca: Cornell University Press, 1985 [1977].
- Jaggar, Alison M. *Feminist Politics and Human Nature*. Lanham: Rowman & Littlefield, 1983.
- Keller, Evelyn Fox. «Gender and Science». I *Reflections on Gender and Science*, 75–94. New Haven: Yale University Press, 1985.
- Larsen, Christiane Jordheim. «Simone de Beauvoirs største fan». I *Klassekampen*, 09.01.2008. Finnes som nettsversjon: <http://www.klassekampen.no/49692/mod_article/item/null> (oppført 21.08.2012).
- Lloyd, Genevieve. *Mannlig og kvinnelig i vestens filosofi*. Overs. av Kjell Olaf Jensen og Eivind Tjønneland. Oslo: Cappelen, 1995 [1984].
- Lloyd, Moya. *Judith Butler: From Norms to Politics*. Cambridge: Polity Press, 2007.
- Lugones, María C. og Elizabeth V. Spelman. «Have We Got a Theory for You!: Feminist Theory, Cultural Imperialism and the Demand for 'The Woman's Voice'». *Women's Studies International Forum* 6, nr. 6, (1983): 573–581.
- Martin, Jane Roland. «Methodological Essentialism, False Difference, and Other Dangerous Traps». *Signs* 19, nr. 3, (1994): 630–657.

- Midttun, Birgitte Huitfeldt. *Kvinnereisen: Møter med feminismens tenkere*. Humanist, 2008.
- Mill, John Stuart. «The Subjection of Women» [1869] (utdrag). I *History of Ideas on Woman: A Source Book*, red. av Rosemary Agonito, 225–248. New York: G. P. Putnam's Sons, 1977.
- Moi, Toril. «Dagligspråkfilosofien: Wittgenstein og Cavell». Foredrag, 15.05.2012. Litteraturhuset, Oslo.
- _____. *Hva er en kvinne? Kjønn og kropp i feministisk teori*. Overs. av Rakel Christina Granaas. 2. utgave. Oslo: Gyldendal, 2002 [1998].
- _____. «'I Am Not a Feminist, But...': How Feminism Became the F-Word». *PMLA* 121, nr. 5, (2006): 1735–1741.
- _____. «Språkets tvangstrøye: Om poststrukturalistisk språkteori og queer teori». I *Når heteroseksualiteten må forklare seg*, red. av Trine Annfelt, Britt Andersen og Agnes Bolsø, 223–241. Trondheim: Tapir, 2007.
- _____. «'They practice their trades in different worlds': Concepts in Poststructuralism and Ordinary Language Philosophy». *New Literary History* 40, nr. 4, (2009): 801–824.
- Mortensen, Ellen. «Inledning». I *Genustrubbel: Feminism och identitetens subversion*. Av Judith Butler. Overs. av Suzanne Almqvist. Göteborg: Daidalos, 2007.
- Nicholson, Linda J. (red.). *Feminism/Postmodernism*. New York: Routledge, 1990.
- Noddings, Nel. *Caring: A Feminine Approach to Ethics and Moral Education*. 2. utgave. Berkeley: University of California Press, 2003 [1984].
- Nussbaum, Martha. «The Professor of Parody». <<http://www.akad.se/Nussbaum.pdf>> (oppøst 14.03.2012).
- Olson, Gary A. og Lynn Worsham. «Changing the Subject: Judith Butler's Politics of Radical Resignification». *JAC* 20, nr. 4, (2000): 727–765.
- Osborne, Peter og Lynne Segal. «Gender as Performance: An Interview with Judith Butler». *Radical Philosophy*, 67, (1994): 32–39.
- Rich, Adrienne. «Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence». *Signs* 5, nr. 4, (1980): 631–660.
- Riley, Denise. «Am I That Name?»: *Feminism and the Category of «Women» in History*. Basingstoke: The Macmillan Press, 1988.
- Ruddick, Sara. «Maternal Thinking». *Feminist Studies* 6, nr. 2, (1980): 342–367.
- _____. *Maternal Thinking: Toward a Politics of Peace*. 2. utgave. Boston: Beacon Press, 1995 [1989].
- Spelman, Elizabeth V. *Inessential Woman: Problems of Exclusion in Feminist Thought*. Boston: Beacon Press, 1988.
- Stone, Alison. *An Introduction to Feminist Philosophy*. Cambridge: Polity Press, 2007.
- Wittgenstein, Ludwig. *Filosofiske undersøkelser*. Overs. av Mikkel B. Tin. Oslo: Pax, 1997 [1953].
- Young, Iris Marion. «Five Faces of Oppression». I *Feminist Theory: A Philosophical Anthology*, red. av Ann E. Cudd og Robin O. Andreasen, 91–104. Malden: Blackwell, 2005.
- Zerilli, Linda M. G. «Doing without Knowing: Feminism's Politics of the Ordinary». I *The Grammar of Politics: Wittgenstein and Political Philosophy*, red. av Cressida J. Heyes, 129–148. Ithaca: Cornell University Press, 2003.

